

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
LV. évfolyam • 2009/1.

Lapis József
Suhai Pál
Vida Gergely
verse

Csepregi János
prózája

Bedecs László
tanulmánya

Tartalom

Mizser Attila	MMS / Madách, Mikszáth soros	3
„kávéházi szegleten...”		
Lapis József	El, föld	6
Vida Gergely	YAMAHA 1200	7
Kiscseri Mihály	Sötét anyag	9
Szenti Ernő	A helyrerázódás kísértete; Kinyomott időtubus	10
Katona Ágota	történesek idején; műházak	11
Suhai Pál	Szobor-alakban; Arisztophanész vén ganajturója; Casanova visszanéz	12
Madár János	Énekhez hajló tájban	14
Szavairatok	Infláció, hónaljszag, gőzkazán	15
Próza és vidéke		
Csepregi János	Born to be wild / Ebek harmincadja III. fejezet	18
Szászi Zoltán	Szemhøj mögöl a másik	22
Vadas Vera	Határidők; Kár érte	28
Ardamica Zorán	A hullatetováló	35
Szajbely Zsolt	Latencia	37
Kutatóterület		
Petővári Ákos	Esterházy János helytállása	39
Bedecs László	A múlt mint alakzat / – A magyar próza „rendszerváltása”, 1989–2008 –	47
Találkozási pontok		
Bedegi Dea	Levéltárlatozás / Tyekvicska Árpád közelről	51
Ami marad		
Szepes Erika	A Röpke ívek a mélybe hajolnak / A Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság 2008 évi antológiájáról	57
Nagy Csilla	Közérzet a kultúrában / Menyhért Anna: <i>Elmondani az elmondhatatlant. Trauma és irodalom</i>	61
Dósa Annamária	Az össze nem illő szerelmesek / <i>A riútság története.</i> Szerk. Umberto Eco	64
Szirácsik Éva	Isten a tudománytörténetben / Alister McGrath: <i>Darwkins Istene. Gének, mémek és az élet értelme</i>	66
Orbán György János	A paradigmaváltás gyümölcse? / Matyikó Tibor: <i>Valóság a természetről ecsettel és ceruzával</i>	68
Fűzfa Balázs	Az idő örök szilánkjai / García Márquez: <i>Száz év magány</i>	70
Várszegi Tibor	Kedves Balázs, / Fűzfa Balázs: „...sem azé, aki fut...”	72
Balázs Beáta	„Azóta kúszva közelítek meg minden mondatot...” / Miklya Zsolt: <i>Cérnatánc</i>	74
Róna Z. Péter	Halál-alakváltozatok / Sophie van der Stap: <i>Ma szőke vagyok – lány kilenc parókával –</i>	76
Handó Péter	Szenvedésmantra / <i>Az árva Mariska napjai</i>	78

A borító Karácsony Attila *Tarján by night* című festménye felhasználásával készült.
A belső illusztrációkat Simon Réka cím nélküli alkotásaiból válogattuk.

Főszerkesztő:
Mizser Attila
(attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Handó Péter
(handop@gmail.com)

Szerkesztőségi titkár:
Hidasi Mónika (telefon: 32/416-777)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (*Párizs*)
Pál József (*Salgótarján*)
Tózsér Árpád (*Pozsony*)

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár és
Közművelődési Intézet
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó:
Bódi Györgyné dr.

Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Nógrád Megye
Közgyűlése irodalmi,
művészeti, közéleti
folyóirata.

Támogatóink:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Médiapartnerünk:

NÓGRÁD HÍRLAP

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu; e-mail: palocfold@bbmh.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrásy út 45.), Nógrád megyében a Kincsestár (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), Lóra és Lant (3100 Salgótarján, Bem út 2.) Könyvesboltokban • 2009-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 400,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft, amely a postaköltséget nem tartalmazza • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

MMS*

Madách, Mikszáth soros**

(kísérlet értékelésre)

Nincs a Palócföldön precízebb forma az idő mérésére, rögzítésére, mint a kétévente kiírt Madách- és Mikszáth-pályázat, amely az utóbbi időben – némi allúzióval – páratlan évekre esik. Páratlan ez az idei év is. Pontosabban a díj átadásának éve. A Mikszáth-pályázatra összesen kétszázharminchárman neveztek, a Madách-pályázatra több mint negyvenen. A Magyarországon élő alkotók írásain túl érkeztek munkák a környező országok magyarlakta területeiről, ugyanakkor többek között Angliából, Németországból és az Egyesült Államokból is. A sor, nagy örömmünkre, hosszú, a pályázaton résztvevők száma páratlan. A számol, önmagukért beszélnek. Különösen akkor beszédes a résztvevők nagy száma, ha figyelembe vesszük, hogy 2008-ban az első *Palócföld*-lapszám áprilisban jelent meg, így – a kései kezdés okán – a *Palócföld* és a partner médiumok a megszokottnál rövidebb ideig tudták közzétenni a kiírást.

Persze innen szép nyerni, mind a pályázóknak, mind a szerkesztőségünknek, nemkülönben a lap fenntartójának és a pályázati díjak mecénásának (Nógrád Megye Önkormányzatának), a különdíjak adományozóinak (Balassagyarmat és Salgótarján Városnak), illetve a díjak átadását biztosító Madách-ünnepség szervezőinek, akik segítségével kétévente lehetőség nyílik az alkotói és tudományos munka méltatására. A 2009-es Madách- és Mikszáth-pályázat legnagyobb változása, hogy a pályázati kiírás módosult. A *Palócföld* – ahogy ez 2008 áprilisa óta talán nyilvánvalóvá vált – szereti az izgalmas helyzeteket, kihívásokat. A pályázat jeligés lett, pontosabban visszatért a korábbi hagyományokhoz, többek között abban a tekintetben is, hogy az elbírálást a szerkesztőség magára vállalta. Ennek legfőbb előnye az, hogy ily módon rugalmasan tudunk válaszolni a beérkezett művekkel kapcsolatos kérdésekre, másrészt fontosnak tartjuk, hogy az arra méltó szövegek a folyóirattal is megtalálják a közös hangot, kontextust.

Szükséges megemlítenünk azt a tendenciát, törekvést, amely alapján próbáltunk ebben a közel háromszáz pályamunkát összefoglaló halmazban egyfajta perspektívát keresni. Olyan értékrendet igyekeztünk kialakítani, amellyel nem lépjük át azt a hagyományt, tradíciót, amely Madách és Mikszáth nevét jellemzi; ugyanakkor illeszkedik a *Palócföld* arculatába, azaz képes dialógust találni a kortárs irodalmi kánonnal, hanggal és nyelvezettel. Fontos tapasztalat az irodalom és valamennyi művészeti ág esetében, hogy az idő nem áll meg. Nem őrizgethetjük, vigyázhatjuk, nem ügyelhetünk egyfolytában rá: a madáchi, mikszáthi stíl adott, megvan, megíratott.

* MMS-ben mobiltelefonon képet, hangot, videót és szöveget tartalmazó üzenetet küldhet.

** A díjátadáson elhangzott szöveg írott, szerkesztett, bővített változata, mutációja.

Nem kell azt élesztgetni, nyelvezetét imitálni, hisz tudjuk jól: náluk ezt senki nem tudná jobban. Épp ezért szép feladat erre a felhívásra jelentkezni, megpróbálni a két pont – a tradíció és az aktuális, érvényes megszólalás között – valamifajta viszonyulást keresni, amely értő módon alkalmazza a megidézett tradíciót, és egyszersmind előre mutat, az irodalmi megszólalás, vagy adott esetben a tudományos és ismeretterjesztő célkitűzések vonatkozásában egyaránt.

A Madách-pályázat kapcsán főleg olyan tudományosan elkészített munkákat, vagy eredeti gondolatmenetet feltételező, ezzel bíró esszéket kerestünk, amelyekben jelen van egy sajátos, olykor provokatív kérdésfelvetés, amely termékenyen lép diskurzusba az eddigi kutatásokkal, a témára vonatkozó elképzelésekkel, és hordozza a lehetőséget, hogy majdan előre is mozdítja azokat. A díjazott munkákat stílárís és nyelvi egység, pontos szerkesztettség jellemzi, szerzőjük magas szintű felkészültségéről adnak számot. Cserjés Katalin tanulmánya, amelyet a bizottság első díjjal jutalmazott, egy kompozicionális kérdésfelvetést helyez a középpontba: *Az ember tragédiájának* felépítését, komplex filozófiai téziseket felvonultató gondolatmenetét vizsgálja a legrövidebb szín kontextusában, azt tekintve kiindulópontként. Ez a termékeny felvetés és olvasási stratégia igen érdekes, figyelemre méltó eredményre vezet. Varga Emőke a *Tragédia* illusztrációs hagyományaihoz szól hozzá, egy illusztrációsorozat narratív, retorikai, vizuális, mediális elemzésével. A munka hiánypótlónak mondható, hiszen a mű szövege számos dramatikus és képi megformálás lehetőségét hordozza, ahol minden illusztráció egy interpretáció, ahol eszköz és stílus, megjelenítés és elhallgatás jelentőséggel bír, és amelyeket a Madách-kutatás még nem tárt fel teljes mértékben. Lövetei Lázár László egyéni hangvételű, szellemes esszéje, amelynek címe, „*Költő*” volt-e Arany János?, a provokatív kérdésfelvetést követően érzékeny megállapításokkal, sziporkázó gondolatmenettel fejt ki tárgyát, munkáját harmadik díjjal értékeltük. Salgótarján különdíjasa Vincze Dániel, aki dolgozatában Pyrker János László munkásságával foglalkozik meglehetősen alaposan.

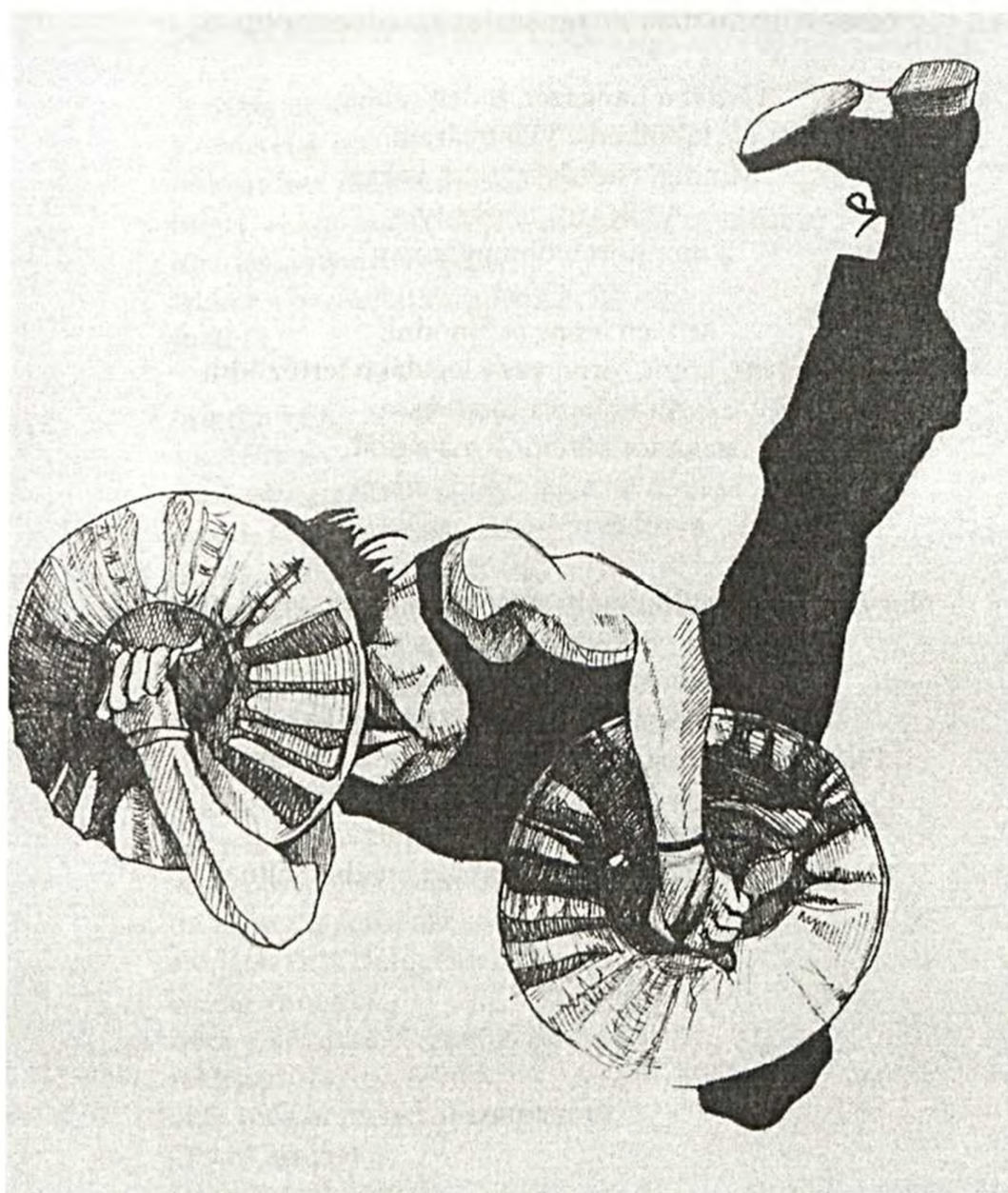
A Mikszáth-pályázatnál olyan műveket kerestünk, amelyek az említett tradícióval valamifajta kontinuitást tudnak felmutatni, és amelyeket egyidejűleg egy potens, izgalmas prózanyelv, koherens, arányos kompozíció jellemez. A díjazott írások – legyen szó líráról vagy epikáról – újragondolják a klasszikus formák, témák, filozófiák újraélesztését célzó kifejezőmód lehetőségeit, és egyfajta összhangot teremtenek meg az alkalmazott költői képek, retorikai fordulatok, valamint a – jó értelemben vett – vidék és egyén viszonyának jellegzetes, akár öniróniától sem mentes tematizálása között. Ez több esetben sikerült. Halmai Tamás első díjas, *Tizenkét séta* című novellaciklusa a séta filozófiai dimenzióját eleveníti fel, ahol a pontos szerkesztettségű, eredeti gondolatmenetet és nyelvi leleményt, stílárís érzékenységet tükröző szövegek egy feszes egységgé, kompozícióvá állnak össze. Csehy Zoltán *Orpheusz (Szimphonikus variáció Vergilius negyedik eclogájára)* című versével második helyezést ért el. A versszerveződést a klasszikus poétikai eljárások alkalmazásának és megújításának kettős, ellentétes irányú folyamata jellemzi, ahol a retorikai, ritmikai és poétikai alakzatok rendkívül pontosan illeszkednek, egy iróniától sem mentes eleven versbeszédben. A harmadik helyezett Kupcsulik Ágnes versciklusa friss, újszerű megszólalás, amely a kortárs lírai beszéd kontextusában is egyedi, izgalmas nyelvi megoldásokat, a női látásmód közvetítésének érzékeny

képességét, a kompozícióhoz való reflexív viszonyt jelzi, ezért harmadik díjjal jutalmaztuk. Balassagyarmat Város Különdíját Szávai Attila nyerte el, aki a vidékről való prózai beszéd hagyományát sajátos motívumrendszer alkalmazásával és az ironia, az abszurd lehetőségeinek maradéktalan kiaknázásával újítja meg.

A nyertes munkák hamarosan olvashatóak lesznek a folyóirat hasábjain, és minden bizonnyal annak idején önmagukért beszélnek majd, hasonlóan azokhoz a művekhez, amelyeket ezúttal nem tudunk jutalmazni, ám mindenképp az olvasó elé kívánkoznak, és remélem, a folyóiratbeli közlésük valamit kárpótolni fog. Addig ez a pár sor helyettesíti a képet, hangot, videót azoknak, akik nem láthatták, hallhatták a díjátadást, nem tudtak részt venni rajta úgy, de a pályázatokkal, jelenlétükkel mindenképp felett...

Így.

Köszönjük!

LAPIS JÓZSEF

El, föld

Ahogy ráközelít a tél, elbizonytalanodik a kéreg a fán.

Csarnokaink vize árad,
tetteinkbe belekúszik a merev ég,
emlékeinkbe a zuhanás.

Lusta fénydarabok az ághajlatok izzadt dérfoltjain.

Térdben hangszer, hideg remeg,
félfülben a villanyáram.
Minden nadrágszárban valcer.
A fák arca törékeny,
a monitoron újra nyár van.

Milyen lenne befonódni.
Óvni, folyni, kötni, törni, vagy legalább fertőződni.
A rák harca töretlen.
Szakadós bennünk ma a szál.
Szépen termő holdudvarban
évről évre isten kaszál.

Nagyítnánk a boldogságot, se nem szőke, se nem lárma.
Részleteink elmossa a közelítés rombolása.
Rákeresek. Túl kevés találat.
Minden szervünk berendezett halállak.
Pici szárnyas bogaraink óvatlanul megszeretnek,
lárvaiknak otthonukként ránk találnak.
Mintha mindnek szeme volna.
Előjáték-életünknek szépen lassan megbocsájtanak.

VIDA GERGELY

YAMAHA 1200

Sokan vélekednek úgy, hogy a legérdekesebb
gyermeknapj játék a kötélhúzás.
A küzdő felek gyermekként gyűlölik egymást.
Eszükben az elnyerhető édesség jár.
A fiúknak a lányok is.
Lányoknak fiúk.
Győzelem esetén biztosan lenne esély.

Mármint minden egyes fiúnak
például minden egyes lánnyal.

A tiszta új
YAMAHA 1200
pólóját Ilka még nem is látta.
Miért, akkor majd hogyan néznének egymásra?
Ráadásul nyerni is kéne.
Akkor a barátnőit még jobban lehetne
utálnia.

Mintha végérvényesen odanőttek volna
a kötélhez.
Akik egy csapatba tartoznak,
nem is látják egymást végig,
egyrészt mert háttal állnak,
másképp mert csak magukkal törődnek.
Felismernék-e egymást,
ha egyszeriben szembekerülnének?
Biztos nem. Bármilyen arcuk lehetne.

A kötélhúzás férfisport.
Nem is nézik a fiúk, ha a lányok.
A szebbek nem is állnak be,
de azért tanácsot azt osztogatnak,
azt játszó, a dologban ugyanúgy
benne vannak,
mint a kövérek, a sportos típusúak,
meg az olyan barátnők,
akik még éretlenek a szerelemre.
Olyan kis izék.
Sikítva drukkolnak.

A röhikcsélő fiúkra, akik éppen
semmilyen versenyszámban nem versenyeznek
és szándékosan arra lődörögnek,
rá-rávillantják szemüket.
Azok is vissza.
Némelyik pont az Ilkára.

Vannak gyors menetek.
Ilyenkor az egyik csapat egyszerűen
átrántja a másikat saját térfelére.
Valamikor viszont, hiába 1200 lóerő,
győzelemre feltett élet, patthelyzet alakul ki.
Hol az egyik,
hol a másik
fél kerül közelebb az origóhoz.
Így járnak, fel-le.
Azonban abban az esetben,
ha elmerevül egy ín,
s nem sikerül a kötél újrafogása,
az ilyen küzdelem is végleg eldőlhethet.

Az okok közt az is felmerülhet,
hogy a tiltolít elunja valamelyik gyerek,
s egyszerűen kiereszt.
Külső szemlélő számára
amúgy a megingás e pillanata,
és ezzel együtt persze a hibázó személye,
csak nagy szerencsével szűrhető ki.

Kivéve ha nem éppen őt nézi.

Sötét anyag*

avagy

áltudományos kozmológiájából

Amikor Univerzumunk galaxis-
csillárai mind kihunynak
Amikor végsőt lobban csillag-
tűzijátékunk

Kire

marad – az elillant nehézfémek
vasízű szag emlékében –

a csend

Kihült hulló pernyénk
kinek a lelkére rakódik le

S akkoron mely
sarokba támasztódik a fény-
lobbantó gyertyaoltogató
koppantója

Marad-e

munkája utánunk
Avagy kiújul gyerekes
piromániája

És lesz újra

tét – a játék komoly-
ságához illő

És ezúttal is minden – leg-
alább is bizonyos ideig –,
minden lehetséges?

Lesz

ki elhiszi?

Majdan.

* Ádám monológja

az elmaradt színből (– a *Halász Gábor*-féle 1942-es *M. I. Összes műve*be nem véteztet föl, *Andor Csaba* pedig ezidáig nem lett a nyomára), miután Lucifer a világhálóról a szeme elé tárta a Hubble-teleszkóp hipermélyüri felvételeit, Éva soros viselősége közben.

Madách körmönfont apokrifjeiből közreadva (*A. J.* átigazítása nélkül) a *Tragédia* bemutatójának III. évezredbeli első jeles évfordulója alkalmából.

Hubay Miklós-nak és *Kerényi Ferenc*-nek, valamint *Magyar Filozófiának*, szemérmes gyöngédséggel, egy tágítható episztemológia jegyében. (– K. M.)

SZENTI ERNŐ

A helyrerázódás kísértete

Nem jött fel és késve ment le a Nap,
testedet nem tisztította meg a víz.
A tűz sütött, de nem melegített,
másnak ígérkezett el a lélegzet.

Már tegnap jelezte jöttét
a halántékán vérző baj.
Mindent magad mögött tudsz,
magad előtt soha, semmit.

Kiegészült a találgatások ideje.
Ott energiatöbblet, itt veszteséges életézés.
Vesztét érezve is röpköd a győztes.
Öntudatszépülésbe fogott a vesztes.

Kinyomott időtubus

Kinyomott időtubus,
visszavont ígéret.
Vállalta az odakint
a benti lét rendbetételét.

Sisak és siserahad.
Jó képet vágott falhoz.
Telített kevesbülés,
súlytalan sokasodás.

Északi sark délidőben,
Déli félteke fagyos szélben.
Amit lelkedtől vettél el,
szánja-bánja tested.

KATONA ÁGOTA

történesek idején

a történesek idején
nem kell elemezni, csak felszállni
bármilyen járműre, és elhinni
az utasok beszédfoszlányait,
az utcaneveket egytől egyig.

a történesek idején
kár beszélni, befogadni kell,
mint aki üres, de megtelni kész
azzal a világgal,
melyet nem ő teremtett.

műházak

a szemközt lévő házban
leszakítják a függönyöket,
aztán a kilátást, képpontonként.
néha érzem, egész utcák ablaktalanok.
a falépítés időszakában születtem. olyankor
a megfigyelő
létrákat
láthat az emeletig,
és gondolatban felmászhat
egy ál-lakás erkélyére.

néha érzem, folyók mellett
lakni olyan, mint
mozgólépcsőn állni.
már beburkolóztam a
késő esti lámpafénybe.
híddá váltam, hogy létrának
ne kelljen lennem, és városom partjait
előnti az ár.

SUHAI PÁL

Szobor-alakban

Hitte: a győzelmet magát faragta
versbe: kőből, kőrisből szép fejét,
amint bólint, és ahogyan kilép:
repülne már, s külön a peplosz rajta,

ha föltámad a szél és lobogtatja –
így vitte őt, szobor-alakban, át
a városon, így húzta kocsiját
a pusztaságba és a forgatagba.

Gördült a négy kerék, gördült mögötte,
gördült a láthatár is: látta, vitte,
hátrált előle s híven visszatért.

Egy rossz kocsi, egy diadalszekér
gördült az úton, s ment egy bonviván,
utak szerelmese, apostolok lován.

Arisztophanész vén ganajturója

Arisztophanész vén ganajturója,
trágyával hizlalt mocskos paripa,
ha égbe visz az ó-komédia,
tiszteletét előtted is lerója.

A trügiaioszi rafinéria
s a pártharcok érdeke nemhiába
röptetett istenek honába:
bűzödnék ott kell megtisztulnia.

Ott, vagy sehol. Amit te ott tanulsz
– trágyát ha falsz, trágyába fúlsz –,
majd lenti rokonaid hasznosítják:

a napot gyúró szent skarabeusz,
s mi, emberek, kissé gyanús
lovasaid, profán mihasznák.

Casanova visszánéz

Gyulai Líviusz rajza alá

A test föltámadását, mindig ezt kutatta,
főleg asszonyban, s lányban legkivált.
A nőt rágatlan nyelte, s ment tovább,
ha jóllakott, s a hússal jóllakatta.

Ment és maradt. Hiába üzte, csalta
(hiába és mégse) a baldachinos ágy:
hogy mit tegyen, csapongó férfivágy
mutatta – s hogy kicsoda: a maszkja.

Kivénhedt konflis-ló ma már: fejét
leszegve húz egy roskatag kocsit:
az ideált – az ideál a veszte.

A telt kebel varázsa. Mindig ezt kereste,
ettől nem nyughatik. Bár hogyha visszánéz,
s a nyütt banyára lát: inkább pihenne.

Énekhez hajló tájban

A csöndből, mint a fényel született hajnal,
kibomlott szépen tiszta arcod – és elindultál
felém gyöngyből szőtt ruhában. Minden léptedet
isten őrzi az énekhez hajló tájban. Törékeny

ágak, levelek: harmattal erezett tenyerek
hirdetik meztelen vállad. A szerelem édes
trónusán nincs szebb kegyelem nálad. Mert te
vagy a tűz, és te vagy a hatalom, te vagy a tűz,

és te vagy a hatalom. Micsoda máglya éget,
szememben őrzöm a tengert és a messziséget.
Ujjaim közt az ég és a végtelen, nem lehetek már
sohasem védtelen. Nem lehetek már megbillent,

árva, csöndes lélegzeted a szívembe zárva.
Megéreztem ízét a hajadról szétpergő időnek
– jövődök fájnak. Engem, az új honfoglalót,
a mátrai hegyek kék fenyvesei hazavárnak.

SZÁVAI ATTILA

Infláció, hónaljszag, gőzkazán

Új év, új nyomor, régi váróterem a régi betegségekkel, a vécében ferdén ragasztott új kalendár, rá a tavalyi helyére. Fülledt fertőtlenítő- és köhögésszag. A néhány légköbméternyi tüsszentési inger, szipogási reflex, pocsolás tekintet egyszerre fordult a bejárati ajtó felé. Galkovics érkezett éppen, testében nátha, fejében versek, hátha így könnyebb viselni a kínokat. A verseket ő írta (először a gázsámla hátuljára, aztán tisztába) valami pályázatra. Műveit megmutatta a doktornak is, mégis csak egy felvilágosult ember lehet, aki egy nap ennyi kanalas orvosságot kiutal, ennyi köptetőt felír, ennyi ajtónyikorgatás után is ilyen szépen tudja mondani, hogy kérem a következőt. Galkovics sokat járt orvoshoz mostanában, hogy megkeresse a baja gyökerét, amitől, ahogy mondani szokta: nem kerek az IFA-felni. Az ilyeneket képletesen érti, a felesége meg abszolút nem. Gyakran mondja is, hogy te drága csibemalac, ha több eszed lenne, rájönne, hogy talán a Mindenható is csak képletesen értette az ígét, mikor ott tartott a mondásban: Galkovics-porta. És talán ezért van itt ez az év eleji egészségügyi botlás bennem, amihez valami egészen jelentős angyalflotta kellene, hogy aztán újra flottul menjen a vitalitás (vagy, ahogy korábban nevezte Galkovics: vitalizmus). Hogy tudjam, jegyezzem meg: az élet nem mindig térerő, avarpálinka, szafaládészirup. Pláne, hogy oké, ha úgy véli a Galkovics: a londoni skót ezred tulajdonosa Erzsébet királynő, de azért az alapvető összefüggések is fontosak.

Mégis kórház lett a vége. Nem a történetnek, megsűgjük, a Galkovicsnak sem, csupán az eddig kitartó hosszú, kórházmentes, antihospitál évtizedeknek. Mert, ahogy a nap felkél, ahogy zöldell a fűknek tengere, ahogy nincs disznótor pálinka nélkül, és ahogy a lábszárba vágott kapa kedvezőtlenül befolyásolja a vörösvértessüllyedést, ugyanolyan természetes, hogy az ember, még, ha Galkovics is: megöregszik előbb-utóbb.

Galkovics nagy ritkán került csak kórházba, dacára annak, hogy élete nem éppen steril viszonyok és keretek közt zajlik. Születését követően, amit háromnapos családi ünneplés követett, csak tizenéves korában került újra a közeli város kórházába, vagy, ahogy Galkovics nevezte: ahol a vagdalthúskonzervet készítik amputált végtagokból. Az öreg, illetve az akkor még fiatal Galkovics szent meggyőződése volt, hogy egy kórház nem csak az olyanokból áll, mint tolni betegen az infúziós állványt a folyosó feszes neonfényében. Nem csak az ügyeletes szobából kiúszó kávéillat, nem csak a kórtermek gyógyszer- és a finoman érezhető betegszaga, nemcsak a beöntést követő lihegés, vagy a linóleum tompán tükrös ábrái a folyosón, amiken, mint hívatlan vendég: végigcsúszik a halál nedves árnyéka, nem. Galkovics hajlamos volt az összeesküvés-elméletekre, noha ezt a kifejezést nem értette pontosan, úgy magyarázta el neki a családpszichológus, aki egyben a helyi

állatorvos is. Egy igazán felvilágosult ember, ahogy Galkovicsék nevezték mindig, tehát olyasvalaki, aki tudja, mik működtetik az ösztönöket, miből lesz a kukoricadaráló, pláne miért indul el csengetésre a Galkovics, mikor hozza a postás a nyugdíját.

Azzal jött ki tehát a szakember irodájából a folyosón várakozó Jolán lábai elé, hogy Jolánom, valami olyasmit jelent ez a kifejezés, összeesküvés-elmélet, amit mi kicsit félre raktunk magunkban, gellert kapott a szellemem. Valami olyasmit mondott a pszichológus, hogy hiszel valamiről valamit, és kiderül, hogy mégsem az ami, csak máshogy néz ki, mint ami valójában. Hazafelé még néhányszor kimondták félhangosan, hogy összeesküvés-elmélet, hátha pontosabb lesz a megértés, de nem kerültek sokkal közelebb az igazsághoz. Abban megegyeztek, hogy ha az ilyen kifejezéseket színhez, formához, szaghoz tudnák kötni, könnyebben menne a memorizálás. Nyomban elhatározták, hogy eztán amit nem értenek a világegyetemben, ha lekonyul a felfogás, pláne kicsorbul a berögződés, valamihez kötni fogják a fentiek közül az értetlenség tárgyát. Ezeket már a kórház rendelőjében magyarázta Galkovics az öt értelemmel és derűvel szemlélő doktorembereknek. Hamar kiderült, hogy például az *infláció* szót akkor értik meg maradéktalanul, ha közben valami langyosan savanyú hónaljszagra gondolnak. Amiből odahaza annyi volt, hogy a szomszédok szerint még a kertnek is hónaljszaga van. Hiába mondta a Galkovics, hogy ti is, ha ennyit dolgoznátok huszonnégy órában, mint a kertem, semmi másra nem gondolva, feszült humusszal és gyökérzettel, hogy alma-alma, málna-málna, ti is beleizzadnátok, hiába beretváltjátok konyhakéssel a hónotok legalját, azt a sikamlós gombalúdbört.

Azt, hogy összeesküvés-elmélet, nyomban kötni akarták valamihez, mint ebet a sárkaparóhoz, ki ne vesszen az értelmezés, kellene a fix pontok az életben. Ezt együttesen bólogatva hallgatták a Galkovicsot kezelő orvosok és ápolók. Büszkén mesélte, miközben rákötötték az ékágéra, hogy szerinte a házassága is ezzel kezdődött a fészerben, mikor igent mondott neki a Jolán kukoricafosztás közben: ezzel elméletben már összeesküdtek. Mielőtt beverte volna Galkovics a fejét a kinyitott ólajtóba, még magához húzta az elméleti feleségét és lihegősen a fülébe mondta, hogy olyan lesz a mi házasságunk, mint egy tehervonat. Nem olyan súlyos, hanem, mert nem ismer majd akadályokat, gurulnak majd a végzet tonnái, suhognak majd a kenetlen csapágyak, csúszik meg szépen a napfény majd a rozsdamarta matt felületeken, a falu megnyalja majd mind a két hónaljját, ha rájuk gondolnak. Mindenki elégedett volt a történettel. Galkovics is, pláne, mikor rápillantott a vizsgálat eredményét mutató papírszalagra. Boldog, felhőtlen, foghíjas örömmel tárta szét karjait, úgy mondta ki a végkövetkeztetést, ami egyben tartja az univerzum magasabb rendű törvényeit, félig sikoltva ordította, hogy benne folyamatosan földrengés van, nézd Jolánkám, milyen erők működnek közre abban, hogy reggelente beköphessek a mosatlan edények közé. Nézd édesem, te lélekpumpa, te szarufogú tüdőshal (*Ceratodidae*) életem gőzölgő óceánjában, lásd a fordított véket, talán azt mutatják: végzet, csak fejjel lefelé, mint otthon a konyhaszekrény.

A pontosság kedvéért, a Galkovics azért került kórházba, mert odahaza tévedésből belekóstolt a befőttesüvegben tartott rovarirtóba, amely botlást a korára fogta, a benne elkopott évekre. A gyomormosást különös nyugalommal viselte, azt mondta, nem kis dolgok ezek és, hogy mindig is fogékony volt az új dolgokra, ettől

csak több lesz az ember, még ha valójában pár literrel kevesebb is. Hangosan oktatta ki a gyomormosást végző doktort és nővért, tudva, hogy az iránta érzett szánalom a legjobb táptalaj a nagyobb kinyilatkoztatások, a jelentősebb összefüggések megértéséhez. Ezt gyerekkorában tapasztalta, mikor feleléskor olyan csöndben volt a tábla zöldje előtt, mint egy villanykályha. És az első pedagógusi fülhúzást követően – állva az osztály megvető pillantásait – mindig könnyebben jegyzett meg dolgokat. Például, hogy a tanítónő szájában a bal felső híd nem illeszkedik tökéletesen a sorvadtt ínyhez. Ezt a fülhúzás során tapasztalta, mivel a tanítónő közben erősen vicsorított. Galkovics a vérvétel előtt vicsorított kissé, mivel nem volt hozzászokva, hogy fémeszközök kerüljenek a testébe, mondta is a nővérnek, ne ilyen kis ampullát tartson oda, de legalább egy lábast hozzon a bő vérnek. Mert ha egyszer utat tör magának valami, ami a Galkovics belsejében van, akkor nincs bocsánat, nem léteznek határok, sem pedig deszkakerítés, ami a telket összetartja. Nézze meg drága nővérke ezt a férfialkarcot, duzzadnak az erek, mint a gőzkazán.

A vérkép rendben lett aztán, a gyomor péháértéke is realizálódott, ahogy mondtotta Galkovics, az orvos hátba veregette kifelé menet, hogy Galkovics úr, vigyázzon magára, nem kell mindent meginni, ami folyékony, öregember nem rakéta, továbbá, jön még kutyára kutyavilág.

CSEPREGI JÁNOS

Born to be wild

Ebek harmincadja III. fejezet

Mostanában rosszul mennek a dolgok. Ebből a bénázásból már nagyon elegendem van. Ideje új életet kezdeni. Újat, még hozzá olyat, amiben nincs helye a gyengeségnek. Hatodikosként talán még nem késő. Sőt, biztosan nem az, de világgá menni ennyi idősen azért mégiscsak tök ciki, nem léphet meg az ember csak úgy titokban a vándorcirkusszal vagy ilyesmi, de akkor meg hogy a fenébe?

Na, először is most ünnepélyesen elhatározom: többet nem köszönök előre a nyolcadikosoknak.

Eldöntöttem.

Nem és kész.

Beszólnak? Nem érdekel.

Megvernek? Nem érdekel.

Újra megvernek? Kit érdekel?

Én mostantól kemény leszek, mint a guruló kő.

Régebben nekünk, a Feri haverjainak még előre is köszöntek a suliban. Most meg csak röhögnek rajtam a nagyok, ha jajgatni kezdek a tornaöltözőben, mert nem bírom ki a *rókabajuszt* tömegsport után, vagy azért, mert kicsordulnak a könnyeim a dühtől, ha az iskola kapujánál belerúgnak a nejlonszatyromba, amiben a suliba még ősszel behozott cserepes virágot cipelném haza. Gúnyolódnak, pedig ez cseppet sem olyan, mint amikor a lányok bögnek, de hiába is magyaráznám nekik: nem fogná fel egyik sem.

Szóval új életet kezdek. Újat még akkor is, ha jól tudom: az ilyesmi nem könnyű. Sőt! Simán megeshet, hogy a végén majd totál magamra maradok. Talán elhagynak a legjobb barátaim is! Esetleg meghalnak még fiatalon, mert nem bírják az új életemmel járó nehézségeket, mondjuk ők iszák meg a mérgezett kólát, amit nekem szántak a rosszak, valami. De akkor is: muszáj. Mennem kell; már nincs visszaút.

Persze jól tudom: egy napon majd az én kalandom is véget ér, mert azért frankón nem könnyű dolog valóban szabadon élni még egyedül sem, előbb vagy utóbb, de megkopnak majd a reflexeim, s akkor biztosan jön valaki, aki még nálam is gyorsabban húzza meg a ravaszt. Az lenne a legbaróbb, ha kint a sivatagban érne utol a halál, egyedül a lovam lenne mellettem azon az utolsó éjszakán. Aztán persze ő is beadná a kulcsot. Hogyan is tudna a gazdája nélkül élni, akivel olyan jó barátok voltak sok-sok éven át? Harcostársak, akik soha nem csapták be, soha nem röhögték ki, soha nem hagyták cserben a másikat. Na meg persze nem írtak szerelmes levelet a másik nevébe a Dancs Vikinek, ahogy az a rohadt Sanya csinálta velem a múlt héten. Személtláda! Örök harag!

A magányos hős, csak így emlegetnének halálom után, s egy kereszt állna a sírom fölött, a bezárt homokdomb mellett, ahová régebben kitekertünk krosszozni délutánonként, mikor még haverok voltunk, én meg a Sanya. Nem is, inkább még messzebb temetnének el, a falu határán lévő szennyvízteleptől is jó nyíllövésnyire, a kis erdő fele. A Dancs Viki meg minden áldott este kijönne a sírhoz, hogy ott bőgjön, míg csak rá nem köszönt az új nap. De hiábaátkozná magát szüntelenül, amiért nem járt velem annakidején, mikor még esélye lett volna rá, a lelke már soha nem találna békét. Ráadásul még a szél is mindig a szennyvíztelep felől fújna, s minden ruhája magába szívna azt az eszméletlen büzt, amitől nincs ember, aki egy órán belül ki ne dobná a taccsot.

És hogy miért nem járt velem? Csak mert magasabb volt nálam egy fejjel? Hát, ha kicsit is figyelt volna bioszon, akkor biztosan tudta volna, hogy a fiúk később érnek...

Én ezek után már fix, hogy nem adnék neki ötöst évvégén, ússzon csak el a kitűnője, megérdemli, annyi szent! A Kucsá tanárba pofájáról meg egyszerűen egyik napról a másikra lesülne a bőr, hogy egy ilyen fickóval, mint amilyen én voltam, újra csináltatta a periszkópot annak idején, csak, mert még a beadás előtt fekete filccel rárajzolt egy koponyát két keresztbe tett lábszárcsonttal. Szóval a Kucsá kinyuvadna a saját kicsinyességétől, mint valami dög nagy béka, ha ugyan a varangyokkal előfordulhat egyáltalán ilyesmi.

Na igen, lehet, hogy egyszer leáldozna az én csillagom is, hogy meghalnék, hogy kinyírnának, csak, mert mondjuk egyszer megszántam valami gonosztevőt, aki az életéért könyörgött, de azért az engem legyőző hálátlan kutya se úszná meg szárazon a dolgot. Miután hasba löne – állítólag ez a legfájdalmasabb sérülés, én azonban fel se szisszennék, sőt meg se érezném, úgy megedzene addigra az élet, meg a sok száz tí, kézkicsavarás stb. –, odaállna fölém, hogy jól kiröhögjön meg elvegye a varázsamulettet, amit egyszer egy hatalmas indián törzsfőnök – a Dancs Vikinél legalább milliószor szebb – lányától kaptam ajándékba szerelme zálogául. Igen, attól a lánytól, akit évekkal azelőtt ennek a fickónak a bandája rabolt el, de én kiszabadítottam, hiába voltak vagy ötvenen, én csak egyet hagytam futni közülük; megsajnáltam, s úgy látszik: hiba volt. Aztán az a mocsok röhögve megállna fölöttem, de egy utolsó, végső erőfeszítéssel még ráemelném a coltom; aztán tfffú! Az arcát persze végig nem látnám, mert direkt úgy állna, hogy a háta mögül tűzzön a lenyugvó Nap, de a hangját, a hangját azt megismerném: annak az ABC-ben dolgozó tuskó Komár Gézának a hangja lenne, aki kedden alaptalanul meggyanúsított, hogy csokit loptam a boltból, de bocsánatot, azt már nem kért, miután kipakoltatta velem az összes zsebemet. Biztosan mindenki azt hitte rólam, hogy tényleg elraktam valamit, én meg nem tehettem ellene semmit sem.

Ő meg csak annyit mondott foghegyről: – Nem kell úgy mellre szívni kis szaros! Utána meg elégedetten, már-már gyönyörködve nézte, ahogy a számba harapok.

– Csúzli? Csapágygolyók? Tubák? Taknyos ruhazsebkendő? Ezek közül melyik van innen, a ti tanyasi közértetekből, bunkókám? – törte meg a csendet váratlanul egy mennydörgő hang, ugyanis Feri ordított rá magából kikelve abban a pillanatban, ahogy szélvészként beszáguldott a boltba, s ennek a nagydarab, ostoba, rosszindulatú hegyomlásnak elakadtak a szavai. Aztán a Feri – mint a villám – előrántotta a tomahawkját az övéből, s egy ügyes dobással beleállított a Géza feje mellett a

falba, s azt mondta neki, hogy kivágja a nyelvét közben pedig még meg is skalpolja – ami pedig egyszerre tökre nem könnyű –, ha még egyszer be mer szólni nekem. Ja, és ezután, egészen haláláig minden áldott reggel tíz zacskó tejport kell a kezembe nyomnia, hogy soha ne feledje el; kivel hogyan beszélhet.

– Érted? Nem hét, nem nyolc! Tíz.

A Géza meg rögtön könnyörgőre fogta, s megígért neki mindent, miközben fehér köpenye alól kivillanó Tisza tornacsukáját sebesen terjedő, sárga tócsa kezdte körülölelni, s az a melák úgy remegett, mintha hitlerszalonnából lenne...

Na jó, tomahawk nem volt. Meg fenyegetőzés se, sőt be se vizelt az a rohadék Géza. Sajna, igazából semmi sem történt, csak álltam lefagyva hosszú percekig, mint valami hülye, aztán csigalassúsággal hazavánszorogtam, közben meg végig azon járt az eszem, hogy milyen jó is lenne meghalni. Pedig tényleg jól beszélhatott volna neki a Feri, ha ott van. Ha ott lehetett volna. Ha ott lehetett volna, hogy megvédje a haverját. De a Feri már nincs sehol, nem megy sehova.

Ahogy most elképzelem, a Feri olyan rendíthetetlenül állt volna a felvágottas pult előtt, mint Gojko Mitic az Osceolában. Legalább úgy, vagy talán még vagányabban, mert tőle még az is kitelne, hogy lefőzze a Gojkot. Azt a Gojkot, akiről egyébként azt a hazugságot terjeszti a Kucsá tanárbá kismotor fakton, hogy igazából nem is olyan izmos a hasa, csak valahogy damillal megcsinálják, hogy kockásnak nézzen ki, s ha egyszer a Lakóhelyi Olimpián összemérhetnék az erejüket, hát egész biztos, hogy lenyomná azt a kis Mitic-két, lenyomná bizony, mint a bélyeget. Hülye. A Kucsát még a Csársz Bronzon is lenyomná, mint a bélyeget, nemhogy a Gojko.

Én úgy képelem: mikor az utolsó lövésem után még egy utolsó utáni erőfeszítéssel, fogcsikorgatva felmászom majd hűséges háttasom nyergébe, hogy együtt induljunk el az örök vadászmezők felé, akkor valahonnan a levegőből megszólal az a klafa kis fütyörészős, szomorú zene, amit egyébként is úgy szeretek. S akkor hirtelen, mindenki bögni kezd, aki életében akár csak egyszer is csesztetett. Mi szép csendben poroszkálunk ki a faluból, s lassan teljesen eltörpülnek mögöttünk a poros utcán szoborként álldogáló, könnyes tekintetű, néma emberek. Én persze nem látom őket, mert nem nézek hátra. A hátam mögött az izzó Nap lassan eltűnik a szalmakalapgyár szürke épülete mögött, sötétség borul a világra, mégsem kapcsol be a közvilágítás, ahogy rendesen.

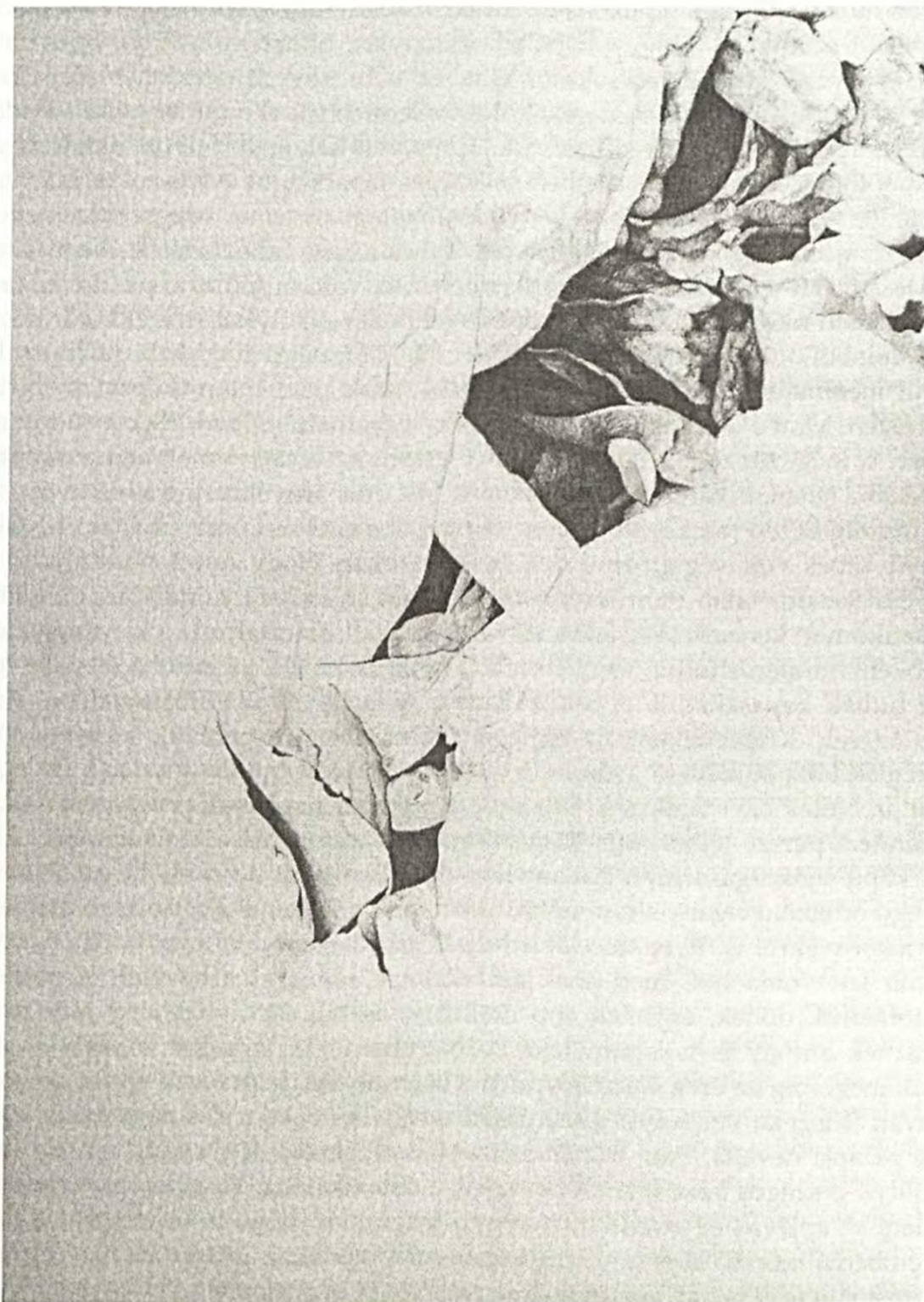
Ez az egész tegnap az esti film után jutott eszembe, míg mentek a feliratok és szólt az a kellemesen szomorkás zene. Nagymamának persze nem szóltam az elhatározásomról, arról: hogy ezek után már valóban holtbiztos, hogy új életet kezdek. Higgye csak nyugodtan azt, hogy még mindig tévészerelő akarok lenni. Minek fájdtánám a szívét?

Még fürdés után, ágyba bújva is sokat agyaltam ezeken a dolgokon: becsszóra, mostantól minden más lesz! De tényleg!

1. Ezután mindig röhögve utasítom majd vissza a menzán a finomfőzeléket, s kiverem a balhét, ha nem kapok ivóléből vagy krinolinból repetát.

2. A bicajomról leszedelem a sárhányókat egy tizenkettes franciakulccsal, s ha véletlenül koszos lesz az úttörőszerelésem egy esős hajnalon – esetleg reggelen –, hát többé már nem számít, annyit elárulhatok. Mikor Kucsá osztályfőnöki órán rákérdez, csak megvonom majd a vállam: – Gringó, ilyen az élet!

Félek, hosszú út vár még rám, de akkor is, holnaptól tényleg minden más lesz. Valahol csak el kell kezdeni, nem? Én leszek mostantól az árnyékban megbújó harcos, s csak akkor fedem fel majd a kilétemet, ha elég erős leszek már, s ha készen állok, hogy ellovagoljak akár a halálba is. Addig is esténként légpuskával járom majd az utcákat, s aki rosszban sántikál, az nem jut messzire. Ahogy indián testvéreim mondanák túl a Nagy Vízen: – Szóltam.

Szemháj mögül a másik

„Az Utazó a szemháján átszűrődő fények közül most az aranszínűeket kereste. Ha kicsit nyitni próbálta a szemét, az aranszín sima sárgás, tojásszín felé tolódott, ha összebb húzta, akkor mélypirosba omlottak át a fényfoltok, ha még jobban szorította a pilledt szemhéjat, akkor püspöklila ornátusba öltöztette a fényt. Sokszor játszott így gyerekkorában is, sokszor csak ez volt minden játéklehetősége. Barna foltok tarkították a lepedőjét, derekából csövek vezették el a műtét utáni váladékokat, vért, mindkét karjában infúzióstűk kipreparált helyei, itt folyt a fájdalomcsillapítás be, innen kapott némi élethez szükséges tápanyagot. Megszokta már, hogy félig ájult, félig éber állapotban kénytelen a világban lenni. Megszokta, nem fáj már igazán semmi sem, csak nehéz volt. Nehéz a test, nehéz a lélek. Nem is tudta már lassan, van-e még lelke, csak arra emlékezett, volt, tudott az repkedni is, tudott mást is, talán még. Álmodni kezdte hozta elé olykor gyerekkorát, most is ilyen álomból bukdácsolt előre az ébrenlét felé, talán újra élni akart, talán azt hitte sikerül megmaradni. Utazni akart még. Ha másképpen nem, képzeletben. Úgy, mint régen. Mint akkor, abban az idillinek is mondható időben. Akkor tudott másképpen is még. Mozogni. Futni. Talpával érezni az utcát. A mélybarna sínfejeket. Meztéláb a sínen. Nyáron, mikor harminc fok dúlt árnyékban, a sínek feje, majdnem mindig ötven fok körüli lehetett. A bandába csak azt vették fel, aki tíz talpfaköznyit képes volt végigmenni déli harangszókor. Hogy miért pont akkor, erre nem emlékezett, talán nem is volt ez lényeges, nem kell mindig és mindenben a misztikumot keresni. A sínek a kisváros mellett futottak el, a kisváros mellett egyébként minden elfutott, vagy átszaladt rajta, de az idő, az mintha megállt volna. Ebbe tudtak kapaszkodni. A változatlanba. A majdnem az örökkévalóba. Voltak ismétlődések. Kisgézueknál, az egykori cselédudvarban például, a kirohadó vályogtéglák közt sütkérező gyíkok légyfogó technikáját tanulmányozták és légpuskával próbálták őket vadászni. Ez a nyár unatkozós napjainak programja volt. Néha mindezt persze felborította Kisgézu apjának dühöngése. Amikor már a kikorhadt kapu nyikorgása után hallani lehetett a Befütyült a vonat, be az állomásra szövegű örökzöld cigány sirató nótát, akkor jobb volt minél gyorsabban menekülni még a környékről is. Ilyenkor előfordult, hogy Kisgézu nem aludt otthon, nem is nagyon lett volna hol, mert ezek az alkalmak rendszeres bevételt biztosítottak a bútorkereskedőnek, egyetlen épp szekrény, asztal, szék vagy ágy sem maradt Kisgézuek amúgy is lepattant lakásában. A rendőrök ilyenkor inkább az utcán várták meg, míg az öreg Géza felaprítja a berendezést, felpofozza éppen soros aszszonyát, (Kisgézu édesanyja a szomszéd utcába menekült el a nagyszülőkhöz, de a fiút az apja nevelte), hogy aztán a fáradt és alkoholtól legyengült egykori könnyűsúlyú országos boxbajnokot bevigyék a detoxikálóba. Kisgézu nem tudott mit kezdeni az apjával, egyszer, kint a vegyianyagraktár mögötti kiskertekben viszont egy emberfej méretű káposztát rugdosott szét, foga közt azt morzsolva, így verem szét az apám fejét is, így verem szét az apám fejét is. A síneken való meztélábfutást

Kisgézu találta ki. Emberpróba. Így nevezte el. Aki nem teljesítette, nem volt ember előtte. Soha senki nem látta, hogy ő megcsinálta volna a sínfutást, de kénytelen volt elhinni neki mindenki. Ő volt az erősebb, így hát aki belevágott, az inkább futott. Csak ketten voltak eleinte. Két lakli, de mégis kiskamasz. Egyetlen nyár alatt tíz centit nőttek, fájt a növés, semmi nem fájt úgy még az életben és soha semmi nem tud úgy már fájni. Mégis szépnek mutatkozott az egész. Némasági fogadalmat tettek, egy egész napig nem szóltak, csak mutogatással, esetleg a porba karcolt jelekkel üzentek egymásnak. Az állandó por emléke most megint előbukott. Az ablakot éppen kinyitotta egy nővérke, szép formás lábain már jeleztek a visszerek, pedig alig tűnt harmincnek. A redőnyök lapjairól zuhogott alá az arany színűbe olvadó por. Mint régen, mint akkor, a cselédudvar és a kiskastély közötti utcán, amikor átrobogott egy Tátra 111-es, kockaorrú, studibakkerre hasonlító, kávédaráló hangú teherautó. Ilyen gázolta halálra Kisgézu hűgát, alig volt négy éves, madarat kergetett, fent szállt az égben egy pacsirta, dalára örömet lehetett fűzni, Kisjuli pedig rohant, rohant, kartonruhácskában, piros-fehér szalaggal a hajában, egyenesen a Tátra kerekei alá. Azt mondták, akkoriban egyetlen éjszaka megöszült az öreg Géza, aki akkoriban még fiatal volt, Kisgéza is csak hatéves volt talán. Nagy temetés volt, a fél város leste a tragédia lefolyását, a sofőr állítólag csak három évet kapott, tán le se ülte, mert amnesztia volt a rákövetkező évben. Talán nem is tehetett igazán róla, csak annyit lehetett tudni, inkább elköltözött a kisvárosból szabadulása után. Az öreg Géza megígérte, megöli. A por vidám hullámai pont olyanok voltak, mint azon a pacsirtás délutánon. A nővérke fáradt kézmozdulattal rántott még egyet az ablakon, a kinti világ nem jött ettől közelebb, csak egyetlen hervadt fenyő csúcsa lett látható, meg a szemközti pavilon erkélyein sütkérező nőgyógyászaton fekvő betegek.

– Valaki ma is biztos meghalt az osztályon, ugye? – szólalt meg az Utazó. Koppott, rekedt volt a hangja, nem használta már két hónapja. A nővér, akit régóta ismert már, kétnaponta ő járt be szolgálatba erre az osztályra, ijedtében leejtette a szennyes lepedőkből kötött batyut.

– Doktor úr, a kettes, megszólalt a kettes, tessék gyorsan jönni!

A por ugyanúgy szállongott, mint azon a délutánon. Kisgézu hűgát nem trancsírozta szét a gép, csak apró, szöszi feje koppant neki a hatos lemezből hajlított ütközőnek. Egyetlen piros folt maradt a homlokán, meg a tarkója horpadt be. Orrán kicsit szivárgott a vér. Mindketten látták a futást, a pacsirtát, a koppanást, mindketten szembenéztek a halállal akkor, belebámultak a mulandóság kopott foncsorú tükrébe. Talán egyetlen pillanat alatt hatévesből aggastyánok lettek. Kisgézu az eset után módszeresen gyilkolta a pacsirtákat. A varjakat szerette csak, mert rondák voltak, szemtelenek és a földön ugrándozva keresték az enivalójukat, csak ritkán rebbentek fel, alig pár métert szárnyalva akkor is. Utazó még nem tudta ekkor, hogy egyszer lát egy olyan festményt, amelynek Pacsirta a címe. Az égre néző nőbe később beleképzelte Kisgézu hűgát, mint érett asszonyt. Megint visszazuhan abba a köztes létbe, amelyben már nem szeretett lenni. Beszélni akart, menni, futni, vagy csak gyalogolni, kimenni a baglyokról elnevezett domb oldalába, bebújni a kökénybokrokkal körbekerített száz éve elhagyott zsidótemető buckás és akácos nyugalmába, az almáskertek illatába, a lepusztult szőlészet filagóriájából nézni a távolból a távolba menő, az állandóságot és a változást hozó-vivő vonatokat.

Korábban sokszor utazott vonaton. Munka és szerelmek után egyaránt. Nem tudott már elszakadni mindattól, ami ő volt, nem is próbálta megtagadni magát, csak az elhibázott tettek és szavak súlya ilyenkor olyan intenzíven nyomta el, hogy ájulá-szerű, fájdalmakkal kihímozott éjszakák hulltak rá, amikből verejtékes reggelek voltak az ébredések. Most is ilyen éjszaka várta. Azokkal a múltbéli szellemekkel kellett ismét birkóznia, akiknek már a gondolata is tébolyba kergetett volna bárki mást. Utazó tudta, nincs kiút, ezt az utolsó éjszakát még meg kell vívni, aztán vagy felkel és jár, vagy soha többé nem lesz képes emberként gondolkodni. Hirtelen sötét hullt rá, karjában meleget érzett, biztosan újabb fájdalomcsillapító, biztosan megint fogai közt morzsolva a szavakat istent káromolta az elviselhetetlen fájdalom miatt, biztos megint a kis vöröshajú, gyakornok doktornő van bent szolgálatban, csak az szokott ilyen meleg hatású injekciókat beadni neki. Elhullt benne az idő, elcsúsztak a terek és valahol egy hegy tetején, egy régi gyaloglás utáni élmény gomolygott elő. A Tátra, (ezúttal a hegység) még havas csúcsai észak felől, délre egy napnyugtát ringató folyóvölgy, melynek peremét sziklák csipkézik a látóhatár közelebb eső részén, a világ peremén kék buckákként a Mátra, jobbra a veres koronájú nap, balra sárga cintányéreként az égre felguruló telihold. Tavaszi napforduló tájéka az időpont, a bakancsok súlya mérhetetlen, a frissen felbontott rumosüveg félig üresen kotyog a lábánál. Szél fúj, amúgy csend van, talán csak annyit hallani, hogyan nyújtózkodnak a fűben újjászülető lelkek. Valami szép. Aztán mély és átláthatatlan erdő, vizes kövek és sunyi vízmosásokat takaró levélzuhatag. Majd zuhanás, majd megint csend, de most már fekete. Mikor volt? Mikor lehetett? Miért volt? Miért ne lett volna? Gipszágy. Megint mintha reggel lenne, minden olyan vizes, mint azok a kövek. A rum íze milyen lehet? Milyen volt? Milyen a kint? Kié ez a láb? Utazó panasztalan és hallgatag, most már tudja, ha akar, megszólal, de nem akar. Minek? Megint megriasztaná a nővéreket. Az a kis szőke mindig mosolyog. Majd elunja. Még pár év, aztán lehasznált, morcos, darócmodorba megy át, mert ez van, mert így megy ez. Madárdal. Megint pacsirta. Szeretné megnézni, hol repked, hol dalol. Megint meghalt valaki, itt mindig akkor szólalnak meg a pacsirták, amikor meghal valaki. Halálmadár. Most éppen nem fáj. Az utca képe úszik elő, a becsukott szemhéj pirosába film vetítődik. Kisgézuval a sziget védelmére készülnek. Lajosék, Madár Lajosék üzentek, ki kell menni a kastély angolparkjának mocsaras tavával körülvett szigetről. Pedig azt ők, Utazó és Kisgézu takarították ki. A kötelek, ami a kétméternyi széles, békanyálas víz fölött a közlekedést biztosítja, a festett bajuszú pedellus, korábban kötélverő mester régi műhelyéből lopták. Jó vastag kötél volt. Lajosék, Madár Lajosék durvák, sokan vannak, cigarettáznak, állítólag akit elfognak, annak csikket nyomnak el a kezén. Utazó bal kezén egy fillérnyi barna folt. Most kinyitja a szemét és megint a pacsirtát hallja. Edénycsörgés, talán ebédidő van. Nincs nyála, nem tud megszólalni. Csengetni próbál, soha nem tett még ilyet, nem akar terhére lenni senkinek sem. Most mégis. Egyszerűen éhes. Hónapok óta csak a csövek táplálták, rágni akar, most harapni akar, inni akar, ízeket, színeket akar, talán élni akar. Zuhanás. Azt a zajt hallotta most éjjel. Magában, bent magában gurul az ember, nincs megállás, fekete-ség van, arc elé emelt kéz van, fájdalom van, tehetetlenség van. Kishugi repkedő copfokkal fut a pacsirta után, fékzaj, kávédarálószerű motor bögése, sikoly, koppa-nás, csend, orrlyukból szivárgó vér. Filmszerű. Mint akkor, mikor Katival Pesten

valami idétlen filmet néztek testületileg a gimnázium diákjai. Nem tudni, hogy került Kati mellé. Langgaléta, fél fejrel magasabb lány, élvezetesen széles ajkakkal, derékig érő, barna, loknikba forduló hajjal. Egy évvel idősebb is, Öcsi nővére, Öcsié, akivel különben haver, de mindig irigyli, mert Öcsi egyszerűen zseni. A film pereg, a híradó unalmát evéssel töltötte ki. A véletlen Kati. Akit igazán még soha meg sem nézett jobban, egy az, idősebb, kettő meg, magasabb. Valami ócska szerelmes szállal is átszótt történelmi film. Kivégzés kockái. Kati keze hirtelen megragadja az övét, aztán, mint aki eszmél, hogy ez hülyeség, el is engedi. Az érintés éget. Próbál közelebb csúszni. Véletlenszerűen úgy lógatni a kezét, hogy megérinthesse a Katiét. Ez borzasztóan fárasztó. Szerelmet leplezni mindig az, ezt megtanulta. Aztán valahogy egymásra találnak az ujjak és kezdődik a játék. Kati mutatoujja végigsiklik a hegen. Lajos, Madár Lajos kegyetlen emlékeztetője, két óra sárgombóc csata után bezúdulnak mind a heten a szigetre. Kisgézut hárman fogták le, harapott, rúgott, nem adta magát. Utazó mintha szelíden várta volna a vereséget. Bátyjától azonban tanult egy alattomos fogást. A felé nyúló egyik Madár gyerek kezét elkapva a hüvelykujját befelé törte, ami irtóztató fájdalom. Ha megdöglene, akkor nem olcsón.

– Dehogyan fog maga megdöglene! Tessék, mit óhajt, tessék, beszéljen, tudom, hogy tud, csak nem akar beszélni!

Ez már a vöröshajú nővérke hangja. Mennyi idő telt el? Az edénycsörgések zaja nincs tovább. Pacsirta szól. A nővér azt a kezét törölgeti nedves szivaccsal, amelyiken a fillérvény hegedés látszik.

– Ez itt micsoda? Cigaretta nyomtak el rajta?

– Azt, még kölyökkoromban, a Műszertben. Ha tudja, hol van.

Utazó úgy beszél és beszélt mindig is életében, mintha mindig mindenki tudná az ő álmait, múltját, jelenét, jövőjét. Az idő és tér, a befogók soha nem voltak számára lényegesek, mindig minden történt, történik és történni fog. A többi döreség. Vanitatum vanitas – persze minden hiábavaló, senki nem láthatja azokat az arany fényeket, pirosakat, lilákat, amelyeket ő lát szemhéja mögött.

– Tudom hol van, egyszer a játszópajtásaim a kastély pincéjébe csuktak be – mondja a kisvörös, majd hirtelen felteszi a bal lábát az ágyra, a rövid kis nővérke ruha felcsúszik, oldalt fordul és egy öt-hat centi hosszú forradást mutat a formás és napbarnította lábon, miközben az örök vágyak kútját takaró féltényérvényi hófehér háromszög alsónemű alól domborulat izgalmas látványát is feltárja.

– Én ezt a sebet szereztem ott.

Kicsit elpirul, istenem húsz éves biztosan elmúlt és még elpirul, talán ő is sejti, többet mutatott, akarva-akaratlan, mint szándékozta. Kisgéz a húga temetése előtt még soha nem látott bugyit. Ezt akkor mondta, amikor az egész ceremónia után fehér ingben ballagtak Utazóval a temetőkapunál.

– Benéztem. Benéztem szobába, anyámat láttam, apám a fejét fogta, apró ruhákat dobáltak, a hugiét dobálták ládába tegnap. El fogják égetni. Apám mondta. Ha meghalnék, az én cuccomat is elégetnék?

Utazó nem tudott választ adni, annak az öt-hat centiméteres, vörösös hegnek a rajzolata úszott állandóan elé, amit a kis vörösön látott. Már megint nem lehetett tudni, mennyit aludt, vagy feküdt ájultan. Egy furcsa kép zúgott elő a kiesett időn át. A lebontott patakhíd alatt rákászna, nyár van, Pecsiekkel ment le a patakra.

Pecsi haver, régi haver, apja traktorista, mindig ő szántotta Utazóék kertjét. Tényleg, volt kert is, jutott eszébe Utazónak. Mikor utoljára az anyjánál járt, megriadva látta, mennyire összement minden. Az anyja, a ház, a garázs, a kert, az udvar. Szinte semmi nem maradt meg eredeti méretében. Csak az anyja szomorúsága nőtt az elfolyt idő alatt. Pecszi húga is ott volt, barna – piros oldalra dülő háromszöges mintás, egyrészes fürdőruhában. Zsuka, igen Zsukanak becézték, ki tudja, mi lehet vele, biztos elsodorta valamerre a térbe a gúnyolódó idő, de oly mindegy. Zsuka nem vette észre, hogy folyásiránnyal szembe próbálnak a fiúk rákokat találni, a padmalyok alatt. Utazó indult szembe elébb az árral, Pecszi egy fűzfabokor töve alatt kotorászott. Zsuka a híd betonpillére mögött éppen a barna-piros oldalra dülő háromszöges mintás vizes fürdőruháját vette le magáról. Ült a fűben, a betonpillér árnyékában, széttett lábakkal, s lába közt éppen akkora, forradásszerű, hússzínű vágás, körötte napszínű apró, szőkésbarna bodrok, mint a kis vörös combján a forradás. Elfojtott sikoly, majd hirtelen mosoly és teljesen kitárt combok. A hússzínű forradás kettéválik, Utazón pedig valami soha nem tapasztalt érzés didereg végig. Ezután soha többé nem szólt Zsukához.

Talán négyen is sürgölődnek az új beteg körül, állványok koccannak diszkréten, surrognak a cipők, határozott szavak próbálják elriasztani azt a furcsa árnyékot a fekvő, magatehetetlen alak mellől. Ha megint rákezd a pacsirta, akkor ennek is vége. Varjak szállnak. Szemtelen varjak, beszoktak a városba, vetést már nem is láttak, itt keltek ki a kórház szemétkukái felett a nyárfákon. Amiket kivágtak éppen nemrég. El kéne már innen menni. Elvágyni, mint régen, aztán csak bedobálni pár cuccot a kopott zöld hátizsákba, besöpörni a zsebbe a maradék aprót és indulni. El innen a fenébe. Tizenhat évesen kié lehet a végtelen, ha nem az övé? Kövecsesig gyalog, majd személyvonattal Fülekre. Éhség. A Tulipán utcai romák enni adnak. – Hozzad adjuk a Rózsit, ha hazajössz Nyugatról. Ezt az öreg Pípás mondta. Rózsi, a Tulipán utcai Rózsi, leszakításra váró bimbó. Tizenöt éves, jólfejlett cigánylány, mellei szinte átdöfik a vékony blúzt, éremnyi mellbimbók májszín árnyéka sejlik az anyag alatt. A Rózsi kicsit idétlenül vihog, van magához való esze, billegeti magát máris, mint egy menyasszony, úgy karol belé Utazóba, röhögnek, majd pálinkát isznak, mindenki pálinkát iszik, még a tizenkét éves Öcsi is, akit Utazó éppen fél-órája lementett a várhegy egyik sziklájáról. Eleinte félt, megölik, vagy ki tudja, mit csinálnak vele ezek a Tulipán utcai cigányok, aztán már tudta, nem lehet itt semmi baj. Csak énekelni kell, csak énekelni, a Befütyült a vonat, be az állomásra... című nótát, siratót, mert ez megmentheti. Pénzt kapott, ételt csomagoltak, egy kopott pulóvert is, néhány címet megtanítottak neki, nem írták le, nehogy lebukjanak.

– Ha Bécsbe érsz, Kárit keresd, monddad neki, a Pípás küldött, majd ad neked pénzt, aztán mehetsz németbe, elintézi neked. Majd letudjuk, ha hazajöttél, nem tart már ez soká, fiam, majd elveszed a Rózsit!

Már megint ezzel a Rózsival jönnek. Ki a fene látott olyat, hogy tizenhat éves gyereket valaki meg akar házasítani?! Rózsi megint vihog, egyszerre undorító és kíváncsi. Rövid nyári éjszaka. A hajnali gyorshoz megy ki, aztán hirtelen ötlettől vezérelve egy nemzetközi gyorsteher, egy csupa szovjet-oroszországi hűtökocsiból összerakott vonat egyik fékezőfülkéjébe ugrik mégis. Nem kerül legalább pénzbe, de az isten se tudja hol áll majd meg legközelebb. A gyorsteher előnyt élvez a Kassa-Pozsony gyorsvonathoz képest, s mivel az késik is, jó tíz perccel hamarabb engedik

ki. Huzat, halbüz, robogás. Gyorsan zsibbadni kezd a láb, mozogni nem nagyon lehet, ha kinyitja az ajtót a talpfák szédítő gyorsaságú keresztcsíkjai zuhanni hívják, marad a félszeg és megbánt meredt ülés egy szál deszkán, kapaszkodva a fékezőkerekbe, lilára szorított ujjakkal.”

– Marhaság az egész! Magam sem hiszem el, magamról sem hiszem el, hogy ilyen lett volna. Pedig pontosan tudom, hogy mindez így volt. Így van. Megfellebbezhetetlenül. Mindörökké ámen. Vagy hogy is mondják ezt azok, akik hisznek is valamiben. Utólag inkább a folyamat érdekes. A rálátás és az értelmezés, a hozzáérzés lehetősége. Huzatos agyamból hogyan szállnak ki és szabad repülés után hogyan érkeznek vissza soha fel nem fogható, fel nem dolgozható élmények, amelyekbe máig kapaszkodom, ahelyett, hogy elengedném őket. Baromság. Magamnak is hazudnék? Megszépiténém? A valóságot próbálom újraértelmezni, egyetlen szót sem kell megtagadni, minden igaz. Akkor viszont mire jó az egész, mitől lehet érdekes másoknak? Beidézem magam magamnak, mintha lennék valaki. Mintha lettem volna valaki. Mintha... Mindig ez az örökös mintha érzés, ez a semmire se jó, sohasem valós, nem tapasztalható, csak mintha mintha lenne. Érdektelen. Fárasztó. Unalmas. Zsibbaszt. Megöregedtem? Nyilvánvaló a fáradt hozzáállás. Minden idegesít, legjobban én magam magamat. Félálomban szeretek ücsörögni, állandóan félig behunyt szemmel, játszani a fénnel. Akkor ez mégis igaz? Mégis ismerném magam? Mégis lehet valamilyen kapcsolatot, időutazást szervezni azzal, hogy visszafordítom magamban az idő furcsa és soha el ne fogadható egyirányúsítását, aztán usgyi?! Mintha élnék. Mintha éltem volna. Megszólaltak a pacsirták, csesse meg, megint elpatkolt valaki az osztályon. Szemhéján átszűrődő fény? Nincs.

Határidők

Határidők. Míg a halál el nem választ.

Éjszaka kettőig, néha fél négyig dolgoztam az utóbbi három hétben, egyébként sem szokott megállítani az éjfélt. Munkamániás lettem, menekülök az életem elől, nem akarok szembenézni a magánéleti problémáimmal. Persze meglett a böjtje a hosszúra nyúló, kizsigerelő hadműveletnek, a szervezetem föladata a küzdelmet, az agyam viszont, felfokozott idegállapotomnak köszönhetően, túlpörgette magát, rosszul lettem. Túlhajtottam magam, ezért tört rám a rosszullét csütörtökön. Depillepszia. Mostanra túl vagyok mindenem, leadásokon, rohamokon, *saját halál* imitáción.

Mini pedig folyton hívogat. Mióta hazajött Argentínából már kétszer találkoztunk, a fönt említett ominózus csütörtöki napon például otthagyt a félholtan. Lényegtelen, hol, bárhol otthagyt volna, a történet kulcsmozzanata az otthagyt. Aznap elhívott egy szakmai programra, hazahozott és feljött a lakásomra. Mindez azért érdekes, mert az utóbbi három hónapban büntetésben voltam. Nem térdepeltetett kukoricán, de találkozásaink a hetente egyszer a kocsiban beszélgetünk című műsorra redukálódtak. Két hónapon keresztül ültünk az Avensziszben, általa meghatározott időközönként. Mindig a legváratlanabb pillanatokban kezdődött a közös ülés, hogy leellenőrizhesse, otthon tartózkodom-e, várom-e, mikor parkol le az Avenszisszel a ház előtt. Olyankor két perc alatt mosakodtam ki a hagymaléből, vettem át szakadt, festékfoltos melegítőnadrágomat, fésülködtem meg és zuhanyzás helyett intim törölkendővel törölgettem a hónaljamat. Azért büntetett, mert nem voltam elég alázatos. A Pascalon veszítette el véglegesen a türelmét, amikor dacból rágyújtottam, miközben a fagyaltos bódétól a medence felé sétáltunk, mert nem hagyott időt fagyaltozás után dohányzásra. Éppen egy órával korábban ecsetelgette, mennyire undorítónak találja, amikor egy nő menet közben cigarettázik. Nem is tudom, miért gondoltam, hogy megtorlás nélkül marad a tett, hiszen ennél jóval kisebb léptékű dolgokkal is mérhetetlenül fel lehet bosszantani. Kitért hát a parasztyalázat, aztán két hónapig tartott a parasztfelkelés leverése. Később már nem voltam büntetésben. Próbátételnek lettem alávetve. A próbátétel semmiben sem különbözött a büntetéstől, csak a neve volt más. Azt mondta, ha kibírja a kapcsolatunk, akkor... Itt elharapta a mondatot. Éreztem, ha kibírom ezt a sok megaláztatást, akkor kapok egy puncsos fagyit. Hanyagot adtam az elképzelésemnek, ő meg nevetett, milyen édes, utoljára az oviban hallotta azt a szót, hogy puncsos fagyit. A puncsos fagyit egyébként olyan, mint a puncsi, azt is az oviban hallotta utoljára, Varga Zsuzskától, élete nagy szerelmétől, amikor Zsuzska letolta a bugyiját a homokozóban és megmutatta neki a puncit.

Szóval, Mini három hónap rögeszme után fölmerészkedett a Rózsa utca huszonegy ötös számú, első emeleti lakásába. Féltem attól, hogy kellemetlen helyzetbe hozom magamat azzal, ha fölengedem, aztán visszautasítom, mert bizonyára nem lennék képes elviselni az érintését, ha hozzám érne az undorító kezével, amivel a kocsi kormányát fogja, és divatos üzeneteket írogat ahelyett, hogy néha megsimogatná a

hajamat. Naiv elképzelés, soha nem simogatná meg a hajamat, nehezen viseli, annak ellenére, hogy nem ő viseli, szerinte nem elég modern a frizurám, le kéne vágni a hosszú, szőke tincseket, mint Tündérszép Ilona aranyhaját. Olykor látom a lelki szememmel, amint alattomosan közelít az ollóval, amikor alszom, mint Delila Sámson felé. Előre elterveztem, hogy megölöm, ha hozzám ér.

Nem voltam elég erős. Amint beléptünk az ajtón, magához húzott, még le sem vettük a kabátunkat, már átölelte a derekamat, és én nem tiltakoztam, mert kívántam az érintését. Még soha nem kívántam ennyire, undorral vegyes szenvedéllyel vágytam arra, hogy neki adjam mindazt a kéjt, amit gyűlöletcseppeként gyűjtöttem, mint Ágnes asszony az esőcseppeket a hordóba, az orchideáknak.

Mini egészen megtáltosodott. Kiválóan sikerült az este, büszkén viseltem a karon vöröslő véraláfutásokat, a körme által hagyott karmolás nyomokat a bal lapockámon, a borostás áll után maradt barázdákat az államon. A barázdákból szivárgott a vér. Az én vérem. A *spanyol menyasszony* jutott eszembe. Valóban bele lehet szeretni minden férfibe, azonban, ha egy férfi rögeszméit magunkévá tesszük, annál nehezebb kiszerezni belőle, mert imponál, hogy jogot formál az emberre, még akkor is, ha agresszívan interpretál, sőt, annál inkább imponál, minél agresszívebben interpretál. Ezt a félelemmel vegyes, rajongó beletörődést nem értheti meg az a nő, akit kényeztetnek. Mert az a nő nem tartozik elszámolással. Viszont véraláfutások sem borítják a testét. Nem értheti meg ezt az, akit elnéznek, eltűnnek, megtűnnek, élni hagynak. Engem nem hagynak élni. Engem folyamatosan taposnak, én pedig folyamatosan bizonygatni akarom az életképességemet, az élni akarásomat, a rátermettségemet, ezért veszek részt egy eleinte izgalmasnak tűnő, aztán a végtelenségig húzódó és végtelenül unalmas társasjátékban, aminek az a neve és lényege, *ki nevet a végén?* Józan paraszti eszem nincs, ennek ellenére fölfogom, hogy ennek a játéknak csak vesztese lehetek. Elegánsan kilépni, valami jó indokkal, ez a cél, mert nekem ez már nem sikk, jobb lenne a játék közben nevetni. Elmeállapotomban annyira zavarodott, összezavart, megzavart vagyok, hogy az elegáns távozást verecségeként könyvelem el, mint a bokszoló, aki rosszul védekezik, hagyja magát kiütni, és mivel fáj minden porcikája, ahelyett, hogy fölállna és folytatná a küzdelmet, inkább tízig számol magában, aztán kikúszmálkodik a ringből, megfutamodik.

Mini állhatatlan dirigenciája tényleg az örületbe kerget lassan. Éhes, szomjas, melege van, a szokásos *kiséji* hiszti. Minden egyes találkozás allúzió, korábbi találkáinkra vonatkoztatott témavariáns, állandóságot követelő, biztonságérzetet teremtő szükölés. Ilyenkor azt gondolom, bármelyik pillanatban megdőlhét Arisztotelész folyóbalépés elmélete, és Kleopátrának érzem magamat, a Níluson. Fogom a halakat és hopp, azt képzelem minden egyes bűdös, nyálkás hal a csónak fenekén hörgöve fulladozó Antonius, aki gúli szemekkel néz rám, és kétségbeesett tekintettel könyörög szálnalmas kis életéért. Antonius, kapuzárási pánikban, ez Mini.

Egész nap éreztem, hogy valami nincs rendben, a szervezetemben felbomlott az egyensúly, szédültem, elhomályosult tekintettel bámultam a monitorra. Összefolytak az arcok, a betűk. Megmértem a vérnyomásomat, átlagos értéket mutatott, ami az alacsony, nyolcvan per hatvanhoz képest ötven pluszt jelentett.

Határidő. Míg a halál el nem választ.

Otthon elszívtunk egy cigit, az tette be a kiskaput, az érzékelő képességem kis kapuját, eltűnt a parányi rés, ami még összekötött a külvilággal, szédültem, a világ

neonfényekben rezgett a szemem előtt. Elindultam, hogy előkeressem *A perverzió méltósága* című könyvet, Mininek, aki az asztalnál ült és arról szónokolt, mennyire zseniális, ő.

Tudtam, hogy el fogom veszíteni az eszméletemet, eltűntek a neonfények, megtántorodtam, próbáltam az asztal felé venni az irányt, holott tisztában voltam azzal, hogy sok az a két méter, nem érek oda időben, mert nincs arra mód. Elment a hangom, kétségbeesetten kerestem valamiféle kapaszkodót a levegőben, a titkos átjárót a másik dimenzióba. Mini eltűnt, a fény maradt egyedül, azon sejlett át az alakja, megkérdezte, mi az, rosszul vagy, kicsim? Érezni lehetett a hangján, hogy ez csak egy udvariassági kérdés, valójában egyáltalán nem érdekli, hogy vagyok. Kisvártatva megismételte, rosszul vagy, kicsim? Nehogy rosszul legyél, nehogy elessél, kicsim! Automatizmusok. Azt hiszem, éppen abban a pillanatban terültem el a szoba közepén.

Elestem, bevertem a fejemet a garderoobe szekrény ajtajába. A koponyámban visszhangzott az ütés hangja, jó nagy lehetett a becsapódás ereje, mert az agyam berezonált, de nem éreztem fájdalmat. Feküdtem a földön, képtelen voltam megmozdulni. Mini rohángált föl-alá a szobában, miközben óbégatott, macika, macika! Meztelen lábával placcsogott körülöttem, akár egy jól megtermett varangyos béka, cuppogott a talpa a hajópadlón. Nem nyúlt hozzám, inkább kinyitotta az ablakot, szaros bottal se piszkálta volna meg aléltan heverő, merev testemet, amibe egy órával korábban préselte be magát, kétségbeesetten nyomorgatva tomporom. Magába olvasztott és megsemmisített. A combomon még éreztem a sok kallódó kis zsenit. Szűkölni tudtam volna, mégis örültem, hogy egy kölyökkel és sok gondal kevesebb.

Kellemetlen. Felettébb kellemetlen eset. Miközben a padlón hevertem, Mini agya valószínűleg azon kattogott, miként lehetne feltűnés nélkül semmissé tenni az ügyet, eltusolni, vagy feltűnés nélkül lelécelni.

Amikor látszólag tudattalan állapotban heverek a földön, az a legrosszabb, hogy képes vagyok gondolkozni. Távolról szűrődnek felém a hangok, zúgó fülemben keresztül, mégis felfogom a szavak értelmét. Olyan, mint amikor elbóbiskol az ember a tévé előtt éjszaka. Már nincsen adás, mégis, hallom a zúgást, a zúgáson keresztül a gondolataimat és mindazt, ami az utcáról beszűrődik, a zárt ajtókon és ablakokon keresztül a tudatomba, csak beszélni nem tudok, és mozogni, és a szememet sem tudom kinyitni, mert cselekvésképtelen állapotban fekszem. Kóma.

Egyszerre Mini megunt a rohángálást, fölém állt, most már elég, kelj fel, keressem elő a könyvet, amit kért, mert szüksége van rá. Egy darabig ismételte, hogy kelj fel, elég ebből, végül rájött, hogy nem fogok fölkelni, mert nem cirkuszolok. Akkor új mondókával állt elő, jaj, macika, mennyire beverted a fejed. Közölte, bemegyünk a szobába, lefekszünk szépen az ágyra. Fölráncigált a földről, behúzott a hálóba, ráfektetett az ágyra, betakart. Fogalmam sincs, miként zajlott az egész, egyedül arra a mozzanatra emlékszem, hogy fekszem az ágyon, ő meg kiráncigálja alólam a paplant, takargat, motyog, úgy, szépen, pihengessél kicsim. Később a fürdőszobában folyatta a vizet, és a kezembe nyomott egy nedves törölközőt, törölgessem meg vele az arcomat. Láttam, hogy nem mozdulok, mert továbbra sem tudok megmozdulni, így ráigazgatta az ujjaimat a törölközőre, behajlította a könyökömet, az arcomhoz tette a karomat. A hűvös rongydarab a homlokomhoz

ért. Kellemes érzés volt, hirtelen meg tudtam mozdítani a fejemet, végig húztam az arcomat a törölközőn. Ekkor jelentette be, hogy el kell mennie.

Lassan nyitottam a szememet, bágyadtan. A nevét ismételtetem. A nappaliban öltözködött, éppen a nadrágját húzta. Sokáig ismételtetem a nevét, attól való féltelmemben, hogy magára rántja a kabátját és bevágja maga mögött az ajtót, addig, amíg végre benyitott hozzám. Gombócok gyűltek a torkomba, fojtogattak. Bedagadtak a manduláim, úgy éreztem, nem kapok levegőt, légszomjjal küszködtem. Magányosabbnak éreztem magamat abban a pillanatban, amikor megláttam az ajtóban, indulásra készen, felöltözve, mint akkor, amikor vártam, mikor parkol le a ház előtt az Avenszisz, de nem jött. Kértem, ne menjen el. Ne menjen el.

Mellém feküdt az ágyra. Meghúzta a derekát, üvöltött. Miközben szitkozódott hozzá bújtam, ráfeküdtem a karjára, rátapadtam, mint egy kis pióca, mintha akkor nem menne el többé. A testéhez simultam, átfogtam széles vállát, csimpaszkodtam rajta, a hatalmas bálnán, apró polipként. Megsimogatta a fejemet, a hátamra húzta a paplant. Két percig feküdt mellettem, csak aztán hagyott ott, félholtan. Bárhol otthagyt volna, a történet kulcsmozzanata az otthagyas. Mielőtt kilépett az ajtón, mákos kalácsot evett a konyhában.

Kár érte

Mióta csalom a férjem, kitágult számomra a világ. Tíz évig rá se néztem más férfire, csak Jancsit ajnároztam. Reggel hatkor keltem, reggelit készítettem neki, hemendegszt, vagy pirítós kenyeret sajtkrémmel, mostam hozzá paprikát, paradicsomot, hétvégen hagymásrántottát sütöttem, megterítettem, facsartam a narancsot, töltöttem a narancslevet, főztem a kávé, német szokás szerint, filtereset, fél liter vízzel, összekészítettem a tízórajját, aztán, miután szélnek eresztettem, indultam a munkahelyemre. Egész nap robotoltam, mégis lenézte a munkámat, ha néha elmeséltem neki, milyen nagy a hajtás, cinikus megjegyzéseket tett már a mondókám kezdetekor a nők munkamoráljára, amivel elvette a kedvemet a beszámolóitól. Az én munkám, az semmi, bezzeg az övé! Igaz, nem ő tárgyal reggeltől estig a bankban a kekeckedő ügyfelekkel, nem viszi gépbe az adatokat műkörmökkel, nem nyomtat adatlapokat kőkorszaki nyomtatóval, ami folyton becsípi a papírt, sőt, még hétről hétre sem képezi magát gyorstalpaló tanfolyamokon, hétvégenként. Ugyan honnan tudhatná, mennyire megerőltetők az ügyfélszolgálatosok mindennapjai, ő egész álló nap parolázik, ebből áll a munkája. Teniszmeccseket, fallabda és golf partikat játszik, órákon át ebédelget exkluzív éttermekben, eltölt egy-két hetet a luxusjachtján az üzletfeleivel, néha bevállal egy-két tárgyalást, melyek technikai hátterét természetesen az asszisztencia készíti elő, a szövegeket pedig a tanácsadói írják meg helyette. A férjem nem tesz mást, mint gyakorolja a hangos olvasást, és kikanyarít egy-egy szignót, két kanyarítás közben pedig engem szid és egrecéroztatgat. Korábban azzal nyúzott, mennyire elhanyagolom magamat, miért nem járok fitness

terembe, szépségszalomba, vellneszezni? Jópofa, kíváncsi lennék, az általa készített napirendembe miként biggyesztette volna be az *ép testben ép lélek* programot.

Este ötkor, amikor végeztem a munkahelyemen, fölhívtam telefonon, mit kíván, beugrottam a sarki ábécébe, bevásároltam, hat körül hazaértem, főztem a vacsorát. Hiába ebédelt Jancsi luxus éttermekben, elvárta, hogy estére főtt étel legyen az asztalon, mikorra hazaér, sörözés után. Ezt szokta meg, a kényelmet, az erőn felüli áldozathozatalt, a lemondást, más részéről, az alá-fölérendeltségi viszonyokat, a gondoskodást. Az anyja túlságosan elkényeztette.

Esténként, mire megfőztem, teljesen leamortizálódtam, elment az étvágyam, nem beszélve az életkedvemről, mégis forgott tovább a mókuskerék. Edzőterem, vicces. Amíg ő egy bárban koktélozott, vagy a belvárosi éjszakai klubok valamelyikében meresztgette a szemét, a farkát, én halálra robotoltam magamat, mert annyira sóher volt, hogy nem fizette meg a bejárónőt. Takarítottam, mostam, mosogattam, nyírtam a füvet a kertben, locsoltam, vasaltam az ingeit, kikészítettem másnapra a ruháját, fölaggattam a szobainasra a rongyait, bevettem az ágycsót, kihívtam a szerelőket, intéztem a redőnycserét, átültettem a virágokat a balkonon, megettem a kutyát, körbetelefonáltam a családot és dobtam egy táv puszit mindenkinnek a nevében is, mert a drága férjem, ugyebár, annyira elfoglalt mindig.

Este tíz órára már jártányi erőm sem maradt. Ezt várta el egy asszonytól, a robotot. Helyesbíték, mindezt elvárta tőlem. Kár, hogy a kezdetek kezdetén elfelejtette velem közölni, mire számíthatok, jogvesztésre, a kötelességeimre házasságkötésünk után derült fény, addig jöttek-mentek a takarítónők, a szakácsok, a kertészek, a bejárónők.

Inam szakadtáig küzdöttem, azért, hogy neki jobb legyen! Rajtam spórolt, engem tartott az összes cseléd helyett, hogy a vérem szipolyozásából finanszírozza a szórakozásait! Bezzeg ő eljárt kozmetikushoz igazgyöngypakolásra, kezelésre, masszázsszalonokba shiatsu és thai masszázsszalóra, fodrászatba haját festetni! Kellett a cicoma a megjelenéséhez, tőlem meg még a fizetésemet is elszedte, élére állította a pénzemet! Vagy inkább nyakára hágott a pénzemnek. Kaptam egy bankkártyát, amivel a tankolást, és a bevásárlásokat intéztem. A számlakivonatokat Jancsi leellenőrizte minden hó végén, nehogy elragadtatásomban holmi csecsebecsére kezdjek áhítozni, vagy bánatvásárlásba kezdek.

Aztán egyik nap bejelentette, hogy találkozni fog egy nővel, aki a *Gastro* nevezetű német nagyvállalat magyarországi képviselőjének az ügyvezető igazgatója. Kicsípte magát, hátha megtetszik az asszonynak, akkor könnyebben összejön az üzlet. Nem tartottam a nőtől, láttam már korábban, Kovács úr estélyén, százhatvan centi, száz kiló, fejre lapuló, zsíros hajjal, szódásszifon szemüveget visel, ízléstelen göncöket hord.

Az üzlet aznap nem jött össze, a nő sokáig kérette magát, húzta-vonta a férjemet, vacsorázni, cukrászdákba, Jancsi kísérette az operába, kiállításokra, hangversenyekre, színházba, estélyekre. Velem sose ment sehová Jancsi, még moziba sem, állítólag ki nem állhatja a kultúrát, persze nekem azt mondta, herótot kapott a nyenyereszéstől, pontosan így fogalmazott, a mázsolmányoktól, a nyarvogástól, a színházi flancról meg nem beszélve. Unalmas ember alapjáraton a férjem, de a legnagyobb baj az, hogy még büszke is a kultúrátlanságára.

Aztán egyszer csak szöveget ütött a fejembe, vajon mit eszik az én érdekemberem ezen a loncsos nőn, aki úgy néz ki, mint egy jól megtermett dromedár. Jancsi adta

az ártatlant, jaj, drágám, viszek neki néhány szál virágot, hátha megenyhül, aláíratom végre a szerződést. A néhány szál virág hatalmas vörös rózsza csokorrá duzzadt, szív alakú üdvözlőkártyával, velem hozatta el a virágárustól, a szemét. A postás Gizike, azt hitte, a tizenötödik házassági évfordulónkat ünnepeljük. Ráhagytam, szégyelltem bevallani neki, hogy egy dromedárnak viszi a férjem a rózsacsokrot, ráadásul valóban a házassági évfordulónk napján, de ez a számomra kitüntetett fontossággal bíró dátum Jancsinak eszébe se jutott. Gizike csupán azon az aprócska részletkérdésen csodálkozott, szó szerint így mondta, miért velem viteti haza és fizetteti ki a virágot a férjem, ha meg akar lepni?

Aznap este Jancsi haza se jött. Lelécelt este nyolckor, aztán hajnali fél kettőkor telefonált, erősen illuminált állapotban, hogy a nő grillezéssel egybekötött medencés bulit szervezett a kertjében, ott maradna, ha nem gond, már ivott, ittasan nem akar autóba ülni. Hazudott, természetesen, mert egy medencés bulin nagy a hangzavar, ráadásul oda nem szólóban szoktak menni. Mindenre kész válasszal rukkolt elő, céges összeröffenés, mesélte, közösség-összekovácsoló csapatépítő tréning, a zenét pedig azért nem hallom, mert bement a vécébe telefonálni. Nevetséges.

Hajnali négy körül fordította el a zárban a kulcsot. Fölbredtem a neszekre. Kiejtette a kezéből a súlyos kulcscsomót, ami a mettlachin landolt. Ránéztem az órára, negyed ötöt mutatott. Jancsi még mindig kotta részegen dülöngélt, a cipőfűzőjével bajlódott. Megkérdeztem tőle, hol volt, mit művelt? A nőnél járt, csókolóztak. Eztán megkérdeztem, miért nem feküdt le vele? Azt válaszolta, mindjárt itt a reggel, haza kellett jönnie átöltözni, zuhanyozni, ilyen kinézettel, büdösen nem mehet villásreggelire. Búzlított a pacsulitól, az inge nyakát ciklámen színű, zsíros rúzsfolttal tarkították. Még nem láttam ilyen állapotban azelőtt. A konyhaszekrényhez léptem, kinyitottam az üveges almárium ajtaját, abban tartottuk a száz éves Zsolnay készletet, amit a férjem nagyanyjától kaptunk, nászajándékba. Megjegyeztem, hogy ez nem jó válasz. Kivettem az egyik ezernégyszáz fokon égetett, a kínai porcelánhoz hasonló finomságú, elefántcsontszínű mázzal bevont, madártollal festett, élénk virágmintákkal tarkított, aranyozott szelű kávéscsészét és teljes erőmből a földhöz vágtam. A csésze ripityára törött a konyhakövön. Ezt elbasztad, nyúltam a második csésze felé, azt is földhöz vágtam. Öröm volt hallani a cserepek csörömpölését a padlón. Miután mind a hat csésze hasonló sorsra jutott, mint az első, következtek a csészealjok. Vigyáztam, nehogy elveszítem a fejem, higgadt maradtam. Nem ezt kellett volna mondanod, Jancsikám. Upsz, egy repülő csészealj! Azt kellett volna mondanod, hogy nem csaltál meg, hopp, egy másik, mert szeretsz engem, három, mert tisztelsz engem, négy, mert tiszteletben tartod azt a köteléket, ami összefűz minket, öt, mert én vagyok az egyedüli nő az életedben, hat, hasad a pad. Nesze, itt a kanna is. A teáskészlet következett. Tudod te egyáltalán, mit mondtál az imént, tisztában vagy velem? Azt állítottad, hogy azért nem csaltál meg, mert haza kellett jönnöd, átöltözni. Nem azt mondtad, hogy eszedbe se jutott, hogy sosem tennél ilyet! Azért nem csaltál meg, mert zuhanyozni szeretnél volna, itthon, az otthonunkban, abban a zuhanykabinban, amit én súrolok tisztára Ultradermmel, amiből én kaparom ki minden áldott este az atkás szőreidet, a szőröket, amiktől tizenöt éve, minden áldott este felfordul a gyomrom! Kifordul a belem, hányanom kell tőled, János. Na, már csak a teáskanna maradt, szóval, csókolóztatok. Lesütött szemmel mondta, csókolóztunk, én pedig leejtettem szép nyugodtan a teáskannát, és az

eozin bevonatos, szkarabeuszszerű virágvázát is, és ott hagytam a romhalmaz közepén. Mielőtt elegánsan átléptem a romhalmazon, megkértem, takarítsa össze a szemetet.

Azóta nem készítek se reggelit, se vacsorát, nem dolgozok a bankban, de a háztartásban sem, kondizok, szépítkezek, kulturálódok, vásárolgatok, és, ami a legfontosabb, pasizok ezerrel. Az ominózus eset óta természetesen csalom a férjemet. Fogalmam sem volt korábban arról, miből maradtam ki eddig, mégis boldogtalan az életem.

A hullatetováló

A hullatetováló nem volt mindig hullatetováló. Eredetileg más, hasonlóan szép hivatásnak élt. Egyetemi adjunktusként főleg a szlovákiai magyar irodalom történetével foglalkozott. Azelőtt meg gyerekeket tanított szülővárosa egyetlen magyar iskolájában. Amikor az egyetemre került, őszintén örült, hogy végre főállásban foglalkozhat az irodalommal. Aztán rájött, hogy az nem is egészen úgy van, hogy nem oda Buda, s nem oda egyetemi város sem. Az egyetemi könyvtár kisebb volt, mint a sajátja. Legalább nyolcféle tárgyat oktatott, kedvenc diszciplinájára, fő kutatási területére alig jutott energiája. Majd jöttek a bizottságok, tanácsok, testületek, gyűlések, az adminisztráció, a publikálás és a konferenciák. S amikor már cseppnyi ideje sem maradt, még olvasni sem – csakis autóvezetés közben, a zöld hegyek közötti kanyarokban lapozgathatta könyveit –, finoman jelezték odafönről, hogy ideje lenne doktorálni. Jó. Doktorált egyet. Egy kicsit, egyetemet. De aztán nagyobbat is kellett. Belevágott, tanult, írt, s amikor már majdnem nagyobbat is doktorált, akkor kevésbé finoman és kevésbé hivatalosan jelezték, hogy nem oda Buda és nem oda egyetemi város és nagyobbat doktorálás sem. Mert akkor kétségbevonhatatlan papírja lenne arról, hogy ért a hivatásához, az pedig más hozzáértők állásaira nézve fenyegetésként minősíthető. Megígérte hát, hogy ő bizony nem fenyegeti senki nyamvadt pozícióját, amely a piramisok stabilitásával rendelkező állami bértábla szerint alig pár száz talléros többletbevételt biztosít szegény, a fenyegetettség miatt állandó stresszben élő, vitathatatlanul magasan képzett kollégáinak, s nyomatékkal otthagya az egyetemet. Eleinte utcaseprézből, majd utcazenélésből, később útburkolásból tartotta fenn magát, s bővítette könyvtárát. Esténként, hétvégeként szorgalmasan olvasott, tanult, írt. Mivel azonban egyik munka sem hozott eleget a konyhára, noha mindegyik munkakörben többet keresett, mint adjunktusként, elkezdte bújni a hirdetések. Talált is egy érdekeset. Vadonatúj szakma! Teljesítménybérezés! Nincs állami éhbéértábla! Jelentkezett. Felvették. Hát így lett belőle hullatetováló. Előbb külföldön, később idehaza is. Amikor aztán odaállt az illetékes bizottság elé nagyot doktorálni, a bizottság minden tagja csodálkozott, mit keres ott. Hiszen már hullatetováló, nem adjunktus. S bár disszertációja az első változathoz képest kifejezetten jó, hatalmas szakmai fejlődésről tanúskodik, minek egy hullatetoválónak doktori titulus?! Miért – kérdezett vissza –, minek egy hullának tetoválás? És mégis minden hullának joga van tetováltatnia magát. Ugyanúgy megilleti ez a jog, mint bárki mást. Mivel azonban a bizottság sem a joghoz, sem a hullatetováláshoz nem értett, tagjait lehetetlen volt meggyőzni. A hullatetoválónak rá kellett jönnie, hogy bizony ő itt nem fog nagyobbat doktorálni szlovákiai magyar irodalomból. Összekapta magát, s egy másik neves egyetemen három éven belül ledoktorált hullatetoválásból, s nemsokára az ország legjobb, legművészibb hullatetoválója lett. Rövid időn belül docensként, azt követően professzorként tanított az ország legrangosabb egyetemének hullatetováló tanszékén. Ő írta meg az első elméleti és módszertani tankönyvet, s valamivel később a hazai hullatetoválás addigi

történetét is. Időközben roppant módon divatba jött a hullatetoválás. Történt egyszer, hogy egy fiatal pszichopata irodalomtörténésznek ugyanaz a bizottság utasította el a disszertációját, amelyik a hullatetoválóét. Ez az ideggyenge, fiatal irodalomtörténész bosszúból legyilkolászta a bizottság minden tagját. A spenót hatodik kötetével verte őket halálra. Az állam térdig köztisztületben álló elnöke a nép szavának és a divatnak engedelmeskedve poszthumusz khithünthethéskhénth a legművészibb tetoválást adományozta az ünnepélyes búcsúszertartáson a tudósoknak. Ezeket a kitüntető tetoválásokat történetünk főhősénél rendelte meg az elnöki hivatal. Ő, az ország legművészibb hullatetováló professzora napokig tervezett, készült, rajzolta vázlatait, magyarul húzta az időt, mint Odüsszeusz felesége a kérők agyát, s amikor a tetemek már oszlófélben, tehát tetoválhatatlan állapotban voltak, úgy döntött, demonstratív nem vállalja a megbízást. Mert minek a hulláknak tetoválás?! Hát még az ilyeneknek! Így esett, hogy a hullatetováló másnap visszatért szülővárosába, s tudományos és művészi karrierjét feladva visszavonult kedvenc könyvei közé. Végre van ideje játszani két szép szlovákiai magyar gyermekével. Nem tetovál és nem ír tanulmányokat az irodalomról. Csak olvas. Mert szeret olvasni. Felesége tartja el. Boldog.

Latencia*

Az ágy nem nyújthatott többé vigaszt. Betegsége talán végső stádiumába érkezett, de magának sem volt hajlandó bevallani. Reggelente fejfőrcsével ébredt és égő fájdalmat érzett minden vizelési inger közeledtével.

Szemháján különös filmeket pergetett újra és újra. Egy fiú képe jelent meg mechanikus ismétlődéssel. Egy fiúé, ki alig volt több öt súlyos évnél, de úgy tűnt, ebben az öt esztendőben virágzik az élet, minden fájdalomával, csalódásával, hiába-
való vágyakkal és a testi szükségletek gyarló, elrejtethetlen hieroglifáival.

(Egyszeri és ismétellhetetlen.)

Bénulás teljes odaadással, emlékképek rükvercben, a fájdalom mocska önnön arcába vágódott. Hideg víz a poros asztalon. Vizes légy a száraz pohárban és immár a tudatban. A televízióban egy régi, elcsépeelt spagetti-western, de Morricone, az egészen más. És Verdi! Az álom, mely mézes hazugságokkal kecsget, most távol járt a test ketrecétől, egy nő képe, egy ismeretlen asszonyé, húsába égetve a halott nővér utáni gyermeki sóvárgás minden reményvesztettsége.

(Föl kéne kelni, és inni egy pohár bort, kiszáradok.)

És úgy döntött fölkel, kezében gyűrött lapokkal Joyce Ulyssese, a szem rezzenéseiben el nem pőfékelt cigaretták füstjelei. „Miért a távolság, ha egyszer úgyis az élet végére érünk?” – kérdezte önmagától, s úgy sejtette az emberi fajra mért bibli-
kus stációk bizonyos fokú megnyugvást jelenthetnek azok számára, akik reggel fölébrednek és eme hatalmas Glóbuszon besétálnak az önbecstelenítés csapdájába. A fürdőszoba jégszín csempéi hívnak vagy ez már a Fehér Ruhás Hölgy mézédés kecsgetetése?

(„A három kurva. Ajjaj!”)

Talán nem is lényeges semmi, talán a táj festmény, az a piszok a csempe tört erezetén gyehennai illúzió és talán a belülről fakadó sárgás folyó sem több az emberi elme felfoghatatlan megcsúfolásánál. De akkor miért menekült egy nő egy férfi karjaiba még az Édenkert gyümölcsfái között, hagyjuk a bordát, ez testi szükséglet volt, a lét legelső folyamából leszen a testvériség rendje, mely századok talpa alatt szétszéledt a négy égtáj felé.

Valaki meghalt egy ügyért, melyben hitt, később milliók pusztultak egy ügy miatt, mely nem volt a sajátjuk.

De egy örült hitte.

(„Mely általános, kéttagú egységgel lehetne létező vagy nem létező tulajdonságainak összességét kifejezni?”)

Láttam házakat az est bársonyán pihegni. Láttam ablakok mögött rekedt asszonyokat és férfiakat. Ha egy gyermeket magára hagyysz, sírni kezd a sötétben, hát sírjon az emberiség is, ugyanis Isten magára hagyta.

* Az idézetek James Joyce *Ulysses* című művéből valók.

Ne értsenek félre. Nem vagyok hívő. És a deista filozófiát sem vallom. Csupán átutazó vagyok önnön tudatomban. Felhő a horizont ajkán, elmúlás az öröklét cirkuszában. Egy lámpás, melyben a Dzsinn nem teljesít kívánságokat.

(„A szellemi tevékenységnek miféle munkarendje volna megvalósítható ezzel párhuzamosan?”)

A kérdés feltételezett. Aki ismeri a választ, szóljon, ugyanis úgy tűnik, süllyedünk. Ki-ki a maga szigetén.

Mint több milliárd elátkozott Robinson.

PETŐVÁRI ÁKOS

Esterházy János helytállása

Küzdelve a nemzetiségek egyenrangúságáért

Gróf Esterházy János megváltozott politikai körülmények között kezdte pályafutását. Szülőföldje, Nyitraújlak Csehszlovákiához került. Önként vállalta a kisebbségi sorsot, hű maradt a szűkebb pátriájához és a magyar kisebbségi közösséghez.

Sokszor vádolták azzal, hogy nem állt ki a csehszlovákiai demokrácia mellett. Ő a prágai kormány kisebbségi jogokat megnyirbáló politikájával szegült szembe. A kezdetektől támogatta a szlovákok autonómia iránti vágyát. Mindig vallotta, hogy a magyaroknak és a szlovákoknak közös a sorsuk, az együttműködést szorgalmazta. A szlovákiai magyarok, a „sorstestvérek” kisebbségi, hitbéli jogaiért szállt síkra, ezért a támadásokat vállalta. Tehát el kell utasítanunk azt a vádat, hogy Esterházy János nem volt demokrata.

Az 1935 májusi nemzetgyűlési választáson került be Kassa képviselőjeként a prágai parlamentbe. Első beszédét június 25-én mondta el. Abból a tételmondatból indult ki, hogy a kisebbségben élő magyarságnak a panaszait a koalíciós kormányok nem orvosolták, pedig a jogokat a békeszerződések biztosították. A szlovák képviselők hol anyanyelvükön, hol magyarul szóltak közbe, Esterházy több esetben szlovák nyelven verte vissza a bírálatokat.

Beszélt Ruszinszko mérhetetlen nyomoráról, a kenyér hiányáról. Végül indulatosan kimondta: „Mi tizenhat év óta azon az állásponton vagyunk, hogy Szlovenszko autonómiáját ki kell vívnunk!”¹ Súlyos szavakat mondott ki a kormány politikájáról: leállította a szlovenszkoói ipart, hogy a cseh és a morva ipart támogassa.

A *Szózat a Cseh-Szlovákiában maradó magyarokhoz az Új Hírekben* jelent meg 1938. november 6-án. Valódi szózat ez, szóismétlésekkel, fokozással, felsorolással. A mondatok arról tanúskodnak, hogy a politikus stílusa milyen változatos, lírai, emelkedett. Vállalta a Szlovákiában maradt magyar néptöredék vezetését. Újra kifejtette véleményét a magyar és szlovák nép egymásrautaltságáról: „Nekünk éppúgy, mint nekik, a keresztény nemzeti gondolat a kiindulási alapunk; ez az alap pedig nem tűrhet meg bizalmatlanságot vagy bármilyen olyan túlzást, amely veszélyeztethetné két olyan népnek békés együttélését és együttes építőmunkáját, amely két népet nemcsak lelki azonosságok, de gazdasági, földrajzi és egyéb körülmények is arra kényszerítenek, hogy a bennük rejlő nagy és értékes erőket ne egymás ellen fordítsák, hanem azokat egyik a másikért gyümölcsöztesse.”²

Azokban a napokban rendkívül felgyorsultak az események. November 11-én a magyar képviselő jelképesen „átadta” Kassát Horthy Miklós kormányzónak. Beszédében kérte a magyarországi szlovákság jogainak teljes tiszteletben tartását. A decemberi választáson jutott be a szlovák parlamentbe. Mivel a Magyar Párt működését

akkor még nem engedélyezték, a Szlovák Néppárt listáján szerepelt. A következő időszakban felszólalásai többségét nagy felháborodás kísérte.

1939. március 14-én Jozef Tiso miniszterelnök bejelentette az „önálló” Szlovák Köztársaság megalakulását. A diktatúra a kisebbségi sorban maradt magyarokat másodrendűként kezelte. Az elkövetkező időszakban német mintára fasiszta állam jött létre.

Galántai Esterházy János gróf a kisebbség összefogását tartotta elsődleges céljának. 1939-ben lett a Magyar Párt elnöke. Abban az évben hirdette meg a Magyar Házak mozgalmát, a töredéktársadalom tagjainak családi összefogását óhajtotta. A *Magyar otthonok Szlovákiában* című írás hirdette gondolatát a *Felvidéki Magyar Hírlapban*. „Hogy ezt a családiasságot mint nemzeti életeszmet megvalósíthassuk, ott, ahol a magyarság a városi lét forogatos életében él, és ahol mint a nemzetek közötti kultúrversengés tényezőjének érvényesülnie kell, magyar otthonokat, magyar házakat, kultúrhajlékokat kell létesítenünk.”³ A kultúrházak ápták az összetartozás gondolatát, érzését a magyarlakta településeken. A magyar házak alapításához az anyaországi magyaroktól kért és kapott anyagi segítséget. 1940-ben a budapesti rádióban azzal érvelt, hogy a szlovákiai magyarok „történelmi hivatásukat teljesítik”.

Minden erejét arra fordította, hogy a felvidéki magyarságot védje a fasiszta eszmétől. Pártja irányította a sajtót. Az újságcikkek reményt ébresztettek az olvasókban, erősítették a közösséget. A cenzúra azonban egyre jobban nehezítette az írások megjelenését. Csak egy napilapot adhattak ki magyar nyelven. Az *Esti Újság* Pozsonyban jelent meg 1938-tól. Somos Elemér volt a főszerkesztője. A politikai lap munkatársaként dolgozott a két kiemelkedő antifasiszta újságíró, Peéry Rezső és Szalatnai Rezső. A szlovenszkói magyar értelmiség közösségért érzett felelősségét főleg az ő műveikből ismerhetjük meg. Az *Esti Újság*ot mindvégig a keresztény szellemű antifasizmus jellemezte, ezért a támadások kereszttüzeiben állott. A hatóságok 1941-ben végleg betiltották. Utódja a *Magyar Hírlap* lett ugyanazzal a főszerkesztővel és kiváló munkatársakkal.

A gróf az erőszakos német és szlovák sürgetésre sem akarta pártját nemzetiszocialista mintára átszervezni. A német szélsőjobbaldali eszme utánzásáról így vélekedett a *Felvidéki Magyar Hírlap* hasábjain 1939 júliusában: „Mi a kereszt helyére nem helyezzük a nyilat, mi megmaradunk a krisztusi kereszt mellett, az a mi jelvényünk, a nyíl pedig teljesítse továbbra is hivatását, mint a járműforgalom szabályozásának igen alkalmas eszköze.”⁴

Az „önálló” Szlovákiában a magyarok politikai és kulturális lehetőségei egyre jobban szűkültek. Esterházy János újra és újra felemelte a hangját, ha a sorstársai nemzeti öntudatát, méltóságát sérelem érte. Megállapította, hogy a magyar nyelv használatát erősen korlátozták.

A szlovák parlament 1942. május 15-én tárgyalta a zsidók deportálásáról szóló törvényjavaslatot. Az egyedüli magyar képviselő úgy érezte, hogy ezt semmiképpen nem szavazhatja meg. Véleményét dr. Martin Sokolnak, a parlament elnökének mondta el az ülés előtt: „A magyarság Szlovákiában nemzeti kisebbséget alkot, és ezért teljesen lehetetlen, hogy elfogadjon és magáévá tegyen olyan törvényjavaslatot, mely a többségnek jogot ad arra, hogy egy kisebbséget kitelepítsen.” (*A zsidók deportálásáról szóló törvényjavaslat elutasításának indoklása*)⁵ Közismert, hogy egyedül ő nem szavazta meg a törvényjavaslatot a parlamentben, mert istentelennek és embertelennek tartotta.

Innentől cselekvési lehetőségei egyre jobban szűkültek. 1944. december 27-én kénytelen volt lemondani a pártelnöki tisztségéről a megváltozott politikai körülmények miatt. Ezzel az intellemmel búcsúzott sorstársaitól a *Szózat a szlovákiai magyarsághoz* című írásában a *Magyar Néplap* hasábjain: „Ne felejtsetek el egy pillanatra se azt, hogy magyarnak születtetek, és mint magyarnak kell meghalnotok. Ilyen szellemben neveljétek gyermekeiteket, mert egyedül ez biztosíthatja nemzetünk fennmaradását.”⁶

A nyilasok átmenetileg letartóztatták Budapesten, majd a Gestapo kereste a világháború végén, ezért illegalitásba kellett vonulnia. 1945 áprilisában a csehszlovák hatóságok állították elő, majd átadták a szovjet katonáknak, akik szibériai táborokba hurcolták. Két esztendő múlva Csehszlovákiában halálra ítélték távollétében. A szovjetek kiadták a csehszlovák hatóságoknak. A köztársasági elnök az ítéletét életfogytiglanra változtatta 1950-ben. Esterházy János az ország számos börtönében senyvedett. De Istenbe vetett hite és a felvidéki magyarság iránt érzett mélységes humanizmusa soha nem apadt. 1957. március 8-án halt meg hosszú szenvedés, súlyos betegség után a morvaországi Mirovban. Emlékét ki akarták törölni az emberek emlékezetéből.

A kortársak nézete Esterházy Jánosról

Beneš dekrétumát és Esterházy János gróf ügyét a mai napig nem zárták le megnyugtató módon Szlovákiában. Fábry Zoltán, Peéry Rezső és Szalatnai Rezső egyaránt szolidaritást vállalt Esterházy Jánossal. Erről főleg Fábry Zoltán titkos naplója és *A vádlott megszólal* című esszéje tanúskodik. Szalatnai Rezső *A csehszlovákiai magyarok 1938 és 1945 között* című memoranduma is részletesen ír Esterházy János érdemeiről, bátorságáról. Ezért elemzem e művek motívumait és bemutatom az alkotások utóéletét.

Fábry Zoltánt némaságra ítélték az „önálló” Szlovákiában, de nem szólalhatott meg a második világháború utáni első években sem – ezúttal magyar származása miatt kellett tovább hallgatnia. De ekkor is dolgozott: naplót írt, *A vádlott megszólal* című memorandumát fogalmazta és levelezett. Hazánkban pedig többször is publikált! Több jelentős levelet írt Szalatnai Rezsőnek és Peéry Rezsőnek.

1945 telén kezdte az *Üresjárat* című naplóját fogalmazni. Keserűen állapítja meg, hogy hosszú esztendők óta a napló az egyetlen létformája. Az *Üresjárat* című alkotásból jobban megismerhetjük a jogfosztottság éveit, amelyekről viszonylag kevés írás született a Felvidéken. Az író világnézeti fejlődését követhetjük nyomon a műben.

A szlovákiai magyarok és németek sorsa 1945 elején tragikusra fordult. Fábry Zoltán ezt a szláv fasizmus uralomra jutásával magyarázza. A politikai eseményeket értelmezi, általánosítja, erkölcsi alapon ítélkezik. Indulatait zaklatott kérdések és felkiáltások érzékeltetik. A magyar nemzetiség sérelmeit elemzi. Úgy látja, hogy a szlovák sovinizmus célja a magyarok kisémmizése. Az író fasiszta megnyilvánulásnak tartja azt az eseményt is, amikor a kassai dóm faláról leverték a Rákóczi-emlékművet, Löffler Béla alkotását.

Szerinte a lakosságcsere sérti az emberi jogokat. 1946 februárjában, az egyezmény aláírásának napjaiban előre látta a tragédiát. A kisebbség ártatlansága mellett érvel. A felvidéki magyarok a demokráciát képviselték magatartásukkal a világháborúban. Sokan közülük fegyverrel is küzdöttek a német fasizmus ellen. Fábry Zoltán érvei az 1946 májusában írt *A vádlott megszólal* című alkotásában is szerepelnek.

Naplójában többször is ír Esterházy János érdemeiről. Először visszaemlékezik a korábbi évek fenntartására: „Van egy tehertételük, és van egy felmentvényünk. Ez mindkettő egy személy, egy név. Esterházy János.”⁷ Fábry Zoltán a következő noteszlapokon Esterházy gróf németellenes pártjáról így ír: „A Magyar Párt természetes aktív ellenállása a DP-vel szemben a gyújtópontokon, a magyar és német érintkezési felületeken tört ki. Mecenzéf-Stósz, Szepesség, Pozsony... Mecenzéfen, ahol Karmasint megkövezték, a hatóságok sose engedték be Esterházyt. Stószon mindössze tíz percig volt szabad maradnia.”⁸ A Magyar Párt nagyon fontosnak tartotta, hogy a cipszer és mánta csoportokkal rendszeres kapcsolatot tartson. A stósziai és a mecenzéfi elhatárolódtak a Karmasin vezette Karpathendeutsche Partei náci politikájától. A két falu német lakosai magyarnak vallották magukat, ezzel tiltakoztak a fasizmus ellen. A naplói író később így reagál a gróf munkásságára: „Micsoda demokrácia az, mely Jászit nem engedi be Magyarországra és nálunk egy Esterházy nál nem veszi tudomásul reakciós tegnapiját feledtető bátor változását.”⁹

A napló legszebb gondolatai a békevágyról, szabadságról szólnak. A műben makacsul visszatér egy motívum: Van-e még értelme a vox humana jelszavának? A magányos író megpróbálja leküzdeni bizonytalanságát, elkeseredettségét. Titkos naplóját életében nem adták ki, csak a rendszerváltás után nyílt lehetőség erre.

A vádlott megszólal az egyik legjelentősebb felvidéki alkotás az 1945–48 közötti időszakban. Fábry Zoltán a védőbeszédet a cseh és szlovák politikusoknak, értelmiségieknek címezte 1946 májusában a szellem szolidaritására és az emberségre hivatkozva. Szlovák fordításban küldte el nekik, Szalatnai Rezső és Peéry Rezső aktív segítségével. A memorandum mégis visszhang nélkül maradt a Felvidéken. Csak szamizdat formájában, néhány példányban terjedt. A mű még így is bosszantotta a hatalom birtokosait.

Az író a megalázott sorstársai ügyét képviseli, logikusan érvel. Igazságot kér nevében. Műve a felvidéki irodalom egyik legértékesebb esszéje. Művészi megnyilatkozás, a polgári szabadságjogok ügyében szólal fel. A magyar kisebbség elvesztett jogait követeli vissza.

Csehszlovákia megalakulásától 1946-ig elemzi a kínzó történelmi kérdéseket. A felvidéki magyarság érdemeit nevezi meg. Csehszlovákia létrejöttétől a magyarok mindig európai embereknek vallották magukat, a haladás eszméjét őrizték.

1945 után más országokban csak a háborús bűnösöket vonták felelősségre. A Hlinka párt bűneiért nem kellett az összes szlováknak bűnhődni. Az író fölveti a kérdést: Akkor miért büntetnek minden szlovenszkói magyart? Olyan vitás ügy olvasható a memorandumban, amelyet a mai napig nem zártak le Szlovákiában. Gróf Esterházy János és a Szlovákiai Magyar Párt tagjai ellenálltak a fasizmusnak. Az író elismerően szól arról, hogy a párt a keresztény humanizmust képviselte. Bizonyoságként idéz Esterházy János egyik parlamenti beszédéből és az *Esti Újság*-ban megjelent írásából. A gróf egyedül nem szavazta meg a szlovák parlamentben a zsidók deportálását. Lapjában mindig az igazságot közölték. Fábry Zoltán emlékezteti a politikusokat, hogy a gróf nem menekült el az oroszok elől, a helyén maradt. – 1945-ben pedig a szovjet hatóságok elvitték a munkatáborba.

Fábry Zoltán kijelenti, hogy a Felvidéken a magyarság volt az egyedüli népcsoport, amely szembeállt a hitleri fasizmussal. A szlovákok tehát alaptalanul vádolják őket. A haladó magyar írók a világháború alatt a humánus és az európai

összetartozás gondolatát hirdették. A memorandumban Fábry Zoltán több alkalommal idéz Peéry Rezső és Szalatnai Rezső fasizmusellenes műveiből, amelyek főleg a pozsonyi *Esti Újságban* és a *Magyar Hírlapban* jelentek meg. Az ő véleményüket állítja szembe a fasiszta szlovák állam hivatalos nyilatkozataival. Tanúként idézi barátait.

Peéry Rezső 1946 márciusában Magyarországra menekült. Abban az évben írt egy levelet Fábry Zoltánhoz. *A vádlott megszólal* kéziratát átadta Illyés Gyulának. Az ő javaslatára a *Valóság* folyóiratban akarták megjelentetni az esszét. Ezen kívül a három barátnak a korról írt memorandumait Peéry Rezső egy kötetben tervezte kiadni. „Nagyon köszönöm, kedves barátom, hogy ilyen remek vértetben indulsz érettünk csatába: kísérjen szerencsével a lealázottak és szenvedők Istene.”¹⁰ Ma már tudjuk, hogy Peéry műve, a *Hét sovány esztendő gazdag termése* Posoniensis álneven megjelent a *Valóság* hasábjain 1946-ban. *A vádlott megszólal* című esszét a Felvidéken először az *Irodalmi Szemle* közölte az 1968-as forradalom évében. Szalatnai *A csehszlovákiai magyarok 1938 és 1945 között* című tanulmányát csak 1990-ben adták ki a *Regio* című folyóiratban.

A három mű feltűnő hasonlóságot mutat, különösen a történelmi háttér megrajzolásában. Mindhárman felidézik a kassai kormányprogram legfőbb vádját: a németekkel szövetkezve a magyarok árulták el a Csehszlovák Köztársaságot. A vádakkal szemben a szerzők érvekkel bizonyítják a magyarok fasizmusellenességét. Mindhárom író keserűen emlékezik vissza rá, hogy az „önálló” szlovák államban a kormányt az uszítás jellemezte.

Peéry Rezső *Hét sovány esztendő gazdag termése* című memorandumja az értekező próza legértékesebb hagyományait folytatja. *A szlovákiai magyarok második kisebbségi korszakának tanulságai (1938–1945)* alcímet kapta. A mű a szlovákiai magyarok kollektív háborús felelősségének kérdéséből indul ki. Tényekkel bizonyítja be, hogy a magyar közösség a fasizmus éveiben ésszerű és erkölcsös magatartást tanúsított, megőrizte nyugalma. Pedig nehéz éveket élt át a magyarellenés légkörben. Peéry Rezső emlékeztet a szlovákiai magyarság sajtójára. A *Magyar Hírlap* Esterházy János pártjának hivatalos fóruma volt. A lap munkatársai a szlovák–magyar kultúrközeledés híveiként rendszeresen közölték a szlovák irodalmi alkotásokat. Az újság tárgyilagosan hadi eseményként számolt be az 1944-es beszercebányai szlovák nemzeti felkelésről. A cikkek mindvégig a humánus hang volt jellemző.

Szalatnai Rezső *A csehszlovákiai magyarok 1938 és 1945 között* című memorandumja elején beszámol a felvidéki magyarság megpróbáltatásairól, amelyek a kassai kormányprogram intézkedéseiből adódtak. Egy év eseményét mutatja be 1945 áprilisától. Az készlet írásra, hogy a bírák nem ismerik az igazságot. Visszatérő motívum a műben, hogy a kisebbségbe szorult magyarok a demokráciát, a kereszténységet, az emberséget képviselték. Szerinte csak kevés szlovákiai magyar volt németbarát, a többségük hamar felismerte a valóságot a bécsi döntés után. Részletesen elemzi, hogy a Szlovákiában maradt töredék magyar közösséget hogyan fosztották meg kivívott jogaitól. A lakosságcsere elképzelését is ekkor vetették fel.

Hosszan ír Esterházy János érdemeiről, tevékenységéről. Kiemeli, hogy a magyar képviselő elzárkózott pártja nemzetiszocialista mintájú átszervezésétől. A szerzőnek egy mondata azt mutatja: egy korábbi felszínes vélekedéstől hogyan szabadult meg: „Esterházynek kezdettől fogva volt olyan ellenzéke, amely ilyen irányban szorítani kezdte, de ez a politikus, aki az első Csehszlovákia korában reakciónak és nyegle

arisztokratának számított a magyar baloldal szemében is, most meglepő férfiasságról, bátorságról s a fasiszmissal szembeálló magatartásról tett tanúbizonyságot.”¹¹

A szerző hivatkozik Fábry Zoltán memorandumára. Azokat a sorokat idézi, amelyeket barátja gróf Esterházy János pártjáról írt. Ennek döntő szerepe volt abban, hogy a magyarok ellenálltak a fasiszta fertőzésnek. A 3. részből kiemelt mondatok így kezdődnek: „A fasiszmus győzelmes órájában Esterházy János és pártja, a Szlovákiai Magyar Párt, nem kooperált és ezzel a szlovákiai magyarság teljes egészében az antihitlerizmus egyetlen itteni kollektív hordozója lett. Ki tud erről?”¹²

Fábry Zoltán a magyarországi sajtóban több alkalommal is publikált ezekben az években. Két írása is megjelent az *Új Otthon* című hetilapban. A Szlovákiából áttelepített magyarok érdekeit az *Új Otthon* képviselte. Budapesten jelent meg 1947–49 között, Sándor Dezső szerkesztette. A Csehszlovákiában élő magyarok is hozzá tudtak jutni. A Felvidéken maradt vagy áttelepült írók többsége publikált az újságban, így Peéry Rezső és Szalatnai Rezső is.

Fábry Zoltán *A vádlott megszólal* című alkotásának egy részletét *Mi volt a szlovákiai magyarság?* címmel adta ki az *Új Otthon* 1947. augusztus 16-án. A memorandum második részét közölték a címlapon. Az írás a szlovákiai magyarok antifasiszta múltjáról, emberséges magatartásáról tájékoztatta a közvéleményt.

A legutóbbi évekig a kutatók többsége meglepedkezett Fábry Zoltánnak egy írásáról, amelyet publikáltak ebben az időszakban. Az *Esterházy János emlékkönyvben* azonban idézik egy Magyarországon megjelent cikkét. Az 1997 márciusában tartott parlamenti emlékülésen Balogh Sándor kijelentette, hogy Fábry Zoltán reagált írásában a leghitelesebben a történelmi helyzetre.¹³

A *Magyar Nemzet* 1947. október 5-ei számában jelent meg az *Esterházy János halálos ítélete* című tudósítás. A végén Fábry Zoltán név nélküli nyilatkozatát így vezetik be: „Esterházy elítélésének közlése után 1947. szeptember 17-én a szlovákiai kommunisták egyik régi, erkölcsi alapon álló, őszinte vezető egyénisége az Esterházy-perrel kapcsolatban a következő nyilatkozatot tette:...”¹⁴ Az író a cikkben szolidaritást vállal a Szovjetunióban raboskodó gróffal, amikor a Szlovák Nemzeti Bíróság halálra ítélte. A cikk a naplóhoz hasonlóan indulatos hangvételű, tiltakozik az igazságtalanság ellen. Fábry Zoltán tehát nem hallgathatott, az írás megjelenését akarta!

A nyilatkozat napján hosszú levelet írt Szalatnai Rezsőnek. Ebben az időben barátja Pozsonyban élt, a felvidéki magyarság ügyét ott akarta képviselni. A cikk és a levél egyes mondatai szinte szóról szóra megegyeznek. Egy fontos gondolatot kiemelek a levélből: „Az áldozatok újra mi vagyunk, mert Esterházy személyében az egész szlovenszkói magyarságot ítéltek el: a kötelet mindnyájunk nyakába dobták.”¹⁵

Szalatnai Rezsőnek 1947 elején megírta, hogy *A vádlott megszólal* kiadható Magyarországon, mert Szlovákiában a címzettek megkapták a fordítását. De az idézett 1947 szeptemberi levelében így foglal állást: „Ne felejtjük el: memorandumom megjelentetésének egyik magyarországi követelménye épp az Esterházy-komplexum kihagyása, illetve megváltoztatása. Ez a belerondítás ma egyenlő lenne a szlovák halálos ítélet jóváhagyásával!” A levél végén megerősíti, hogy műve csak egészében adható ki.

1948. december 15-én először jelenhetett meg a magyar nyelvű *Új Szó* Csehszlovákiában. Fábry Zoltán végre újra közzétehetette művét. Tóth László vette észre, hogy az *Üzenet* című írást cenzúrázták. A következő gondolatok hiányoznak: a szerző a cikkében büszkén írja le, hogy a felvidéki magyarság megőrizte erkölcsi

tisztaságát a hallgatás éveiben. Megmaradt a vox humana népének. A bátor helytállás példájaként Esterházy János parlamenti tiltakozásáról ír nevének említése nélkül: „És amikor jött a fasizmus próbája: a szlovenszkói magyarság egyöntetűen állta a sarat, mártírokat adtunk, és koncentrációs táborokat népesítettünk Illavától Dachauig; a szlovenszkói zsidótörvényt ugyanakkor csak egy magyar vétő bélyegezte.”¹⁶ Itt Fábry Zoltán saját sorsára utal: kétszer is elhurcolták az illavai várbörtönbe, ahol a Magyar Párt tagjaival raboskodott. A csorbítatlan szöveg végül *Az első szó* címmel jelent meg a *Vigyázó szemmel* posztumusz kötetben, megjegyzés nélkül.

1948 után a kommunisták gyanakodva szemlélték Fábry Zoltán munkásságát *A vádlott megszólal* című alkotása miatt. Mindig bántotta, hogy műve megjelenése késik. Ezért a legfontosabb motívumokat az új írásaiba beleépítette. Esterházy Jánosról az *Antisemitizmus* című hosszú irodalompublicisztikai esszéjében írt újra 1964-ben. Az esszé a szlovákiai magyarság történelmi-társadalmi helyzetét elemzi. Egyik legnagyobb alkotása ez, melyben a felvidéki magyarságot védi.

A műben a *Csizma az asztalon* című fejezet a legbátrabb rész. A fejezetben a felvidéki magyarok sorsát a fasizmus éveitől mutatja be. Feltárja az összefüggéseket, népe jogai mellett érvel. A fasiszta rendszer idején üldözték a magyarokat, ki akarták telepíteni őket. Nevének megemlézése nélkül ír gróf Esterházy Jánosról, aki a szlovák parlamentben egyedül szavazott a zsidók deportálását elrendelő törvény ellen: „És miért épp csak ennek az oppozíciós kisebbségnek egyetlen parlamenti képviselője lehetett az, aki egymaga szavazott a Nürnbergből importált Globke-féle embertelen zsidótörvények ellen?! És – kérdezhetném tovább – miért épp ez az egyetlen ember nem kapta még meg a neki kijáró történelmi elégtételt, jóvátételt?”¹⁷

A fejezet leghatározottabb része az, amelyben a kommunista törvénytelenégekről ír. „A sztálini csizma a magyarság asztalára került”. A diktátor szabadkezet adott a sovjeteknek a magyarok kitelepítésére. Pedig ők a szocializmustól egyenjogúságot vártak.

Fábry Zoltán azt kifogásolja, hogy a magyarok még nem kaptak elégtételt a jogfosztottság éveikért. Kimondja, hogy a magyar nyelv és kultúra csak papíron egyenrangú a szlovákkal.

Az esszét egy szlovák szerző, Juraj Zvara keményen megbírált az *Irodalmi Szemlében*. A történész az *Irodalmi sematizmus ellen történelmi sematizmussal?* című cikkében elfogultan érvel Fábry Zoltán művével szemben. Főleg a *Csizma az asztalon* című részt bírálja. Zvara egész írását a kioktató és ironikus hang jellemzi. A fasizmusellenes Esterházy János grófról így nyilvánít véleményt: „Lehetetlenség nem látni, hogy az ún. szlovák állam alatt Esterházy gróf Horthy utasításait követte.”¹⁸ Szerinte elfogadhatatlan Fábry Zoltánnak az a kijelentése is, hogy a szlovákiai magyarság még nem kapott elégtételt.

A vádakat Turczel Lajos utasította el az *Irodalmi Szemlében* megjelent tanulmányában.¹⁹ Védelmébe veszi Esterházy gróf Magyar Pártját, amely nyíltan fasizmusellenes volt, a keresztény eszmeiség jegyében. Többször is határozottan kijelenti, hogy Fábry Zoltán jól látja a jogfosztottság éveinek kérdéseit, bár hangvétele sokszor nem higgadt. Sajnos még ma is azt kell mondanunk, hogy a jogaitól megfosztott magyarságot évtizedek óta nem követték meg Szlovákiában.

Az 1968 januárjában elkezdődő megújítási folyamat idején a felvidéki magyar kisebbséget a szlovákok „a köztársaság bomlasztásának” vádjával illették. Úgy tűnt, mintha a történelem ismételné önmagát. Ezért határozta el az *Irodalmi Szemle*

szerkesztősége, hogy kiadja *A vádlott megszólal* című memorandumot. Úgy ítélte meg, hogy a magyar csapatok augusztusi bevonulásakor a felvidéki kisebbség bebizonyította a szűkebb pátriájához való hűségét.²⁰

1989. november 17-én kitört a „bársonyos forradalom” Csehszlovákiában. Ott is kártyavárként omlott össze a kommunista diktatúra. Az irodalmi alkotásokat végre tárgyilagosan, az esztétikai értékeknek megfelelően lehet értékelni. A Regio-Madách-Kalligram gondozásában megjelent *Üresjárat* nagy feltűnést keltett.

Esterházy János igazságáról évtizedeken át hallgatni kellett Szlovákiában és Magyarországon. A tevékenységét és a magyar kisebbség szenvedéseit bemutató művek csak késve jelenhettek meg. Mindig fennhangon hirdette a szlovák–magyar megbékélés, a közös alkotómunka gondolatát. Humanista felfogása a mostani, megváltozott világunkban is megszívlelendő. A kisebbségben élő magyarság hűen őrzi emlékét. De hivatalosan a mai napig sem állították vissza a becsületét, jó hírét Szlovákiában.

Jegyzetek:

- ¹ ESTERHÁZY János: *A kisebbségi kérdés: Válogatott írások, beszédek, interjúk*. Válogatta, összeállította, az utószót és a jegyzeteket írta: MOLNÁR Imre. Bp., Isler, 2000, 42.
- ² Uo., 129.
- ³ Uo., 136.
- ⁴ Uo., 155.
- ⁵ Uo., 215.
- ⁶ Uo., 269.
- ⁷ FÁBRY Zoltán: *Üresjárat*. = F. Z. *Összegyűjtött írásai*. Összeállította: FÓNOD Zoltán. XII., Madách-Posonium, 2001, 425.
- ⁸ Uo., 430.
- ⁹ Uo., 484.
- ¹⁰ *Peéry Rezső levele Fábry Zoltánnak*. Bp., valószínűleg 1946. május-június = PEÉRY Rezső: *Gondolatok a tehervagonban, avagy Védőbeszéd a szlovákiai magyarok perében*. Jegyz., utószó: TÓTH László. Pozsony, Kalligram, 1993, 182. A *Hét sovány esztendő gazdag termése* című memorandum olvasható a könyvben.
- ¹¹ SZALATNAI Rezső: *A csehszlovákiai magyarok 1938 és 1945 között*. Regio, 1990. szeptember, 168.
- ¹² Uo., 172.
- ¹³ BALOGH Sándor: *Esterházy János és a felvidéki magyarság sorsfordulói*. = *Esterházy János emlékkönyv*. Szerk.: ESTERHÁZY MALFATTI Alice és TÖRÖK Bálint. Bp., Századvég, 2001, 142.
- ¹⁴ *Magyar Nemzet*, 1947. október 5., 1.
- ¹⁵ *Fábry Zoltán levele Szalatnai Rezsőnek*. Stósz, 1947. szeptember 17-én, gépirat, Szalatnai Rezső hagyatéka, MTA Kézirattár, Ms 4252/359 jelzet.
- ¹⁶ FÁBRY Zoltán: *Az őrhely megszólal: Napló, emlékiratok, cikkek, levelek 1945–1948*. Összeállította, szerkesztette, az utószót írta: TÓTH László. Pozsony, Kalligram, 2007, 312.
- ¹⁷ FÁBRY Zoltán *Összegyűjtött írásai*. IX., Pozsony, Madách, 1990, 300.
- ¹⁸ Juraj ZVARA: *Irodalmi sematizmus ellen történelmi sematizmussal?*. *Irodalmi Szemle*, 1964, 7. sz., 618.
- ¹⁹ TURCZEL Lajos: *Egy vita ütközőpontjainak vizsgálata*. *Irodalmi Szemle*, 1965, 1. sz., 39–43.
- ²⁰ Fábry Zoltán *A vádlott megszólal* című memorandumához a szerkesztőség bevezetőt írt. *Irodalmi Szemle*, 1968, 7. sz., 577.

A múlt mint alakzat*

– A magyar próza „rendszerátalakítása”, 1989–2008 –

A kilencvenes évek legeleje, azaz a politikai, társadalmi és kulturális változások legintenzívebb időszaka a magyar irodalom új korszakának kezdetét is jelentette. A szabadság élménye, azaz a cenzúra megszűnése és ezzel párhuzamosan könyvkiadók tucatjainak és új folyóiratok százainak (!) indulása alapjaiban rendezte át az irodalmi nyilvánosságot, változtatta meg az irodalomról folyó diskurzusok lehetőségét és tette a korábbinál változatosabbá az irodalom témáit és beszédmódjait. A kódolt beszéd szükségességének megszűnése tehát egy oldottabb, kérdésfelvetésében is változatosabb irodalmat hozott létre, ami persze az ideológiai-politikai szakadások és a pártoskodások korát is magával hozta. Ebből a több szálon futó történetből én itt azoknak a műveknek egy részéről szeretnék beszélni, melyek a múlt feldolgozásával, azon belül is a Kádár-kori Magyarország néhol abszurd működésének megértésével próbálkoztak, szembenézve eközben történetírás és regény, valóság és fikció, önéletrajz és én-elbeszélés különbségeivel. Könnyen tehetem ezt, hiszen az utóbbi húsz évben született, igazán jelentős magyar regények majd mindegyike kapcsolódik ehhez a problémához.

De hadd kezdjem egy kicsit korábbról. A rendszerátalakítás éveiben mindenki nagyon várta a korábban tabunak számító témák felbukkanását, például 1956-os forradalom regényét, a Kádár-kor regényét, a börtönök és az internálótáborok irodalmiasított történeteit, vagy még inkább azokat a remekműveket, melyeket addig – évekig? évtizedekig? – az asztalfiókok rejtegettek; köztük a Nyugaton élő emigránsok korábban hozzáférhetetlen szövegeit. A nagy áttörés azonban elmaradt. Megjelentek persze azelőtt tiltott művek, egyiknek-másiknak sikere is volt, szenzációnak számított, de katarziszról szó sem volt: ezek a könyvek nem tudtak meghatározó hatást gyakorolni a magyar próza fejlődéstörténetére. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a szocializmus évtizedeinek irodalmi feldolgozására ne lett volna mindennél erősebb igény: az igazán jelentős művek jó egy jó évtizeddel később, a kilencvenes évek végén meg is születtek. Ezek nézőpontja, alapkérdése nagyon hasonló: milyen volt gyerekeknek lenni a hatvanas-hetvenes évek Magyarországon? Avagy: hogyan lehet az önéletrajz kódjait használva a közös múltból beszélni? Garaczi László *Lemúr-regényei*, Németh Gábor *Zsidó vagy?*, Kukorelly Endre *TündérVölgy* vagy Esterházy Péter *Harmonia Caelestis* és *Javított kiadás* című munkája is ezt a kérdést kerülgeti, az eredmények és a távlatok azonban természetesen mások-mások. De Nádas Péter nagyregénye, a *Párhuzamos történetek* is jelentős részben az 1956 utáni viszonyokkal foglalkozik, Kertész Imre pedig maga nyilatkozta, hogy a holokauszt-regényként számon tartott *Sorstalanság* voltaképp a Kádár-rendszerrel

* A szöveg egy készülő, hosszabb tanulmány eredetileg előadásként elhangzott változata.

szól – ily módon a már a Nobel-díj után megjelent, 2003-as Kertész-regény, a *Feltámadás* is kinyit efféle horizontokat. A legújabb sikerkönyv, Dragomán György *A fehér királya* pedig megint csak egy gyerek nézőpontjából beszél a diktatúra működéséről, igaz, annak romániai változatáról. De megemlíthetők még Háy János *A bogycsümmölcskertész fia* vagy az elsőkötetes Szakács István *Történetek dolgok* című könyvei is, melyek a vidék, a falu életét, nyomorúságát és persze örömeit tematizálják.

Esterházy Péter *Harmónia Caelestis* (2001) című regénye és az ahhoz szorosan kapcsolódó *Javított kiadás* (2002) az elmúlt két évtized magyar irodalmának két (egy?) kulcsszövege. A *Harmónia* olyan összegző, az ezredforduló magyar irodalmiságát mintegy magába sűrítő, katalogizáló, tablózó, szintetizáló munka, mely nem csak a jelenkori magyar prózát, de az elmúlt évtizedek, sőt alighanem a következő évek irodalmának megértését is meghatározza. Ami az összegzés tényét illeti, ezt, furcsa módon, a könyv körül kialakult plágium-vita igazolja leginkább, merthogy egyes becslések szerint a regény mintegy hatvan százaléka – mások szerint ennél is nagyobb része – jelöletlen idézetekből áll. Ezt egyesek a posztmodern szövegalkotás radikális eredményeként ünneplik, mások viszont, főleg az érintett írók, jogi problémaként kezelik. Külön érdekes, hogy számos ünnevelt Esterházy-mondatról derült már ki, hogy valójában (eredetileg) nem Esterházy-mondat, azaz ma már egyetlen mondatról sem állítható biztosan, hogy ebben a regényben olvasható először. Mindez jelentősen átrendezte a kortárs magyar irodalom önértését, de ennél itt fontosabb számunkra az a munka, melyet ez a két Esterházy-könyv a közelmúlttal kapcsolatban, szinte törtézi ambíciókkal és eredményekkel elvégez. A *Harmónia* egy arisztokrata család meghurcoltatásának, kitelepítésének és megaláztatásának története, avagy egy apafigura hősiességének, ellenállásának, erkölcsi tartásának és kényszerű bukásának eseménysora. Az első könyv nagyszerű játéka az, hogy az „édesapám” szó univerzális jelentésűvé tágul, helyettesíthet bármilyen tulajdonnevet a történelemben, a *Javított kiadás* viszont épp azt mutatja meg, hogy a Kádár-rendszer nem hagyott senkit hőssé válni: az apa évtizedeken át kényszerült titkosszolgálati jelentéseket írni a benne legjobban bízó barátairól és családtagjairól is – azaz végső soron mégis behódolt az őt bedarálni igyekvő kommunistáknak. Az első esetben az alakváltások végtelen variációja – „édesapám” hol püspök, hol kiskatona, hol benzinkúti rabló, hol a bolgár Georgij Markov esernyős gyilkosa – azt jelzi, hogy az apa mindent és mindenkit jelent: kultúrát, nyelvet és történelmet is. Ezt a heroizált alakot formálja át a titkosszolgálati beszerzés története, de még inkább maguk a regényben szintén helyt kapó jelentések, melyek gyomorforgató képet mutatnak a hetvenes-nyolcvanas évek magyarországi hétköznapjairól. A csalásokról, a hazugságokról, az állandó bizalmatlanságról és a reménytelenség miatti önpusztításról. Esterházy nyelvi tehetsége, műveltsége és humora az egyének szintjén tudta bemutatni a szocializmus kegyetlenségét, ostobaságát és kisstílúságát, a *Kis Magyar Pornográfia* valódi arcát. Ebből láthatjuk, hogy az apa – bár talán maga is gyenge volt – a kommunisták miatt nem lehetett az, akinek lennie kellett volna, nem lehet ott, ahol lennie kellett volna, merthogy „a történelem folytonosan kitérte saját életéből”. Végső soron ez a diktatúra, azon belül is Magyarország huszadik századi történetének legautentikusabb és legfájdalmasabb tapasztalata. Merthogy mindenkinek csak

egy élete van. Azt hiszem, az állandó ide-oda hullámozás az, amitől Esterházy műve – mi, magyar kritikusok szeretnénk azt hinni – a közép-európai tapasztalat legfontosabb, világirodalmi mértékkel mérhető dokumentuma.

Kukorelly Endre regényére, a *TündérVölgyre* (2003) is igaz az a kortárs irodalomban megfigyelhető jelenség, hogy az elbeszélő nem pusztán szemlélője a történetnek, nem kívülálló, hanem résztvevő, aki mintegy elszenvedti az általa elbeszélteket. Ez az alaphelyzet viszont természetesen az önéletrajz felé viszi a szövegeket. Kukorelly a *Rom. A Szovjetunió története* (2000) című kis könyvében már megpróbálta a „puszta emlékezés” révén visszaidézni a szocialista rendszer hétköznapjait, a hatvanas-hetvenes évek légkörét, hangulatát, tárgyi és szellemi világát, lehangoltságát, reménytelenségét, jellegtelenségét. Az elnyomás és az ostobaság, a bezártság-érzet és a szorongás abban a műben anélkül is tapintható, hogy a politikáról közvetlenül szó esne. Elég látni a hétköznapi élet sekélyességét és unalmát, hogy tudjuk, abban a korban, Európa ezen térfelén kevés esély adatott a kiteljesedésre, azaz a boldogságra. Mindenfelé falak, félművelt hivatalnokok, betarthatatlan szabályok, besúgók, intrikusok, pártkatonák voltak. A rendszer akkor még mozdulatlan, végtelenül stabilnak tűnt és a legfurcsább tulajdonsága éppen az volt, hogy természetesnek álcázza a minden szempontból természetellenes, abnormalis, a polgárok többségét meghasonlásra kényszerítő állapotot. Igazi választás nincs, a rendszer mindenkit maga alá temet, a logikája durva, ellentmondásos, vagy ahogy a szövegben olvashatjuk: „nincsenek okok és összefüggések. Ok vagy nem ok, nem kérdés.”

A *TündérVölgy* kerülok nélkül indul a „családi boldogság” keresésére, és a legfontosabb kérdése épp az, hogy az egyes emberek miként tudták felépíteni saját kis életüket a diktatúra présében. Mindezt nagyrészt egy gyerek szemszögéből meséli el, aki persze nem sokat ért a körülötte zajló eseményekből, sérülésekből, frusztrációkból, ő csak focizni szeretne, esetleg a lányok után szaladgálni és persze szülei szeretetét kiérdemelni. A történeti és a nyelvi emlékezet összefonódása, a történetírás és a regény nyelvének keveredése itt is megfigyelhető, sőt az is, amint az egyén történetében egy egész ország története tükröződik. Mindez ráadásul megfejeződik a különleges narrációs technikával, melyben az elbeszélő úgyszólván maga is a szöveggel együtt születik meg, azaz nem tud semmit, ami szövegen kívül létezik: maga találja ki az emlékeit – és mivel az emlékek adják az Én magját, önmagát is. Ugyanakkor siet megjegyezni: „Remélem, marad mindig, amit kifelejtetek.”, és ez a beszédmódra is igaz: a rontott, hiányos vagy töredékes mondatok sokasága, illetve a folytonos visszakérdezések a megéltnek, megismertnek tűnő múlt ismételt elsajátítását végletesen megnehezítik. (Pl.: „1977. augusztus közepén halt meg az apám. Nem voltam ott, amikor meghalt, mert nem voltam otthon. Hanem külföldön nyaraltam, egy Fekete-tengeri, csontig lerohadt szovjet üdülővárosban, és nem tudtam eljönni onnan, mert nem volt repülőjegyem. Vagyis persze volt nekem repülőjegyem, csak nem akkorra érvényes, hanem másfél hónap múlva, vagy három hét, és nem írták át az oroszok. (...) Ott voltam egyáltalán a temetésen? Mégis átírták a repülőjegyet a szovjetek?”) A múltat tehát, melyben gyerekként nem volt rémálom élni, az utólagos tudás igyekszik, és joggal, szörnyűnek láttatni. De a lényeg ebben a poétikai kísérletben mégiscsak az, hogy bár a kiindulópont a múlt visszanyerhetősége, az emlékezet működtetése, az eredmény a nyelvhez való viszony átértékelése.

Ugyanis a múlt is csak a nyelv segítségével ragadható meg, ez pedig folyamatos párbeszédet, az emlékek folyamatos újraírását, azaz változását eredményezi.

Nemigen érthető meg az elmúlt évtized magyar prózája Nadas Péter monumentális regénye, a *Párhuzamos történetek* olvasása nélkül. A szerteágazó, voltaképp a káosz uralta történetek, személyes sorsok itt is a történelem kulisszái között zajlanak. A gondosan formált, díszes mondatok, melyekbe rendkívül sok tabusértő erotika is kerül, voltaképp a testek történeteként beszéli el az egyes emberek élettörténetét, rendkívül újszerűen és óriási energiákat mozgatva. Azaz a történelem Nadas ideológiája szerint is agyonnyomja az embereket, ám itt a szabadulás útja is megjelenik, mégpedig a testek, az erotika lehetőségein keresztül. A regény poétikai kérdése pedig az, vajon megalkotható-e még a huszonegyedik században a nagyregény, a tapasztalati világ egy jelentős szeletét magába foglaló esztétikai nagyforma. Lehet-e olyasformán Dosztojevszkij vagy Thomas Mann mintájára írni? Avagy Musil örökén haladva csak töredék lehet a végeredmény?

Nadas egyik válasza erre a kérdésre az, hogy egy igazán radikális írói fogással a narrátor szólamát az esetek többségében alig különíti el a beszéltetett figurák szólamától, sőt, lemondott arról is, hogy nyomdatechnikailag jelezze, mikor beszél a narrátora és mikor valamelyik szereplő, avagy hogy épp melyik szereplő. A végeredmény egy hatalmas, áradó szöveg, melyben mindenki, minden időben, a legkülönbözőbb helyzetekben és állapotokban, ugyanúgy nyilatkozik és reflektál (akár tényleges beszédben, akár gondolatban), mint a másik figura. A másik válasz az, hogy egy pesti bérház szűkös falai közül áradnak ki a történetek szálai, melyek nagyjából 1910 és 1989 közötti időszakot fogják át, ám az egyes szálak között nincs valódi hierarchia, mindegyik egyformán fontos, avagy egyformán jelentéktelen. Az viszont igaz, hogy bizonyos pillanatok kitüntetett helyet foglalnak el. Ilyen pillant például az 1956-os forradalom, melyről aligha írtak érzékenyebben, mint itt, de ilyenek a berlini fal lebontásának napjai is. Ami pedig a töredékességet illeti: Nadas meglebegtette, hogy talán lesz egy negyedik kötete is az így is közel kétezer oldalas regénynek...

Mindezeket túl természetesen sok más, inkább a távoli múltat tematizáló, de ezen keresztül is a történelem-mesélést problematizáló regény érdemelne figyelmet csak az elmúlt néhány évből is. Megkerülhetetlenek Spiró György (*Fogság* – 2005), Szilágyi István (*Hollóidő* – 2001) és Márton László (*Testvériség, I–III.* – 2001–2003) regényei. Ami a poétikai problémákat, illetve az elbeszélő előtt álló akadályokat illeti, a helyzet ezekben a munkákban a fentiekhez hasonló: az emlékezés tökéletlensége, illetve az elbeszélés konstruáltsága eleve lehetetlenné teszi a történet stabilitását: azaz ahány elbeszélője van egy adott eseménynek, annyiféle történetet kapunk, sőt, ugyanaz az elbeszélő sem tudja kétszer ugyanúgy előadni a történetet. De feltétlenül említést érdemel Kertész Imre *Felszámolás* című, a rendszerváltás utáni értékkaoszról és az értelmiségi szerepvesztésről beszélő regénye, melyben a holokausztraumája tovább dolgozik, tovább rombol, ám már a jelenkor tapasztalataival is szembesül. Vagyis: a magyar próza ma is sokszínű, szerencsére sokféle nyelvet használ, és olyan alapkérdésekkel is számot tud vetni, mint a közelmúlt érthetősége.

BEDEGI DEA

Levéltárlatozás

Tyekvicska Árpád közelről

Az 1968-ban újraalapított Nógrád Megyei Levéltár jelenlegi igazgatóját, Tyekvicska Árpádot tudományos tevékenysége, publikációi, közszerep-vállalása mentén jól ismerhetjük, tudhatjuk róla, hogy az 1956-os események és az azt követő időszak hazai szakértője, de magáról az emberről, életútjáról fél mondatokat is alig lehet találni. Ezt kívántuk pótolni felkeresésével.

– A bátyámmal ellentétben én már kórházban születtem, Balassagyarmaton, 1960-ban, ám akkor még Legénden laktunk. Abban az időben Legéndnek 1040 lakosa volt, most 560-nál is kevesebb. Ha nem is zsáktelepülés, a főbb közlekedési utak elkerülik. Gyerekkoromban még iskola, vegyesbolt, posta, kocsmá, önálló tsz és tanácsi hivatal működött ott, meg tejszarnok, amiből mára talán csak a kocsmá maradt meg. Ebből a gyönyörű környezetben elhelyezkedő községből nagyon sokan elvándoroltak az 1960-as évek végétől. Ugyanakkor a szomszéd falvak – Nógrádsáp, Nézsá – még életerősek.

– *Miért kezdett el Legénd elsorvadni?*

– Az 1960-as évek végén, a '70-es évek elején a közigazgatási koncepciókban teret nyert az úgynevezett „központi funkció nélküli” település fogalma. Azok a falvak, amelyeket ebbe a kasztba soroltak, kezdtek elnéptelenedni. Először a helyi téészt körzetesítették, aztán Nézsára került a tanács, majd az iskola felső tagozata, mára pedig már az elsős diákok oktatása is. Ez Nézsát, ahol a téesz meg a tanács központja volt, megerősítette. Tőlünk viszont gyakorlatilag elvitt mindent és mindenkit. Főként azt a kevés értelmiségit, akinek a falu közösséggé szervezésében lett volna fontos szerepe.

– *Ha jól gondolom, a családneve szlovák eredetű.*

– Legénd – a többi környékbéli községhez hasonlóan – a 17. század végén elpusztult, szlovák telepések élesztették újra. Az én családom a 19. század elején költözött a környékre. A falu törzsét ma is az akkor érkezett katolikus vagy evangélikus tót famíliák adják. A szomszédjainkat is úgy hívták, hogy Szuhánszki, Hriagyel, Matús, Gerhát, Kollár. Az én nevem ott nem különleges. Amikor gyökereiben is magyar környezetbe megy az ember, akkor figyelnek fel rá. Gyermekként olykor meg is szenvedtem vele, de sose gondoltam a megváltoztatására, már csak az őseim iránti tisztelet miatt sem. A lányaim meg egész jól elvannak vele.

– *Az általános iskolát még Legénden kezdte?*

– Igen, egy kicsi, de étellel teli iskolában, melyről nagyon szép élményeket örök. Aztán az 1970-es években, a szocialista emberré nevelés nagy műhelyében

kitalálták azt, hogy a tehetséges paraszt és munkás fiatalok kerüljenek a járási székhelyre, ahol – állítólag – magasabb szintű képzésben részesülhetnek. Ma már ezt borzalmas ötletnek tartom, akkor azonban én is jelentkeztem, így a hetedik, nyolcadik osztályt Rétságon fejeztem be, az ottani diákkotthon lakójaként.

– *A szülei Legénden maradtak?*

– Egy ideig igen, aztán 1978-ban ők is Rétságra költöztek. Mi is faluelhagyók lettünk. Bár vannak még legendi rokonaim. Az emlékek, a gyerekkorom a szülőfalumhoz köt. Vissza is szoktam járni. A község történetét is gyűjtöm, az anyag háromnegyed része már megvan, talán egyszer időm is adódik a megírására.

– *Milyen volt a gyermekkor?*

– Mint egy falusi gyereké. Nem voltunk szegények, de gazdagok sem. Átlagos falusi család volt a miénk. Édesanyám a téeszben dolgozott, édesapám meg a Dunai Cement és Mészművekben, Vácon, három műszakban. Munkába reggel négy órakor indult, és délután négykor ért haza. Amikor éjszaka volt, akkor este hétkor és másnap reggel jött meg. Ez volt az elköltözésünk egyik oka.

– *Az iskolában jó tanuló volt?*

– Igen, mindig. Legalábbis a kamaszkor beköszöntéig.

– *Semmi rosszaság?*

– Társaimmal mi is csináltunk furcsa dolgokat... Ami a falusi gyerekeknél szokás, azt mind elkövettünk. A '60-as évek vége, a '70-es évek első fele falun is izgalmas világ volt. Minket még az a tradicionális paraszti értékrend nevelt, ami éppen azokban az években bomlott fel véglegesen. Ugyanakkor a bátyám révén, aki öt évvel volt idősebb nálam, már befogadói lettünk egy mindent átformáló érték- és életformaváltásnak. Meg azok a munkásfiatalok is adták a példát, akik ebben az időben kerültek fel Budapestre, és bejárva, vagy munkásszállón lakva, hosszú hajjal és szakadt farmerben jöttek haza, új zenét, furcsa szavakat, gondolatokat és viselkedési formákat hozva magukkal. Nekünk még a nagyszülők adták a regulát, de már ezek a fiatalok jelentették a követendő mintát.

– *Mi következett az általános iskolai évek után?*

– A nyolc osztály kijárása után jött a gimnázium, Vácon. 1975 és 1979 között jártam az akkori Sztáron (ma Madách) Gimnáziumba, és ott is érettségiztem. Tanulmányi éveim alatt kollégiumban laktam. Sok rokonom élt Vácon, ott is voltak gyökereim.

– *Milyen volt akkoriban Vác?*

– Remélem nem sértem meg a mai lakóit, de azt mondanám, hogy egy szocialista püspöki székhely, vagyis olyan egyveleg, amiből akkor több is volt Magyarországon. Egy történelmi polgárváros és egy panelerdő összetelepülése. Egyébként az a pár év meghatározó volt az életemben. Ott lettem szerelmese a múlt dolgoknak, a történelemnek. Addig talán csillagász akartam lenni, de orvosnak voltam kiszemelve – ez volt az egyik nagynéném álma. Ugyanis a széles famíliában még egyetlen értelmiségi se született. Az orvos meg a falusi ember akadémistája. Próbálta afelé terelni az érdeklődésemet, de végül is ő „hibázott”, mert megkaptam tőle a *Mondák könyvét* Komjáthy Istvántól. Azt gondolom, a gyerekből felnőtté váló embernek mindig van egy olyan élménye, ami meghatározza a későbbi életét. Nekem ez a könyv volt az, ami befolyásolta az érdeklődésemet, ezáltal a jövőmet. A gimnáziumban már komolyabban foglalkoztatott a történelem.

– *A levéltár iránti érdeklődése is erre az időszakra datálható?*

– A kollégiumunkkal szemben volt a püspöki könyvtár és levéltár. Ez olyan titokzatos építmény volt, hogy felkeltette a fantáziámat. Titokzatosága abban rejlett, hogy a spaletták mindig be voltak zárva, ezáltal valamiféle várkastély-misztikum lengte körül, habár maga az épület építészetileg egyáltalán nem öltötte magára sem egy vár, sem pedig egy kastély formáját. Ennek ellenére számomra rendkívül izgalmas volt. Hárman-négyen egyszer becsöngettünk a kapuján. Nagy meglepetésünkre kijött az ottani könyvtáros-levéltáros, és elkezdett velünk beszélgetni. A későbbiekben úgy odaszoktam, akkor már egyedül, hogy majdnem minden nap átmentem hozzá. Ez megint csak a história felé terelgetett. Hozzá kell tennem, olyan könyvtár volt, amilyen csoda már nincs manapság. Valamikor az 1950-es években, a szerzetesrendek fölszámolásakor több könyvtárból, hirtelen hordták össze az anyagát. Ezáltal nem lehetett tudni, hogy mi hol van. Voltak cédulák, amiket áthoztak a könyvekkel együtt, de hogy az adott cédulához tartozó könyv hol van, azt homály fedte. Rendezetlen könyvtár volt, olyan, akár egy őserdő. Én meg, csak úgy önszorgalomból, segítettem a rendezésében. Azok a beszélgetések, az ódon könyvek illata, a légkör, egyáltalán az egész környezet nagy hatással volt rám.

– *Akkor főleg ez határozta meg, hogy a levéltárosi pályára lépett?*

– Ez is. Alapvetően volt egy történelmi érdeklődésem. Nagyon sok történelmi ponyvát olvastam el akkoriban. Ezek az élmények összeadódtak és megformálták azt, aki ma vagyok.

– *És ma is visszajár a püspöki könyvtárba?*

– Levéltárosként egyszer visszamentem, de akkor az már más volt. Másik könyvtáros fogadott, aki nem nagyon értette, hogy mit szeretnék. Megindultam befelé, mivel ismertem a járást, ő meg csak meglepetten nézett rám, én pedig rá. Az egészet úgy éltem meg, mint a kiüzetést a Paradicsomból. Akadt még egy hasonló élményem Legénden is, amikor egy ispánféle megkérdezte: a határban miért verjük fel a sátrunkat a lányaimmal – évente kiviszem őket egy éjszakára –, amikor az a terület egy hollandé. Én meg csak bámultam és nem voltam képes felfogni, hogy a legéni határ, ami gyerekkoromban a miénk volt, ahol úgy repkedtünk egyik helyről a másikra, mint a madár, már nem a miénk, nem az enyém...

– *Vác után következett az egyetem?*

– Vannak emberek, akiknek meglehetősen viharosra sikeredik a kamaszkoruk... Én nem akartam továbbtanulni. Bár, az első évben beadtam a jelentkezésemet, de nem készültem semmit, így esélytelen volt a dolog. Második évben is beadtam, de akkor meg nem mentem el a felvételire. Így lettem három éven keresztül – mint édesapám és több rokonom – a váci Dunai Cement és Műszaki Munkások fizikai munkása. Három műszakban dolgoztam. Az első beosztásom szerint adagolókezelő, aztán minőségellenőr voltam. Utólag az egészet egy nagy tapasztalatszerzésnek tartom. Láttam a nagybetűs munkásosztályt, amiről annyit papoltak akkoriban. Sőt, éltem a mindennapjait. Talán ezért is maradtam immúnis az ideológiai lözúngokkal szemben. Reggel négykor keltem, ha délelőtti voltam, este kilenckor mentem dolgozni, ha éjszakáztam – ugyanazt és ugyanúgy csináltam, mint ők. Amikor tizenkilenc évesen megválasztottak szakszervezeti bizalminak, egy kisebbfajta háborút vezettem, mert nem akartunk beleegyezni az egyik kolléga igazságtalan béremelésébe. Ezért aztán nagy megbecsülésnek örvendtem az öreg szakik között. Viszont a szakszervezeti karrierem ezzel le is zárult.

A munka kemény volt, a közösség nem viselte el a lógást, mindenkinek egyformán kellett húznia. A három műszakot meg csak elviselni lehet, de megszokni nem. Szóval az ember könnyen rájön arra, hogy érdemes tanulni.

– *Ez meghatározza azt, hogy ön milyen főnök?*

– Igen, bizonyos mértékig. Tanulságos visszagondolnom arra, hogy egyrésztől állandóan a Szabad Európát hallgattam, másrészt meg Che Gevara képe volt a falamon. Ez jellemzője a kornak. Valójában még azok sem tudtak kilépni az adott politikai keretek közül, akik úgy érezték vagy úgy tudták, hogy már kiléptek. A lázadás és a dolgokkal való szembenállás se volt képes teljesen leváltani a belénk sulykolt paradigmákat. Persze Pesten, értelmiségi környezetben ez könnyebben mehetett, de Rétság vagy Vác magasságában, a gyárban az ember inkább a rendszer ideáit szegezte a mindennapok bornírságával szembe. Azután az egyetemen kikopott belőlem minden illúzió. Ott lettem egy plebejus, igazságkereső baloldali-ból nagyjából tudatos, „jobbos” ellenzéki. Ez már a nyolcvanas évek közepére tehető. És az egészet talán az előfelvételiként Lentiben eltöltött egy év katonaidő alapozta meg. A korom miatt előjogaim voltak, mégis utáltam az egészet. Álságosnak, nevetségesnek tartottam. Ebből is adódóan sima honvédként szereltem le, és ezt a rangot az egyetem utáni fél éves szolgálat alatt is sikerült megőriznem. Nehezen viselem a váll-lapokon alapuló tekintélykeresést a civil életben is.

– *Milyen volt akkor az egyetemisták élete?*

– Szegeden a JATE földrajz-történelem szakára jártam. Sokkal kevesebb korlát, kötöttség vett minket körül, mint a mai egyetemistákat. Ők talán már komolyabban is veszik az egyetemet. Kicsit külön világ volt. Politikailag is. A nyolcvanas években mi már szabad embereknek tartottuk magunkat. Nyíltan pofáztunk szinte mindenről. Legfőbb egyetemi élményem az Erdélybe járás volt. Először 1984 táján keveredtünk ki egy körútra. Akkor egy csomó embert ismertem meg. Utána visszajártam hozzájuk, meg később másokhoz is. Persze a kiépült kapcsolatok mindig valami célt is szolgáltak. Volt úgy, hogy csupán élelmet vittünk, bár én leginkább könyveket, leveleket, üzeneteket. Futárféleség voltam, így megvolt a „forradalmi romantikája” is a dolognak. Erdélyben akkor a szegénység mellett még tényleg volt valami érintetlenség, tisztaság. A falvakban még élt a hagyományos paraszti világ, ami a kisgyermekkoromba vitt vissza. Szerelmek, kirándulások, átbeszélgetett, átbulizott éjszakák... Szóval szép volt.

– *A kötődése Erdélyhez megmaradt?*

– Sajnos nem, mert 1987-ben megbuktam a határon a könyveimmel és leszedtek a vonatról. Majdnem egy napot üldögéltem egy fáskamrában a román kiskatonákkal. Végül egy ezredes megkérdezte, tudom-e, hogy hol vagyok. Én meg ránéztem a felette lévő Ceaucescu képre, és mondtam, hogy tudom. Aztán egy bokán rúgással megúsztam, de kitiltottak Romániából. Persze erről nem adtak papírt, csak legközelebb már nem engedtek be. Így a kapcsolatok megszakadtak, sajnos. Utána már csak a román forradalmat követő napokban mentem vissza, de akkorra már nagyon sok régi ismerősöm elhagyta Erdélyt. Ki Svédországba, ki „Németbe”, ki meg Magyarországra szökött, költözött, álházasodott...

Amikor kiértem, Kolozsvárott már befejeződtek a harcok. Az első fellélegzésem a határon volt, mert az útleveleket nem a szokott fakabát ellenőrizte, hanem egy igen magas rangú katonatiszt. Korábban egy kis könyvecskében ellenőrizték, hogy

nem vagy-e tiltólistán, de ezúttal csak mosoly fogadott és tisztelgés. Ez óriási pillanat volt! Kolozsvárott töltöttem a szilvesztert. A legmaradandóbb élményem az a beszélgetés maradt, amit a kórházban folytattam egy Călin Nemes nevű fiúval. Ő volt az, aki a tömeget vezette a főtéren, és az első lövéseket kapta. Kár, hogy azok a dolgok, amikben akkor bízunk, nem úgy valósultak meg. A román–magyar viszony esetében sem. Călin meg később öngyilkos lett...

Végül nem újultak fel a barátságok, de azért még maradtak kapcsolataim. Meg itt volt a mi saját rendszerváltozásunk, amiben én is elég rendszeren megfürödtem. Később meg a család.

– *Család...?*

– Igen. 1992-ben kötöttem házasságot a feleségemmel, Hajnalkával. Balassagyarmaton élünk. Két lányunk született azóta, Virág és Zsófia. Velük egyébként időnként ki szoktunk menni Erdélybe, de az már más.

– *Hogy került vissza Szegedről Nógrádba?*

– A nyolcvanas évek közepe táján a történeti demográfia egy új, felfutó tudományág volt, és én abba vettem bele magam. Ezt összekapcsoltam a szülőfalum történetével. Legéndről kutattam és így elég sokat feljártam a salgótarjáni levéltárba. Akkoriban Á. Varga László volt az igazgató, és valahogy megtetszett neki a szorgalmam. Értékelte, hogy képes vagyok Szegedről felbumlizni hozzájuk, kutatni a vakáció ideje alatt is. Általában a vendégszobában aludtam, de ha ott nem volt hely, akkor hálózsákban a kempingben töltöttem az éjszakát. Ezek – úgy gondolom – imponáltak neki, és amikor 1988-ban megürült a balassagyarmati részleg vezetői helye, akkor megkérdezte tőlem, mint végzős egyetemistától, hogy lenne-e kedvem ott dolgozni. Örültem a felkérésnek, mert sosem merült fel bennem, hogy elhagyjam Nógrád megyét. A katonaidőn, meg az egyetemen kívül mindig itt éltem. A családom is ide kötött, így evidens volt, hogy igent mondtam a felkérésre. Az 1988-as második félévemet, ami egyben az utolsó is volt, azt már Balassagyarmaton töltöttem. Ezért már munka mellett tettem le az államvizsgát – egyébként minden különösebb probléma nélkül. 1992-ben kineveztek igazgatóhelyettesé. 1999-ben azután, amikor az elődöm Budapestre, a fővárosi levéltár élére került, engem neveztek ki a helyére. Azóta ez a második ciklusom.

– *Ez egy töretlen karrier...*

– Egy évnyi megszakítás azért volt a levéltári munkámban. Ehhez hozzátartozik az, hogy 1994-ig az úgynevezett „ügynökkérdés” lényegében az asztal alá volt söpörve. A távozófélben lévő Boross-kormány ugyan hozott egy törvényt, de nyilvánvaló volt, hogy az nem eredményez megnyugvást. A kormányváltás után, az akkori belügyminiszter egy levéltárosokból, történészekből álló civil bizottságot bízott meg azzal, hogy vizsgálja meg az emlékezetes 1989–90-es iratmegsemmisítés után megmaradt állambiztonsági iratokat – legalábbis azokat, amelyeket a belügy pincéiben őriztek –, készítsen róluk jelentést, és tegyen javaslatot a jövőbeni kezelésükre. Az egyik levéltáros egyesület engem delegált a bizottságba. Civilek ekkor nyertek először bebocsátást ebbe a világba, léphettek be a „bánya” – ahogy a páncéltermet becézték – bejáratán. Egy előttünk addig teljesen ismeretlen világot tártunk fel. A munka legfőbb konklúziója az volt, hogy a megmaradt iratok nem maradhatnak többé titokban. Azoknak, akikre vonatkoznak, tehát az egykori áldozatoknak és megfigyelteknek, jogot kell adni arra, hogy megismerjék a tartalmukat,

vagyis láthassák azt, hogy a diktatúra milyen módon és eszközökkel befolyásolta, nem egyszer tette tönkre az életüket. Továbbá a társadalom számára is fel kell mutatni a kommunista diktatúra alantas módszereit, vagyis a tudományos feltárás előtt is meg kell nyitni a dossziékat. Mindehhez pedig az iratokat át kell adni egy civil levéltárnak.

– *Mi lett ennek a munkának a hozadéka?*

– Amikor a bizottság befejezte a munkáját, felvetődött az, hogy az ügynöktörvény módosításának előkészítéséhez, illetve a későbbi Történeti Hivatalnak elnevezett intézmény létrehozásához kellene a belügyminisztériumba valaki, aki az ügy mellett elkötelezett, és civilként mozdítaná elő a folyamatot. Mivel Á. Varga László jóvoltából a bizottság tagjai közül én fordíthattam a legtöbb időt a munkára, rám esett a választás. Így lettem egy évre miniszteri főtanácsadóként a Belügyminisztérium főosztály nélküli főosztályvezetője. Sok minden mellett közreműködhettem abban, hogy a diktatúra áldozatai számára, még ha kezdetben nyögvenyelősen is, de lehetővé vált az iratok megismerése, és hogy megszületett az új ügynöktörvény, annak következtében pedig létrehozhattuk a Történeti Hivatalt. Miután a Hivatal megalakult, az én „küldetésem” véget ért, visszatértem a gyarmati levéltárba.

– *Milyen szereppel bírnak a mai levéltárak?*

– Valamikor a levéltár egy jobban méltatott intézménye volt a magyar közigazgatásnak, a magyar tudományos életnek. Főként a kilencvenes évek elején, az emlékezetes kárpótlás időszakában tettek szert széles ismeretségre. Akkor érezték igazából társadalmi méretekben, hogy mi is a levéltár és mennyire fontos intézmény, hiszen nélküle a kárpótlást nem lehetett volna végrehajtani. Akkor ezrek, tízezrek, százezrek kerültek kapcsolatba az intézményeinkkel, és nagy igyekvést, tudást tapasztalhattak meg ott. Ez egyfajta presztízst adott. Úgy gondolom, akkor a szakma elszalasztotta ennek a helyzetnek a kihasználását. Az a probléma, hogy a levéltárat ismerni kell ahhoz, hogy értékelje az ember. Részben hivatali feladatokat látunk el, az állami, önkormányzati szervek, intézmények iratait őrizzük, illetve gondoskodunk arról, hogy az ottani iratkezelés megfelelő úton-módon folyjon és a történeti értékek fennmaradjanak. Ugyanakkor a társadalom, természetes módon, kultúrateremtő és közvetítő szerepet is vár tőlünk. S valóban, olyan kulturális kincsét őrzünk, ami bátran összevethető bármely múzeum, vagy könyvtár anyagával. Ha valaki a jogait akarja érvényesíteni, akkor hozzánk fordul a szükséges dokumentumokért. De azok is ide térnek be, akik tudják, hogy a jelen dolgai a múltból nőnek ki. Az egyén is csak úgy képes elhelyezni magát a világban, ha tisztában van azokkal a gyökerekkel, amik a többi emberhez, vagyis a társadalomhoz kötik. Amikor az identitásunk megerősítéséről beszélünk, akkor az a családuink, iskoláink, lakóhelyüink történetének a jobb megismerését is jelenti.

– *Elhanyagolják a levéltárakat?*

– Úgy látom, a levéltár a kultúra és a közigazgatás két szférája között lebeg. Nem az identitásválság miatt, nem azért, mert mi nem tudjuk a feladatunkat, hanem azért, mert a források elosztói nem értik ezt a kettősséget. A kulturális kormányzat oldaláról nem igazán ismerik a közigazgatási funkciót, ugyanakkor a közigazgatás részéről idegennek látják a kultúra területén játszott szerepünket. Amíg feladataink egyre nőnek, addig anyagi, személyi lehetőségeink jelentősen szűkülnek. Ezt az ellentmondást minél előbb fel kellene oldani!

SZEPES ERIKA

A Röpke ívek a mélybe hajolnak

A Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság 2008 évi antológiájáról

Ha az ember a kezébe veszi egy művészeti társaság antológiáját, az első kérdés, ami felmerül benne: mi köti össze ezeket az alkotókat, mi serkenti őket közös munkára. Ezzel a kíváncsisággal vettem kézbe a *Röpke ívek* 2008-as kötetét, és a közös vonások, az összetartó jegyek mőről műre haladván tisztultak ki, rajzolódtak egyre markánsabbá.

Szerencsés választás volt Konczek József műveivel kezdeni a kötetet: az ő első verse, a *Bartók ménesei* emblematikus megjelenítése nemcsak ennek a művészi csoportosulásnak, hanem mai művészi világunk egy körvonalazható, meghatározott rétegének, azoknak, akik az „elformátlanodott”, szabálytalan, értéktelen létet hagyományos, költői formában próbálják szabályozni. Konczek ezt szonettben teszi – de egy olyan szonettben, amelynek utolsó szakasza rontott, csonka. Ugyanazt a törekvést valósítja meg benne, mint nemrégén megjelent kötetében, a *Formáért sóvárgó*-ban. Meglelünk egy formát, egy megformáltságot, kifejezésmódot, megpróbáljuk kusza életünket általa rendezni, de csak egy pontig sikerül. A diagnózisig, a bajok feltárásáig, fájdalmaink felmutatásáig. A megoldást még nem ismerjük. Arra még nincsen kialakult formánk.

Konczek versei Bartóktól indulnak – ez az ő saját „röpke íve” –, a *Diszkón* keresztül a *Rock balladáig*, a „lélekmély Bartók-fúgáktól” a „kigörcsölt sarkokig”, meztelen szégyenig, ragacsos, szakadt világig: egy sajátos *haláltánc*-vízióig. A kettő között Konczek népi ihletésű, népdalt visszazengető versei, meg az *Öreglegény* című, amelyben „hamubasült” palacsintát kínálnak; a *Bazsalikom*-versben „agyag országunk” kerül „bontásra, rontásra”.

Mindaz, ami Konczek verseiből képpé válik, jellemző lesz az egész kötet képeire, gondolataira: az elszegényedett, céljait vesztett ország jelenik meg az írások túlnyomó többségében. Ez a legfontosabb közös láncszem, ami összeköti az alkotókat, ez az a realista szemlélet, amelynek lényege – ne tévedjünk: nem azonos a stílrealizmussal, ami egy meghatározott történelmi korhoz, a 19. század második feléhez köthető, és itt a kötetben vannak többek között naturalista, szecessziós, szürrealista, az abszurd felé hajló (Soós Géza) írások is – a való világ problémáinak észrevétele, megragadása, erőteljes felmutatása, annak reményében, hogy éppen a feltárás segíthet hozzá valamiféle megoldáshoz.

A népiség és a realizmus összefonódását vizsgálja Kristó Nagy István, a kötet 87 éves doyenje, Németh László

Utolsó kísérlet című regényében, amelyet nem csupán a szenteknek kijáró elragadtatással méltat, de helyes mértékkel értékeli, érzékelteti azt is, milyen nehézségek adódnak Németh Lászlónak az előbeszéd-től elidegenedett dikciójából, a párbeszéd-ek irreális bonyolítottságából. Az ország jelenlegi helyzetének feltárásához lényeges adalékokkal járul hozzá Holeczné Szőke Zsuzsanna szociográfiája, az irodalmi igényekkel megfogalmazott *Csesztvéről hívogatók*. És Konczek hamubasúlt palacsintája mellé felsorakozik – egy Sütő András idézet jóvoltából – a hamubasúlt pogácsa is, mint a család megtartó erejének szimbóluma. Csesztvén egy családnál nagyobb közösséget kell összetartani, ehhez a helység „jeles lakóit” meg kell szólaltatni, emlékül hagyni őket az utókornak. És hagyományt is kell teremteni, mert a hagyomány a legerősebb összekötő kapocs. (Emlékezzünk a *Hegedűs a háztetőn* refrénjére, amelyet hol a főszereplő Tevje, hol a közösség bölcs rabbija, hol a népet képviselő kórus zendít fel: – A hagyomány! A hagyomány! –.) Itt, Csesztvén ez az újonnan teremtett hagyomány egy gyertyagyújtó szertartás, ami először a szerző jelenlétében zajlik, de érezhetően máris meggyökeresedik.

Ketykó István verseivel a magyar lírai hagyományba kapaszkodik: költészetünk legnemesebb vonulatából emeli ki azokat az alkotókat, akiknek gondolatait variálja, folytatja: József Attila, Radnóti, Pilinszky egy-egy sora fénylik fel Ketykó megrázó versmondattal mögött, amelyek közt igen erőteljes képek vannak: „fényben röpködő napjaitokra / szemem parazsa rácsodálkozik / átvéreztek rajtam holtomiglan”. Szerelmes verseinek motívóját attól a költőtől választja, aki ma élő költőink közül talán a legtöbb szerelmes verset írta a legtöbb ihlető múzsának: Baranyi Ferencről.

A hagyományból, ha rituális jellege, érzelmi töltete kiürül, hamar megszokás válik, ez felrobbanthat olykor még erős kapcsolatokat is. Nógrády Andor *Válásból nászút* című novellája azt az érzelmi ambivalenciát mutatja be, amikor a megszokott régít elhagyjuk egy újdonságával csábító másikért, de – és itt érezhető a kötet fölött lebegő realizmus ereje – átgondolván az elveszíthető régi és a megszerezhető új közti érték-különbséget, a közös múlt erős, megtartó emlékei győzedelmeskednek. Katona Ágota szép képei, fojtott indulatai mögött ott süvít valami hideg hiány, amittől a szép képek is kihűlnek, holdmeszeseségű hidegkékké válnak.

Gombár Endre nem kisebb igénnyel lép a világba, mint hogy megtalálja – ha volna, ha hinni tudna benne – a bölcsek követét, amely a jólétet, a boldogságot, az igazságot és a szabadságot hozza el mindenkinek. De még saját kis körében sem tudja megvalósítani az értelmes élet célját és feltételeit, még egy gyermekjátékszótér gondját sem tudja a közösség megoldani, miközben távol a vitatkozótól, egy hajléktalan hullámpapíron hajtja álomra fejét.

A kötet számomra legsokkolóbb alkotása Soós Géza *A légyminimum* című novellája, ez a kafkaian elidegenedett, beckettien abszurd, csehovian tragikus két oldal: életkép egy létező vagy létezhető – hiszen éppen ez a realizmus lényege, hogyha nincs is olyan, amilyenről írunk, de pontosan olyan lehetne – sorsról. Egy emberről, aki számára a külvilág folyamatosan eltávolodik, belső magányában az egyetlen társa egy légy, „akivel” megosztja szánalmasan szegény ételét és tagolatlan idejét.

És van másfajta elidegenedés is: az életmód különbségéből adódó, megszüntethetetlen távolság. Szávai Attila írásában egy riporterlány vidékre megy

„életanyagért”, de a mélységesen lehangoló látványokból csak az izgatja: a szegénységhez melyik irodalmi műfaj illik a legjobban. Az ő megoldása: a líra. A szegény emberé: „nem érzi sorsom súlyát, ami fákat képes kidönteni... a szegénység inkább valami horror, amit meg lehet szokni”. A kettejüket elválasztó szakadék áthidalhatatlan. Bacsik Katalin *Hajléktalan*-ja bevallva-bevallatlanul a mai Magyarország egyik szimbolikus alakja, a kétosztatú társadalom alsó, tömeges részének jelképpé szilárdult figurája, körülötte jellemző kellékei: kopott-foszlott kabát, háton cipelt koszos paplan, zörgő bádóg és hullámpapír. (A hullámpapír refrénszerűen tér vissza ebben a kötetben.)

Szociografikus igényű és megvalósítású egy önarcképnek szánt írás, Szőke Zsuzsa *Próbatétele*. Késpenge élességgel választja el egymástól a társadalom rétegeit, bejelöli, hol áll ő maga, hová szándékszik bekerülni a hierarchiában, se feljebb, se lejjebb. Nemcsak önarckép: egy útját kereső nemzedék láttelepe. Ádám Tamás hamisítatlan alanyi költő: önmagán keresztül szűrve nézi, éli meg a világot, s amilyen a világ, olyanná válnak benne érzelmei, hangulatai. Ezért lehet, hogy még boldognak, hiánytalanul érzett állapotaiban is ott feszül egy pattanásra kész húr idege, pedig olyan nagyon keresi a támaszt két ráfonódó combban, egy megtartó ölelésben, s oly sóváran fakad fel belőle a *Fohász*.

Szerelmi libikóka Onagy Zoltán három kis története, melyben a feloldódás vágya melegíti a ki-kitörő sértődéseket, indulatokat. Majnik László versei visszarántanak a „bomlott országba”: szétrohadt elvek között, vodkás hányás közben, étel helyett a pizzának csak a szaga jut (*Vers a reggeli kávéhoz*), a Nyugati aluljáróban fészkel a szerelmes vers lírai énje (*Úgy szeretlek*), almára és né-

hány morzsára fanyalodik az *Aszalt alma roppan* költője.

Tematikailag látszólag kirí a kötet szépirodalmi anyagai közül T. Pataki László esszéregényének (*Árnyékot vet a dél*) részlete, amelynek mottója árulja el, miképpen kapcsolódik a mű ehhez az antológiához: „A történelemben az epizodista csak antihős lehet.” Mert-hogy a főszereplőnek jut a főszerep, a történelem folyamatait a háttérből a szürke eminenciások katalizálják. Róluk csak a történelem tudorai tudnak: Kosuth, Majtényi, Madách neve mellett még egy Zerffi is rejtve marad, nem-hogy egy Frideczky. Aki ráadásul választási csalással került befolyásos helyre. Ó igen, a történet ismerős.

Németh Péter Mikola József Attilához szóló verse példázza: miképpen hangolódik el, fordul meg egy átvett gondolat az utód kezén, és válik a szigorú formából a végén leeső-lehanyatló alakzat. (A megoldás igen hasonló Konczek Bartók-verséhez.) Másik verse – képvers: különféle nagyságú és típusú betűkből formálódott figurális kompozíció. Ha a betűk formálta alakzatok mentén olvassuk a verset, összefüggő versszöveget kapunk, amelyben generációk ölelkeznek: nagyanyák, nagyatyák, apák között szövődik kapcsolat a „Világgá vert igazság” visszaszerzéséért. Saját életünk legendáit is megidézi a polgárpukkasztó vízió – de hiszen nem volt-e polgárpukkasztó a magát „Nagy Generációnak” (Bereményi filmje) minősítő nemzedék? Ott lüktetnek a sorokban a Syrius együttes számai és költőtársak vendégszövegeire komponált ritmusok.

A *Zavar 4*. Vass Imre műve, zavarba hoz: feltételeznünk kell, hogy volt már 1., 2., és 3. is, és várható a folytatás is. Mert életünk tisztázatlan körülményei miatt állandóan zavarban vagyunk: a volt szeretőjéhez váratlanul beállító nő nem a

szerelmét jött visszaperelni, csak bejelentette, hogy gyereket vár. Teljes biztonnával nem is derül ki, az új partnertől avagy e régítől van a gyerek. A zavaros kapcsolatból mintegy menekülve lép ki a házból, de nem tud mégsem elszakadni, még egyszer visszanez – és ez az óvatlan mozdulat majdnem az életébe kerül. Végülis nincs halál, nem történik tragédia – csak boldogság nincs sehhol.

Zonda Tamás *Sárgaházi versének* színhelye már egyenesen az örültekháza. Lakói nem örültek, csak – magányosak, depressziósak, a társadalomból kiesettek, különös tevékenységeket űznek: *horribile dictu* – festenek. Ez már elég ahhoz, hogy az elmebeteg soha el nem tüntethető billogát süssék rájuk, és végképpen kirekesztődjenek a kinti normálisak (???) világából.

A kötet egyetlen tanulmány jellegű írása Nagy Csillác, aki József Attila és Szabó Lőrinc egy meghatározott korszakban született verseit hasonlítja össze, pontosabban vetíti-kopírozza egymásra. Az egyformásítástól választ vár a „paradigmaváltás” varázsszavával szándékosan titokzatossá, megfoghatatlanná kódosított folyamat néhány

kérdésére, az alkotó és műve teljes elidegenülésére, és sok minden másra, ami ma a posztmodern irodalomelméletet foglalkoztatja. Minthogy az egész teória erősen vitatható, problematikus, nincs mód rá, hogy itt tudományos eszmefuttatásokba bocsátkozzam, csak jelezni szerettem volna, hogy az antológia merítése az elméletre is kiterjed.

Izgalmas, érdekes, az összeolvasás során meghatározott arcélú gyűjtemény az idei *Röpke ívek*, jelzi, hogy az alkotógárda egyformán élénken reagál közös gondjainkra. A nyomasztó összképből az is kiderül, hogy zaklatott, irányvesztett életünkben megmérgeződnek az emberi kapcsolatok is, a napi feszültségtől átítatódnak, megromlanak, megszűnnek. A kötet íve jelenleg lefelé hajlik. Remélhetjük talán, hogy csak röpke időre? Az örök optimistákban néha még van erő az újakezdéshez. Egy ilyen antológia tanúságtétel a közösség megtartó ereje mellett, a hagyomány ébren tartása mellett – mi más lenne ez, ha nem a muszáj-Herkulesek optimizmusa?

(Madách Imre Városi Könyvtár,
Balassagyarmat, 2008)

Közérzet a kultúrában

Menyhért Anna: *Elmondani az elmondhatatlant. Trauma és irodalom*

Menyhért Anna harmadik tanulmánykötetében klasszikusnak mondható irodalomtörténeti és elméleti problémák (személyesség, autobiográfia, történelmi tapasztalat, referencialitás, kulturális emlékezet stb.) újszerű megközelítést kínálja, egy olyan módszertan keretében, amely nemcsak az irodalomtudományon belüli elméleti irányzatok közötti átjárás lehetőségét, hanem az irodalom és a társadalomtudományok átfedéseinek, kölcsönhatásainak feltérképezését is lehetővé teszi. Az elemzések kiindulópontja a pszichológia/pszichoanalízis alapfogalma, a trauma – nem ez az első eset, hogy a fogalom az interpretáció eszközévé válik, a szerző azonban ennél jóval többet vállal: a könyv célja a trauma hazai irodalmi közbeszédbe való bevezetése, elméleti meghatározása, elkülönítése, gyakorlati alkalmazásának széles körű bemutatása a *nem (vagy nem csak) társadalomtudományi* diskurzuson belül. A trauma fogalma önmagában sem egységes: Menyhért Anna a rendelkezésre álló definíciók/szemléletek közül leggyakrabban angol-amerikai teoretikusok, köztük Shoshana Felman–Dori Laub írásait, Judith Lewis Herman és Erving Yalom kapcsolódó szövegeit alkalmazza. Olvasatában a trauma az irodalmi jelenségek leírásának eszközévé válik: komplex szerkezete, a betegség kialakulásában és a gyógyulásban betöltött szerepe egyfajta szabályos rendszerként fogható fel,

amely – bár mindenkinél egyedi, és a hatás is sajátos, amelyet kivált – egyfajta rítust is feltételez, amely az egyéni és kollektív traumát, valamint az irodalomtudományos értelmezésének lehetőségét is összekapcsolja: „A trauma fogalmához hozzátartozik a hallgatás, pszichológiai értelemben éppúgy, mint a kulturális emlékezet vonatkozásában. A trauma elszenvedője ugyanúgy nem képes arról beszélni, amit átélt, mint ahogy a súlyos társadalmi traumákat hallgatás övezi. A traumaelmélet úgy véli, hogy a gyógyulás feltétele a történetek elmondása, az egyén és a társadalom esetében egyaránt.” (5.)

A szerteágazó definíciók mindegyikére jellemző, hogy a traumát törésként fogja fel: olyan eseményről/hatásról/mozzanatról van szó, amely megváltoztatja a korábbi viselkedésformákat, működéseket, magát a személyiséget. Juliet Mitchellnél olvashatjuk, hogy a trauma „valamely védőréteg olyan mérvű sérülése, hogy az már nem kezelhető azokkal a mechanizmusokkal, amelyekkel a fájdalmat és a veszteséget általában kezelni szoktuk. A sérülés annyira súlyos, hogy még ha számítunk is az esemény bekövetkezésére, a hatást akkor sem lehet megjósolni”. Ennek eredményeképp, a védekező és stratégiai folyamatok révén az értékstruktúrák átrendeződnek, és Mitchell szerint maga a nyelvhasználat is módosul: „azok a

betegek, akik véleményem szerint a trauma valamely vonatkozó formájától szenvedtek, sajátos kapcsolatban álltak a nyelvvel” (J. M.: *Trauma, felismerés és a nyelv helye*. Thalassa, 1999. 2–3.). Ez az összefüggés teszi lehetővé, hogy a személyesség, az „önmagam” elbeszélhetősége, valamint a nyelv, amely „engem” egyszerre olvas és elbeszél, a bevezetett új fogalom kontextusában legyen a könyv kérdésfelvetésének egyik központi tárgya. Menyhért Annát idézve „a trauma akkor válik irodalmi értelemben elmondhatóvá, ha kialakul az ehhez szükséges irodalmi nyelv. Ez a nyelv nem elfedi a traumát, nem hallgat róla, hanem színre viszi a törést, azt, hogy a trauma előtti nyelv alkalmatlan a trauma elmondására, s ugyanakkor azt is megmutatja, hogy a szakadásnak az új nyelvben látszania kell, mert múlt és jelen így kerülhet benne újra kapcsolatba” (6.). Az irodalmi mű ilyenkor a trauma feloldása, „kibeszélése” (legyen az egyéni vagy kollektív), az irodalmi elemzés pedig azt vizsgálja, milyen stilisztikai-retorikai és narratív struktúrával rendelkezik a szöveg, amely végrehajtja ezt a megszólalást. A kötet írásai közül mindenekelőtt a *Javított kiadásról* és Kertész Imre műveiről (*Sors-talanság, Felszámolás, K. dosszié*) szólóak, valamint a *Belső út – A koholmány botránya* című Benjamin Wilkomirski-olvasat jelent példát erre, és számos termékeny következtetést tesz lehetővé, mindenekelőtt az egyén és a környezet kölcsönviszonya, az írás és a beszéd elkülönülése, az identitás azonosíthatósága viszonylatában. Érdekes, hogy a probléma variációja Menyhért Anna korábbi könyveiben is feltűnt: az *„Én”-ek éneke* (Orpheusz, Bp., 1998) a lírai én integritásának, pozíciójának kérdése, az én-másik viszony, a retorikai olvasás adta lehetőségek felől közelítette a szemé-

lyességet; *Az olvasó alibije* kötetben (Kijárat, Bp., 2002) pedig a címadó tanulmány a krimiolvasás egyedi/irányított, a *Vers és valóság*ról szóló tanulmány pedig a Szabó Lőrinc-szöveg önértelmező jellegét helyezi az érdeklődés középpontjába. Itt viszont „a személyesség [...] konstrukció, mégpedig olyan, amely a szövegeket nem megelőzi vagy követi, hanem éppen az olvasásuk során keletkező és működő hatás, amely a különböző műfajok esetében, az adott műfaj (olvasásának) hagyományaiból következően más-más intenzitással és funkcióval bír. [...] A személyes olvasás tehát az elkerülhetetlenül jelen lévő személyességre mint konstrukcióra való reflexió révén a másik szavát teheti jobban hallhatóvá.” (51.)

A fentebb idézett hely a személyesség másik, a kötetben tetten érhető értelmezéséről ad információt, amely a befogadói tevékenység újragondolásával alakul ki. A *Személyes olvasás. Traumairodalom* című tanulmány (Alice Kaplan-, Janet Frame- és Németh Gábor-szövegek elemzésével) azt vizsgálja, bizonyítja, hogy az interpretáció maga tekinthető egy traumatikus aktusnak. Egyrészt azért, mert a pszichológia álláspontja szerint a trauma az elbeszéléssel (és ebből következően az olvasással is) átadható, a tapasztalat így bizonyos mértékig „személyessé” válik a hallgató/olvasó szempontjából is. Másrészt, a trauma az olvasás és a kritikusi tevékenység metaforájaként is feltűnhet. A traumatikus állapotra jellemző, hogy adott szituációkban tünet formájában újra meg újra felidéződik az egyén számára, és befolyásolja az adott helyzet megélését, a viselkedésformát, vagyis bizonyos értelemben úgy működik, mint azok a prekonceptiók és előismeretek, amelyeket a befogadás során működtetünk. A traumatikus emlékezet

„különbözik az emlékezet normál működés módjától: nem történetyszerű, hanem fragmentált, nem kontrollálható, hanem váratlan emléketörések jellemzik” (5.), amely szövegszerűen nyelvi alakzatként; a kritika, az újraolvasás tekintetében pedig egyfajta irányított (meghatározott szempontú, bizonyos problémákat középpontba állító, a saját érdeklődést és értékrendet előtérbe helyező) olvasásként jelenik meg. Ezt a tapasztalatot értelmezi az F. Várkonyi Zsuzsa *Férfidők lányregénye* című könyvéről szóló rövid írás, illetve a nagyobb lélegzetvételű, és a József Attila-kutatás szempontjából is igen figyelemre méltó a *Memoár mint anyai szó* című tanulmány, amely Vágó Márta, Szántó Judit és Kozmutza Flóra visszaemlékezéseit elemzi, és amelynek kiindulópontja (és a bizonyítás tárgya), hogy van olyan közös szempont, egyfajta minta, amely mindhárom szövegszerveződést meghatározza, alárendeli egy személyes célnak.

A választott séma, a trauma fogalma olyan személyesség-értelmezésre ad lehetőséget, amely (egyelőre) nem irányzatfüggő, véleményem szerint például a feminista irodalomkritika számára éppúgy hasznosítható lehet, mint mondjuk a medialitás-elméletben (hiszen közvetítők és közvetített tartalmak rendszeréről van szó). A kötet harmadik szempontja – ahogy erre a bevezetőben a szerző felhívja a figyelmet – trauma és ideológia összefüggése, amelynek vizsgálata valóban szükség-szerűnek látszik akkor, ha a „személyes olvasást” a traumafogalom értelmében egy részben feltérképezhető, a tünetekből részben felfejthető mintázatként értjük, amely rítusok ismétlődésére, elkülönülésére épül, visszakövetkeztetések révén azonosítható, és nem ritkán

irányzatoknak, szemléleteknek is megfeleltethető. A kötet két utolsó tanulmánya hangsúlyozottan foglalkozik ezzel a kérdéssel: az egyik az 1945–56 közötti agitatív antológiaköltészet olvasatát nyújtja, a másik pedig Stephen Greenblatt és Paul de Man párhuzamos, az ideológiát meghatározó szöveghelyeit kiindulópontnak tekintve, Greenblatt teoretikus szövegeinek elemzésével azt mutatja meg, hogy az olvasás program, amely korszakonként, rendszerenként, sőt személyenként változik. A tanulmány végkövetkeztetése szerint „a Greenblatt által elemzett, kísértetjárásokról – a személyes és a történelmi konfliktusok perszónifikációjáról, másikkairól – szóló beszámolók ennek fényében elképzelhetők az önéletírás válfajaként”, sőt közben „a halottak megszólításán keresztül megszólított történelem a saját magához, saját magáról, saját történetiségéről való regényes beszéd alkalmát is megteremti” (222.).

A tíz tanulmány a trauma fogalmának irodalomtudományos értelmezését alapozza meg, a hazai elméleti munkák körében így hiánypótlónak mondható. Mind a definíciórendszer, mind pedig az ezen alapuló, vállaltan újszerű értelmezői nyelv a szövegekben mutatja meg magát, tudományközi és teoretikus irányok közötti keskeny mezsgyén egyensúlyoz, illetve az elemzések során ezek közös pontjaira, átfedéseire hívja fel a figyelmet. A kötet legnagyobb erénye, hogy egy működő olvasási stratégiát, módszert képes felmutatni, amely egészen eltérő műfaji, elméleti és történelmi kérdések, életművek kutatásához rendkívül termékenyen járul hozzá.

(*Anonymus–Ráció, Budapest, 2008*)

Az össze nem illő szerelmesek

A rútság története. Szerk. Umberto Eco

Általában, ha egy műalkotás elnyerte tetszésünket, és pozitívan, egyben velősen szeretnénk minősíteni, akkor többnyire a szép jelzővel illetjük. Ezt azonban annak jegyében tesszük, hogy van elképzelésünk arról, ami a nem szép kategóriájába esik. A szép mintegy páros kategóriaként létezik a csúffal, a rúttal. Így nem volt kétséges az sem, hogy *A Szépség története* (Európa Könyvkiadó, 2004) *A Rútság története* kövesse szintén Umberto Eco szerkesztésében. E kötet nem rejtett célja, hogy betöltse azt a hiányosságot, amely a rútság kategóriáját illeti. A tudományos diskurzusban ugyanis nem nagyon szenteltek nagy figyelmet a rútnak. Többnyire a tökéletes, az egységes, a szép ellentétéként említették.

A kötet 15 fejezete igyekszik minél több szempontból bemutatni ezt a fogalmat, mely hasonlóan a széphez nagyon tág horizonton mozog. Megítélése minden korban, s kultúrában változó. „A nyugati néző számára egy félig ember, félig állat lény szörnyűségnek tűnik, míg a bennszülött esetleg jóindulatú istenség ábrázolását látta benne.” (10.) S a reneszánszban nem biztos, hogy például Picasso műveit szépnek tartották volna. A kötet kiülszól, felépítése hasonló az öt megelőzőéhez. A lebilincselő kivitelezés mellett nagyszerűen összeválogatott irodalmi, filozófia, esztétikai szemelvények sorát prezentálja. Montázs jellege lehetővé teszi a nem

lineáris olvasási módot, illetve a festmények, szobrok képei közötti kalandozást. Egyszerű és világos nyelvezet jellemzi. Nyilvánvaló, hogy szélesebb tömegeket kíván megszólítani. A populáris regiszter viszont másként is részese a kötetnek. Ahogy az előző kötetben Szűz Mária mellett Madonna is szerepelt, úgy itt a nagy középkori festők mellett a black-metal ikonjának, Marilyn Mansonnak a fényképe látható. Nem meglepő az sem, hogy Walt Disney 1937-es rajzfilmjének boszorkánya Francois Goya *Boszorkányszombat* című festménye mellett található.

A fejezetek címei elsősorban történelmi áttekintést sejtetnek. Ez részben igaz is, hiszen a klasszikus világ görög drasztikumától kezdve a középkor Jézus ábrázolásán keresztül a modern rútságig jutnak el. Viszont közben megdöbbenő párosításokra is sor kerül, hiszen kinek jutna eszébe a jobbára szépségideállal emlegetett nő ikonját a rúttal párosítani, vagy hogy a rútság nemcsak félelmetes tud lenni, hanem bizonyos esetekben komikus is. Ki gondolná, hogy a rútság a komikum révén kapcsolódik az obszcenitáshoz. Ami rútság és undort vált ki, az az obszcenitással párosulva megnevetetni is képes, ahogy ezt jól példázzák Homérosz szatírái és a priapusi versek is. A karikatúra is a rútság esszenciája. Ha valakin élcelődni akarunk, ki akarjuk figurázni, meg akarjuk bántani, nem szépként és tökéletesként ábrázoljuk.

Nem biztos továbbá az sem, hogy az, ami ismeretlen, félelemmel tölt el, azt a későbbiekben rútként értelmezik majd. A szörnyek és csodalények nem minden korban, mint rettenetes, rémisztő, vérengzős lények jelennek meg. Ma már például nem félünk a krokodiltól és az elefánttól, hanem Mary Shelley, R. L. Stevenson hőseitől, illetve filmekben megjelenő monstrumoktól. „A szörnyetegek megváltozott formában élnek tovább az új- és jelenkori képzeletben.” (125.) Az a szokatlan helyzet, mely szorongással, félelemmel tölt el nem rút, de mégis a rémület forrása, s ebben a szokatlan helyzetben képzeletbeli lények, vagy valósnak vélt lények szokatlan, félelemkeltő alakot öltenek, amelyet ugyancsak lehetséges a rúttal jellemezni.

„...amit holnap nagy művészetként ünnepelek majd, az ma még esetleg csúnyának tűnhet...” (365.) olvashatjuk a tizenharmadik fejezetben, mely az avantgárd fejezete. Az avantgárd jelenti ugyanis a rút győzelmét. A futuristák provokációként használták fel a rútat, mások lebontották a formákat, teret adva a képzelet kegyetlenségének (szürrealizmus, Salvador Dalí művészete).

Színes tárháza tehát ez a kötet a rút gazdag holdudvarának. Azonban csupán válogatás. Ezért hibájának nem róható fel, ha esetleg valamely mű kimaradt belőle. Ahogy minden korban mást jelent a szép és a rút, mást jelent minden egyes egyén számára is. Ez a kötet pedig egyfajta megközelítést nyújtja e fogalomnak, izgalmas képet adva ábrázolásairól, változatairól, az általa kiváltott reakciókról. Annak ellenére, hogy a rút történetét mutatja be, igazán szép, és impozáns módon teszi. Ezzel is alátámasztva e két kategória között feszülő ambivalencia kérdését: „Vajon a rútság története pusztán a szépség történetének szimmetrikus ellenpárja volna?” (15.) Ezt a szöveg- és képgyűjteményt pedig az teszi igazán maivá és élvezetessé, hogy felhívja a figyelmet arra, merjünk ítéletet alkotni mai művekről akár a régiek függvényében. Azáltal, hogy pl. egymás mellett szerepel a kötetben Hieronymus Bosch festménye egy mai punk fényképével, dialógust kezdeményez nemcsak a szép és a rút között, hanem a múlt és a jelen között is.

(Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007)

Isten a tudománytörténetben

Alister McGrath: *Dawkins Istene. Gének, mémek és az élet értelme*

Van-e Isten? Ha van, akkor milyen? Mi az élet értelme? Ezek a kérdések gyakorlatilag minden gondolkodó embert megtalálnak élete folyamán. Két természettudós, Richard Dawkins és Alister McGrath is feltette magának ezt a kérdést, az előbbi arra a véleményre jutott, hogy nincs Isten, míg az utóbbi arra, hogy van.

Hogy McGrath kötete meg akarná győzni olvasóját Isten létéről? Határozottan nem! Sem hitszónok nem akar lenni, sem pedig a tudomány érveivel nem hozakodik elő, hiszen tudja, hogy Isten létét, vagy nem létét bizonyítani tudományos módszerekkel végérvényesen és megbízhatóan mindeddig nem sikerült. Nem is kívánja sem istenhívővé, sem pedig ateistává tenni olvasóját. „Ennek a könyvnek az a célja, hogy vitára sarkalljon, és lezárja a tudomány és a vallás viszonyáról azt a gyakorta megbízhatatlan számadást, amelyet Dawkins élénk tár.”

Dawkins számos tanulmányában hangot adott ugyanis véleményének, amely szerint Charles Darwin 1859-ben kiadott, *A fajok eredete* című munkáját a szellem-történet éles cezúrájának tartja, amely elválasztja az emberiség gyermekkorát a felnőttkortól. Dawkins számára Darwin evolúcióelmélete több pusztán tudományos elméletnél, világképet jelent, amelyben Istennek nincs „hasznos szerepe”, ezért léte fölösleges. Szembe állítja a vallást a tudománnyal, amit azzal indokol,

hogy a tudományt bizonyítható tételek gyűjteményének tartja, míg a vallást a vakhit és a megtévesztés által táplált irracionális felfogásnak.

McGrath Dawkins elméletét elemzi, bírálja, amit nem pusztán széleskörű biokémikusi ismeretei, hanem teológus képzettsége is kiválóan segít. Művében nem Dawkins termé-

szettudományos elméletét vizsgálja meg, hanem azt a „felépítményt”, amit az evolúcióelméletre alapozott. A hatalmas ívű vitairatban McGrath tehát nem a darwini evolúcióelmélet megcáfolására vállalkozott. Plusz többletet ad ennek a vitának, hogy Dawkins gyakorlatilag minden lényeges elemet felhozott Isten létezése ellen, amit az ateisták fel szoktak vonultatni, s amit a bíráló logikusan megcáfol a kötetben.

A szerző hangvétele mindvégig tárgyilagos maradt, amihez talán az is hozzájárult, hogy a szerző maga is ateista volt ifjúkorában. Dawkinst méltó vitapartnernek tartja, elismeri érdemeit stílusát tekintve, amit az ismeretterjesztő irodalomban kiválóan kamatoztatott. McGrath is bevallottan ismeretterjesztőnek szánt művel válaszolt, ezért a nyelvezete, tematikája világos, jól követhető, mi több élvezetes, de igényes és nem lebutított változata egy tudománytörténeti, tudományfilozófiai szakszövegnek. Módszere egyébként érveléstechnika tanítására és elsajátítására is kiválóan alkalmas akár a témától függetlenül is,

hiszen a premisszák és konklúziók halmazából következetes szillogizmusok születtek.

McGrath alapállítása az, hogy a természettudományból nem következik sem az ateizmus, sem a kereszténység. Írásában szépen vezeti le, hogy a Dawkinsnál világképpé vált darwinizmus igazolásához a tiszta biológia határain messze túlmutató érveket kellett segítségül hívni. Ateista és keresztény tudóstársaihoz hasonlóan lényegtelennek tartja Isten létezése szempontjából, hogy az evolúciót lehet-e Istennel magyarázni, vagy sem. Másfelől az evolúcióelmélet bizonyításához sem szükséges Isten létezését elemezni. Mindezek miatt fordulhatott elő, hogy maga Darwin sem lett ateista evolúcióelméletétől, sőt számos tudós és teológus is elfogadja az evolúció és Isten létezését.

A kötet olvasása során tapasztalhatjuk, hogy a szerző már itt az elején mindent eldöntő csapást mért ellenfele álláspontjára. A többi bírálatát is következetesen és érdekesen elmondja, de ezt a szellemi csúcspontot nem szárnyalja túl, hiszen ezt is elegendőnek érezhetjük. Nézzünk meg azért néhány további lényeges megállapítást.

Dawkins gyermeket dolognak tartotta a hitet, amit a tudomány embereinek el kellene vetni. McGrath erre a saját életútjával támasztotta alá, hogy éppen a tudása bővülésével, mélyülésével sok ember felnőttként válik hívővé. McGrath egyébként az ateizmust is egyfajta hitnek tartja, mivel Dawkins sem tudta bebizonyítani, hogy nincs Isten. Véleménye szerint a tudományos bizonyítékok helyett Dawkins saját ateista szemléletére támaszkodott, nem pedig egzakt bizonyítékokra, amint azt a természettudománnyal foglalkozó műveiben tette.

McGrath látja Dawkins retorikájából a személyes, nem az általa művelt tudo-

mányból fakadó ateista meggyőződést. Az elfogultság lenyomatának tartja, hogy Istent a negatív képzeteket keltő „elmevírusnak” értékelte, holott egyébként tudományos kutatások igazolták a hit és az egészség közötti pozitív kapcsolatot. Dawkins úgy gondolta, hogy az emberek nem azért hisznek Istenben, mert a létezésén elgondolkodtak, hanem azért, mert a génhez hasonlóan működő kulturális replikátort – az általa kitalált fogalommal élve – a mém fertőzte meg. McGrath értelmetlennek és rossz analógiának tartotta, hogy Dawkins a gén mintájára az eszmék fejlődéstörténetébe bevezette a mém fogalmát. Van egyébként ateista-mém is? – teszi fel a kérdést.

Számos tudományos elméletet idővel el kellett vetni, újat kellett helyette alkotni, vagyis a tudományos elméletalkotás időleges. Hogyan gondolja Dawkins ennek fényében, hogy a talán időleges tudományos elméletre alapozhatja a bizonyítást? – kérdi McGrath. Szerinte Darwin a XIX. században nem a vallással, hanem az egyház szűk csoportjával találta szemben magát, s Dawkins ezért fölöslegesen támadta nagy erővel e csoport által képviselt, a teológiában idejétmúlt nézeteket. A régmúltban, de napjainkban is a keresztény teológusok döntő többsége azt a nézetet vallja, hogy „az Isten, aki a gondolkodás képességével teremtette meg az emberiséget, elvárja, hogy ezt a képességet használjuk fel a világ felderítésére és leírására.”

Alister McGrath könyvét tehát azoknak ajánlom, akik színvonalas ismeretterjesztő könyvből akarják megismerni és megérteni nem csupán a tudósok istenképét, a tudománytörténet vagy a természettudomány és Isten kapcsolatát, hanem „a tudás és megértés szenvedélyét”. Izgalmas élményt nyújthat ez a kötet azoknak az ateistáknak és istenhívőknek, akik kíváncsiak egymás véleményére,

mert ahogy McGrath írta: „Bizonyos vagyok benne, hogy mindannyian nagyon sokat tanulhatunk egymástól, ha jóindulattal és pontosan vitázunk.”

A kötet angol nyelvű eredetije 2005-ben jelent meg. A színvonalas magyar fordítást Dr. Both Elődnek köszönhet-

jük meg, míg a kiadását a pozsonyi székhelyű Kalligram kiadónak. Nem utolsósorban pedig dicséretre érdemes Hrapka Tibor nagyon látványos és elegáns borítóterve.

(Kalligram, Pozsony, 2008)

ORBÁN GYÖRGY JÁNOS

A paradigmaváltás gyümölcse?

Matyikó Tibor: *Vallomás a természetről ecsettel és ceruzával*

Furcsa könyvet tartok a kezemben, illetve nem annyira könyv, hanem album, csupa rajz, és festményreprodukciókkal teli oldalak, szöveg nélkül. Azt gondolom, Matyikó Tibor kiadványa egy tipikusan ezredfordulós jelenség Közép-Európában. A technika egyre több embernek ad lehetőséget vágjai, szenvedélyei önkifejezésé alakítására, megvalósítására. Ez jó, még akkor is, ha sok olyan mű is keletkezik, amelyek nem érhetik el céljukat, tartalmi, formai színvonaluk miatt. Nagy kérdés, ki kinek és milyen eszközzel közöl, közvetít információt, esztétikai élményt, paradigmaváltással küszködő világunkban.

A szerző a prepozícióban jelzi, hogy nem pillanatnyi ötlet, hanem gyermekkorától alakuló, az erdő élővilágához, vadon élő állataihoz való emocionális habitus eredményét tartjuk kezünkben. A mintegy másfélszáz alkotást felsorakoztató válogatás számos darabján ér-

zódik ez a töltés. Valóban meglepően kedves – *Vakaródzó vadmalac, Mormota őrszem, Tere-fere* (mezei verébfiókák) –, sokszor érdekes szakkönyvbe illő madár és állatképei semmi másról nem beszélnek, mint szakmai és érzelmi kötődésről. Schäffer Erzsébet, neves, utazó-újságírónk ajánlása is – „a szívével

lát” – erre hívja fel figyelmünket. Helyén is lenne a dolog, ha az eredeti képeket látnánk kiállításon, galériában, avagy egy alkotóművész életművét összegző művészettörténeti kiadványát olvasnánk képi illusztrációkkal. Azonban itt nem igazán képzőművészeti albumról, nem hazánk természeti kincseiből prezentáló kiadványról, nem üzleti vállalkozásról van szó, s még csak a ma oly divatos „gift”-kiadványról sem. Hanem megpróbálja ötvözni valamennyi elvárást. Bizonyára volt ebben szerepük a nagy létszámú támogatóknak is, akik bizony nem mindig hallgatják el kívánalmaikat, önzetlen mecenatúrájuk ellentételeként.

Különösen nem a kiszolgáltatott, első kiadványukkal küszködőkkel szemben. Az ilyen méretű és anyagú, a reprodukciók igényesebb színes nyomtatását megkívánó könyv igencsak jelentős anyagi támogatást sejtet. Egy kicsit soknak tűnik a kívánt cél, mint ahogyan nem igazán derül ki számomra a rövid bemutatkozás – kiállítási katalógusba illő – angol és német nyelvű fordításának funkciója sem. Feltételezem, a szerző saját megfontolása, egy későbbi életszakasz felvezetése az ok. Kissé zavaró a képanyag összeállításának homályos koncepciója is. Nincs benne különösebb tematikai logika, talán nem is szükséges, ha a felsorakoztatott rajzoknak festményeknek egységes az esztétikai színvonal. Itt azonban szokatlan különbségeket találunk. A kortárs képzőművészetben elfogadott technikai eszköz a fénykép felhasználása, átültetésének lehetősége a műalkotásokba, hiszen már a XIX. században, Munkácsy is méltó módon alkalmazta megrendelése nagy számának gyorsabb megoldására. Sokan élnek vele ma is, s nem csak a hiperrealizmus elkötelezettjei. A tartalom indokolhatja ezt a részletgazdaságot. Azonban mindkét esetben a festői mondanivalót segítik ezek a megoldások, ebben a kiadványban viszont, „csupán” esztétikai funkciónak tűnik felhasználásuk. Ugyanakkor a közbeszúrt tájképek elnagyolt, itt-ott esetleges ecsetvonásokkal létrehozott színfoltjai akarva-akaratlanul jóval monumentálisabb felfogást tükröznek – *Erdei rét tavasszal, Őszi rakodó az erdőn, Cserfák ősszel*, stb. – és naturalizmussá szegényítik a pontosan megfestett-rajzolt fényképalapú ember-, állat- és madárbrázolásokat. Pedig utóbbiak, akár egy külön madártani kiadvány méltó illusztrációi lehetnének, mintsem önálló műalkotások. Gondosságuk ellenére zavarják az egységes album érzetét.

Mégis örülök, hogy kezembe került ez a könyv, mert valami egészen új dologról tanúskodik. A nyomtatásban résztvevőkön kívül teljes mértékben egyéni munkának tűnik. Olyannak, amiből az utóbbi tíz-tizenöt évben egyre többet lehet találni a magyarországi könyves standokon, árusok kollektívában. Egy tipikus magánkiadvány jó kivitelben. Bátorság kell hozzá, hogy egy ember vállaljon fel olyan feladatokat, célokat, amelyben keveredik szakértelem, elkötelezettség, autodidakta szerkesztői ambíció és hit a meggyőző hatásban.

Az információrobbanástól szédelgő átlagember csak kapkodja a fejét a médián keresztül ömlő, első pillanatra profinak látszó, technikailag tökéletes kivitelezésű „műalkotásoktól”. Nem tudjuk hány szakértő, referens, cégalkalmazott kezén átfutott munka veszi értelmét, válik hókuszpókusszá, a kulturális-esztétikai célból gazdasági – tömegigényt kielégítő és fizetőképes keresletet biztosító – bevételt növelő eszközzé. Gondoljunk a „fejlett világ” gyakran tragikomikus sztárkultusz jelenségeire. Ebben az esetben nem önajnározásról, megélhetési célú fércmunkáról van szó, hanem egyéni elkötelezettségről, egy egységesebb világról való hittről bizonykodó, a maga esetlegességeit vállaló ember munkáját tanulmányozhatjuk. Nyilván megvan benne az ambíció, hogy ezzel a művel is nyomot hagyjon a világban, ám elszántságának motívuma az őszinteség. Ezt az értéket felerősíti a Palóc tájhoz való kötődés és a hazai vadvilág különleges – nem turisztikai célú – esztétikumára való ráfigyeltetés szándéka. Valós és hasznos útnak tartom az ilyen módon megnyilatkozó egyéni hitvallást a papíralapú médiumok átalakulásában. Bízom benne, hogy lesz folytatás.

(Matyikó Tibor, Eger, 2008)

Az idő örök szilánkjai

García Márquez: *Száz év magány*

Negyven éves a *Száz év magány*. Ma már tudjuk, hogy a huszadik század egyik legjelentősebb műalkotása. Bár a szerző nehezen barátkozik az érzéssel, hogy regényét a világ minden részén „úgy veszik, mint a forró virslit” (a saját hasonlata)...

A *Száz év magány* érzékeny hatást gyakorolt az egész világirodalomra, de nemcsak arra. A tudományra is. Az irodalomtudomány jelenének legnagyobbjai közül többen is meghatározó tanulmányokat vetettek róla papírra (példának okáért: Hans Robert Jauss, Carlos Rincón).

Keresik, kutatják a szöveg titkát. A legfontosabb megállapítások ma már tudományos közhelyek: a szerző „megállítja az időt”, „felbontja a tér- és időrendszereket” stb. A legismertebb fogalom talán a „mágikus realizmus”, mely szárnyra kapott az irodalomtudományban García Márquez írásművészetét jellemzendő, s azóta páratlan karriert futott be mint elméleti fogalom.¹

A magyar recepcióban Székács Vera ihletett tolmácsolása (1971) és Kulin Katalin meghatározó könyve, monográfiája² óta tudjuk, hogy García Márquez regénye a mi késő modern irodalmunkra is mennyire döntő hatással volt. A „megfoghatóságok korá”-ban elementáris erővel bírt egy olyan mű, amelybe igazán bele lehetett szeretni-gabalyodni egyszerű olvasóként és hivatásos iro-

dalmárként egyaránt, amelyben nem voltak pozitív hősök, amelyben soha nem lehetett tudni semmi bizonyosat, és mégis minden dolog, ember, állat és természet rettenetes bizonyossággal araszolt az elkerülhetetlen végzet felé. Elementáris életerővel az elmúlás felé. Amelyben nem győzött sem az erkölcs, sem az erkölcstelenség, amelyben minden

olyan volt és mégis egészen más, amelyben tombolt az emberi szenvedély és szenvedélytelenség egyaránt, amelyben földet ettek emberek és évszázadokig éltek, amelyben évekig eshetett az eső, és mégis minden nagyon-nagyon szikáran száraz és valóságos volt...

„1967 végén jelent meg a *Száz év magány* – mondja egy interjúban Kulin Katalin –, és ezt Kubában a megjelenés után azonnal elolvashattam, ez Magyarországon lehetetlen lett volna. '67-ben Kubában kulturális kongresszust tartottak, a legjelentősebb latin-amerikai szerzőkkel, többükkel személyesen is találkozhattam. A *Száz év magánnyal* és ezen keresztül a mai latin-amerikai irodalommal való találkozásom mindenestre roppant meghatározó volt. Máig emlékszem arra a boldogságra, ahogy kinyílt előttem egy új világ. 1968 szeptemberében az egyetlen már a *Száz év magányt* és Cortázar *Rayueláját* tanítottam. Az utóbbit lehet, hogy tanították máshol is, hiszen az már '63-ban megjelent, de az az érzésem, hogy a

Száz év magányt akkor még nem sok egyetemen oktatták. Csodálatos élmény volt tanítani ezeket a műveket, hiszen én magam is tanítás közben fedeztem fel azt, amiről beszélnem kellett.”³

A *Száz év magány* nagy olvasmány-élmény maradt generációk számára. Senkit nem érdekel ma már a szerző Castro-barátsága, szinte feledtük az *Egy előre bejelentett gyilkosság krónikáját*, de még *A pátriárka alkonyát* is, csak hogy még tündöklöbben ragyogjon fölöttünk *A bölömbikák éjszakája*, *A szerelem a kolera idején szenvedélye* vagy *A világ legszebb vízihullájának humora*.

S persze a *Száz év magány* mindenekfölött és mindenekelőtt. A meghaladhatatlan remekmű, a Nobel-díjas regény (1982), mely eget és Földet rögvest fölcsereél egymással, melynek felütése a legnagyobbak kezdőmondataival, Thomas Mannéival („Mélységes mély a múltnak kútja”), Tolsztojeival („Ivan Iljics meghalt”) rokon („Hosszú évekkkel később, a kivégzőosztag előtt, Aureliano Buendía ezredesnek eszébe jutott az a régi délután, mikor az apja elvitte jégnezőbe”). Mit lehet egy ilyen mondathoz hozzátenni? Mi következhet még ezután? Vagy semmi, vagy maga a minden. Ahogy aztán következik is.

Például ekként: „Fogta a ládáit, és hazament, abban a meggyőződésben, hogy nemcsak Ursula, de Macondo valamennyi lakosa már csak az eső elálltára vár a halálával. Útközben látta, amint révedező tekintettel, karba tett kézzel ülnek a nagyszobákban, és hagyják, hogy múltjon az idő, egy darabban, felszántatlanul, hiszen felesleges volna évekre és hónapokra, napokra és órákra parcellázni, amikor nincs más tennivaló, mint nézni az esőt.”⁴

Vagy ekként: „Mindketten egyszerre ébredtek rá, hogy ebben a szobában mindig március van és mindig hétfő, s ekkor megértették, hogy José Arcadio Buendía nem is volt olyan bolond, mint ahogy a család mondta, hanem az egyetlen, akinek elég esze volt felismerni azt az igazságot, hogy az időt is érhetik zökkenők és balesetek, miáltal darabokra törhet, és otthagyhathja egy szobában valamelyik örök szilánkját.”⁵

Ha szabad egy regényt köszönteni, akkor Isten éltesse a *Száz év magányt* a soha el nem múló időben, és Isten éltesse azt az embert, aki ezt az ajándékot – darabkát az örökkévalóságból – lehozta nekünk ide, a Földre.

(*Magvető, Budapest, 2006*)

Jegyzetek

- ¹ Lásd például BÉNYEI Tamás: *Apokrif iratok. Mágikus realista regényekről*. Debrecen: 1997.
- ² KULIN Katalin: *Mítosz és valóság. Gabriel García Márquez*. Budapest: Akadémiai, 1977 (spanyolul: 1980).
- ³ BÁNKI Éva, CSUDAY Csaba, DOBOLÁN Katalin, HAMMERSTEIN Judit, IMREI Andrea és LADÁNYI-TURÓCZY Csilla, *Interjú Kulin Katalin egyetemi tanárral 70. születésnapján* = http://209.85.129.104/search?q=cache:gTScybsLDJwJ:magyarirodalom.elte.hu/palimpszeszt/08_szam/33.htm+%22Kulin+katalin%22&hl=hu&ct=clnk&cd=1&gl=hu [2007. szeptember 14.]
- ⁴ Budapest: Magvető, é. n., 288 (az egyik legutóbbi kiadás oldalszáma).
- ⁵ *Uo.*, 313.

Kedves Balázs,

igen, emlékszem arra, hogy éppen két hónappal ezelőtt a szombathelyi konferencián¹ megígértem Neked, küldök majd egy példányt a könyvem-ből viszonzásképpen a Tőled kapott **Ottlik-könyvedért**². Nos, ez a küldemény egészen mostanáig váratott magára, mert nem akartam úgy elküldeni az

enyémet, hogy nem olvasom meg vagy el a Tiédet. Akkor ugyanis azt gondoltam, ha nem is mélyedem el egyformán könyved minden részleténél, de – hogy jobban megismerhesselek – minden oldalon keresztülhaladva igyekszem követni a gondolatmenetedet, s ott, ahol szükségét vélem lassú olvasásra fogjam magam. Elkezdtem olvasni hát az elején, majd úgy vélve, hogy tudom, mi a folytatás, oldalakat lapozgattam előre, majd kényszerűségből újra és újra vissza, mert mindig kiderült, hogy a kihagyott oldalak olvasására is szükségem van. Így haladtam előre meg vissza, s így lett fokozatosan a megolvasásból inkább elolvasás.

Aztán, amikor az *Iskola a határon* című regény kapcsán Segre-re és Lotmanra hivatkozva arról kezdted magad is írni, hogy a lineáris szöveg utóbbi évtizedekben tapasztalható felbomlása a lineáris olvasás felbomlásának szokását is eredményezte, akkor kezdtem megnyugodni (380. lábjegyzet). Nemcsak azért nyugodtam meg, mert be kellett önmagam előtt vallanom és fel kellett vállalnom, hogy eleve a gyors és a lassú olvasás egymást váltó ritmikus változtatásának szándékával fogtam bele

könyved olvasásába, hanem azért is, mert egyszer jómagam is írtam erről. Néhány éve franciából fordított szókapcsolatokat és mondatokat kerestem Büchner magyarra fordított *Woyzeck*-szövegében, de hiába olvastam napokig újra és újra a drámát, illetve a drámatöredékeket, a keresett

szavakat és mondatokat akkor találtam meg, amikor visszafelé kezdtem keresgélni a szövegben, akkor, amikor a szöveg lineáris rendjéből kilépve nagy bátran egy másik olvasási horizontot állítottam fel. Többnyire elegendő volt találomra is belelapozni a könyvbe, és megtaláltam a keresett mondatokat.

Azzal is csak könyved elolvasása után szembesültem, hogy a szokástól eltérően a hátsó borítóra írt „fülszöveg” olvastam utoljára. Jegyzetelgetéseim a tanúkra, hogy egy másik bekezdéssel együtt a „fülszöveg” utolsó bekezdését jelöltem ki magam is könyved lényegének. A vonatkozó fejezet két bekezdésében összefoglalt megfogalmazások azok a mozzanatok, amelyek alapján nem lennék meglepődve, ha következő munkáid egyre inkább arról szólnának majd, ami a poétikán túl található.

Mert valljuk be – hiszen én is írtam disszertációt –, hogy az ember előbb a penzumot teljesíti, de egy bizonyos életkor és teljesítmény után kötelező meghaladni azt, és rátérni arra, amit szabad felismerés alapján, belső meggyőződésből ír meg az ember, és félrete-szi a (valós vagy vélt) elvárások okozta megfelelés kényelmes pozícióját, s nem

számít többé az, hogy azzal mások elismerik-e vagy sem; méltányolják-e vagy sem. Nem azt jelenti ez természetesen, hogy felesleges elidőzni annál, amit valami kánonná rendezett, hanem inkább azt, hogy az ember úgy tiszteli meg a hagyományt, hogy elidőzve nála megkeresi azon pontjait, amelyeken keresztül működésben tartható a jövő. Nos, én úgy olvastam könyvedet, hogy az egyszerre tartalmazza azt, ami a penzumhoz tartozik, és azt, ami majd túlvezet ezen. Az előbbihez nemcsak azokat a kötelező részeket sorolom, amelyekben köszönetnyilvánításokat, bevezetéseket, hipotéziseket fogalmazol meg, hanem azokat az ennél lényegesen terjedelmesebb fejezeteket is, amelyekben a hagyomány (ízlésbeli, műfaji, politikai-ideologikus) és a poétika eddig jobban vagy kevésbé taglalt felismeréseit foglalod össze. Te is azok közé a monografikus szerzők közé tartozol, akik széles spektrumban elolvassnak mindent, még a vállalt feladathoz pillanatnyilag feleslegesnek és haszontalannak tűnő munkákat is. Nagyon tisztelem benned ezt az alázatot!

El kell mondjam azt is, hogy még Esterházy rajzlapjáról írt értelmező fejezetet is az előzőekbe, tehát a penzumot teljesítő részbe sorolom, mégpedig azért, mert nem itt, hanem a következő, a *Hipertextuális jelentésképzés, szövegalkotás és komponálás* című fejezetben nyílik meg számomra a könyv. Pedig, ahogyan Borges novellájában Pierre Ménard „lemásolja” a Don Quijote teljes szövegét, talán már az egyetlen rajzlapra kézzel másolt Ottlik-regény létbeli értelmezése kapcsán is lehetőséged lett volna könyved lényegének a megfogalmazásához, de nem, ez a szakasz még csak előkészít. Mert igenis, úgy olvastam könyvedet, hogy az a hagyomány és a poétika, mint ismeretelméleti alapon álló elemzési, illetve értelmezési szemlélettől történő távolodás, együt-

tal a hipertextualitás ontológiai megnyílt-sága felé történő közeledés útja. Ezen az úton én azt is látom, hogy ez a szemlélet nem pusztán a hipertext módon, de a lineáris módon megírt szövegeket is működésbe hozza. Ezt azért fontos kiemelnem, mert azok közé tartozom, akik úgy gondolják, hogy a posztmodern jelenséget nem lehet pusztán formai, szinkretikus szemlélettel megközelíteni. Nagyon nagy manapság a szemléletbeli és fogalmi zavar, a posztmodern fogalmával történő vagdalkozás az esetek többségében olyan természetű jelenségekre is, amelyeknek valójában semmi közük ahhoz, ami a modernen túl van, vagy azon túl lesz. Számomra a könyved nagyon szép topográfiája annak, hogyan kell-lehet megtalálni a kulcsot ahhoz a kapuhoz, amely a szinkretizmusból kilépve szintézist teremt az elemek között, mert addig, amíg a modernség elemekre bont, szétszed, analizál, paradigmák és izmusok labirintusában egyik eljárástól a másikig tévelyeg, addig az, ami ezen túl lép, az egységet teremtve szintetizál, mert rájön, hogy a labirintusból a kijárat nem oldalvást, hanem felfelé lehetséges. Csak ebből a perspektívából látható be, hogy a jelenség, amelyet szinkretikusan a nyelv szétesettségeként emlegetünk, valójában csak látszat, mert a nyelv elsősorban nem eszköz a gondolatok megfogalmazásához, hanem a létezés közege. Noha magad is úgy fogalmazol, hogy „Ottlik fellazítja a lineáris tér- és időviszonyokat” (207.), hogy „lépést tesz a nyelv lebontása felé” (213.), hogy szövegalkotása „a nyelv megszüntetésével” mutat hasonlóságot (391. lábjegyzet), a kulcsot képező bekezdésekből számomra mégis inkább az derül ki, hogy a hipertext azért jöhet létre, mert az ismeretelméletet képviselő szerteágazó poétikai és jelentésbeli minőségek rendszerezése, valamint emberi léptékkel történő kezelése

és átláthatósága valójában az ismeretelmélet végét jelentik, ami szükségszerűen alakul át ontológiává. Hiszen nem fellazítása, lebontása, pláne nem megszüntetése ez a nyelvnek, hanem éppenhogy működésbe hozása, amely csak az ontológia felől vehető észre. Nagyon mívesen elkészítéd tehát az ajtót, kifaragod annak hagyományos díszítéseit (amelyek azonban mégis többek egyszerű díszeknél), s pontosan helyére illesztéd a kulcslyukat is a kulccsal: „Az ősi eredettopozok (határ, iskola, égbolt, víz – és »aki nézi mindezt«) hipertextuális poétikai feldol-

gozása által [...] teremődhet újjá a létezés maga [...]” Ám, ha nem értettelek félre, és jól követtelek, akkor talán érdekesebb „újjáteremtés” helyett „megteremtésről” beszélni. Köszönöm tehát, hogy beavattál ebbe az útba, sajnálom, hogy nem tudunk közvetlenebbül együtt dolgozni. Most már csak az maradt hátra, hogy megírd nekem címedet, ahová postázhatom megígért könyvemem, a tiédet pedig feltegyem a polcra Clifford Geertz könyve mellé.

(Argumentum, Budapest, 2006)

Jegyzetek

- ¹ A 12 legszebb magyar vers elnevezésű programsorozat „Ezért tanultam járni!” (Pillinszky János: Apokrif) címmel rendezett konferenciájáról van szó (Bozsok-Szombathely, 2008. április 18–19.).
- ² FÜZFA Balázs: „...sem azé, aki fut...” Ottlik Géza Iskola a határon című regénye a hagyomány, a prózapoétika, a hipertextualitás és a recepció tükrében. Budapest: Argumentum, 2006 (Irodalomtörténeti füzetek).

BALÁZS BEÁTA

„Azóta kúszva közelíték meg minden mondatot...”

Miklya Zsolt: Cérnatánc

„Egyetlen pont sem fér el a térben. A tér csak az érzékek részére tűnik határtalannak, tulajdonképpen szűkebb, mint a pont.” Erről, a Weöres Sándor által definiált pontról szól, vagy mondhatnánk azt is, ebből a pontból indul Miklya Zsolt első kötete, s törekszik maga is a teljesség felé: „Elnéztem a lábnyomokat, hogy itt / meg ott és amott is, mintha valaki / átlépett volna egy fel nem

ismert / határon, így vált a tér egy pillanatra, / míg a nyomokat valaki fel nem / törölte, határtalanná.”

Ez, a pontok körül elhelyezkedő képzeletbeli koordinátarendszer, mely köré Miklya Zsolt a verseit rendezi, eltér a matematikából ismerttől. „Valami pontot szeretnék, / amiből kiindulva összeállna az egész táj...”

A racionalításra épülő x és y tengely helyét átveszi az érzelmi-hangulati

és a sajátos képi sík. A szerelem, az emlékek, a gyermekkor valós és egyben misztikus világa a finom utalásokban, a képi világ nyújtotta összhangban nyer értelmet, és helyeződik el a költő alkotta sajátos rendszerben. A „szálak fesziulte koordináták” egytől egyig a művész életének meghatározó mozzanatai.

A lírai én útkeresése, az egyensúly megelérése örökös ingadozás az „át” és a „vissza” között rányomja bélyegét a kötet műveire.

„Mezsgyelakók voltunk. / Át a kerítésen, vissza a kerítésen. / Át a kerítésen, vissza.”

A létezés megtapasztalásának örök érvényű módszere ez, mely során a lírai én átlépi saját korlátait és szembesül a „túlparttal”.

„Talán a hegyen túl / születtem, onnan hozott át anyám egy kosárban.”

„Át” és „vissza” iránti vágyódás magában hordozza a lírai én korlátainak leküzdését és mindkét létforma megtapasztalását, amely választ adhat a létben való bolyongás megmagyarázhatatlan kérdéseire: *„Szóval a falon a pontot, a megfelelő fényszöveget kellene / megtalálnom végre, megkeresni az alkalmas / koordinátát, ahová a szöveget beverjem, de nem tudom, az ablaktól vagy az ajtótól kiindulva / kezdem ténykedésem.”*

A család, a gyermekkor emlékképei rejtett utalásokban járják át a verseket. A szülők, a nagymama, a hitves képe olykor csak félsorokban, szószerkezetekben bukkannak fel, fenntartva a megismerés vágyát a külső szemlélőben, megosztva intim szféra még az olvasóra tartozó pillanatait.

Váraday Szabolcs a kötet alappillérenek a nagyszabású *Hol a pipaszőr?* című művet nevezi meg, melyben a gyermeki naivitás, a kíváncsiság válik az idő távlatában misztifikálódott időszak alapélményévé. Naiv gyermeki ragaszkodás a „jószág” mások által lefektetett, gyermeki értelemmel megfoghatatlan dog-

májához: *„Én nem akartam rossz gyerek / én jó akartam lenni / még nem tudtam, hogy nem lehet / a tetszésre tenni / mindenkinek ki várja így lettem legjobb gyerekből / legrosszak barátja”.*

Csak az évek multával képes realizálódni az a valóság, mely egy gyerek számára még „tág tér”, de a felnőtt szemével csupán egy „pont”.

A gyermeki értelem nyiladozásának az a pillanata, melyben összemosódik a fontos és lényegtelen, a játék és a valóság.

Szabad versek sora a kötet rendező elve, s valószínűleg a szabad jelző a képzet-társításokban is felhasználható, de sosem öncélú alkotásokról van szó, mert *„minden ott születik a versben, belülről, onnan, ahol a költői képzelet önmagáévá emésztette az emlékeket, helyzeteket, szerelmet, álmokat.”*

A vizualitást imitáló elemi hatású versek rejtett kódrendszere nem kevessebbel próbálkozik, mint a vizuális élményt átadni a nyelv rendelkezésre álló jeleivel, és mindegy újra kódolni a látottakat, *„feloldani a csomóra kötött nyelvet”.*

„Keressük Dózsát a képtár falán, / arcprofil felszeletelve, tologatjuk a sávjait, / próbáljuk kirakni a legkarakteresebb / Dózsa puzzle-t. Belemerüliünk a szeletekbe, / keressük, melyik, melyikhez illik, / s rájöviünk lassan, nincs olyan arc, ami / teljesen összeállna.”

Miklya Zsolt nem választja a jól ismert, mások által már kitaposott utat, önmagából, önmagáért teremt, s ennek jutalmául vehette át 2007 őszén a Salvatore Quasimodo Emlékdíjat a Nobel-díjas olasz költő nevével fémjelzett balatonfüredi költőversenyen, ahol *Amit hoztál...* című versével nevezett.

Az olvasónak sokszor lehet az az érzése, hogy a költő folyamatosan „kizuhan” a versből – a szó legjobb értelmében –, hogy mindazt, amit alkotott kívülről is megszemlélhesse, átélhesse – amint azt olvasói teszik –, majd visszamászik, hogy egyben részesévé válhasson a saját maga teremtette világnak.

Ez a fajta hatásmechanizmus akarva-akaratlanul emlékeztet Esterházy Péter: *Rubens és a nem-euklideszi asszonyok* című barokk komédiájának kezdőjelenetéhez, melyben a falakon Rubens-képek, Rubens-önarckép, Rubens kiesik a képből, majd visszakapaszkodik a képbe, és az instrukció szerint újra kezdődik a jelenet.

„Földet érése pillanata / őriz valamit a magasból, / amin az ütésnyomok / nem tudnak változtatni.”

A képek ízlelése ebből adódóan több síkon mozog, a formai kidolgozottság, a letisztult jelrendszer Miklya Zsolt ver-

seinek legjellemzőbb ismérve. A kötet címadó verse szűkebb értelemben vett ars poetica is, a lét tökéletes megtapasztalásának lehetetlenségéből fakadó állandó tudásvágy, egyensúlytalanság ölt testet a tánc-motívumban, s kényszeríti a lírai ént arra az örökös körforgásra, mely során „röpköd a kifürkészhetetlen körül, / járja a cérnatáncot”. Mindezek ismeretében, a versek kézbevételekor a következő – Miklya Zsolt által is javasolt – mottót ajánlom: „kúszva közelítsetek meg minden mondatot”!

(*Parnasszus – Új vizeken, Budapest, 2008*)

RÓNA Z. PÉTER

Halál-alakváltozatok

Sophie van der Stap: *Ma szőke vagyok – lány kilenc parókéval –*

A halál misztériumába szertartások által avatnak be. A hozzá társuló halálképet Kunt Ernő szerint „azok a meggondolások, viselkedések alkotják, amelyek a mulandóság feldolgozásában, megértésében és elfogadásában segítik tagjaikat, illetve kötelezőek rájuk nézve” (Az utolsó átváltozás. 33–34.). Az emberi életen túli igazsága felől viszont közvetlen tapasztalatra nem tehetünk szert, így legfölbjebb hittel hisszük, hogy az a megidézett módon valósul meg. A halálközeli élmények ellenben tényszerűen elbeszélhetők, s ezek a narratívák részévé válhatnak az adott kultúra révén fenntartott-teremtett mitológiának, annak a lehetséges halál-

nemektől függő változónak, amely segít a „végső” szenvedés elviselésében.

Közhely, de tény, a harmadik évezred kezdetére egyfelől a halál személyes megtapasztalása már nem része az emberi létnek, csupán medializált változatait ismerhetjük, másfelől sorstársaink jelentős számban a legkülönfélébb daganatos megbetegedésektől hunynak el. Ha

aktuális halálképről akarunk beszélni, e két huszadik században keletkezett tényezővel, illetve a halál elodázására kínált lehetőségeivel is számolnunk kell.

Sophie van der Stap *Ma szőke vagyok* című naplóregénye – amelyet maga az élet ír, vagy írat a szerzőjével – egy rákos

(„»agresszív«, »ritka«, »szétszóródott«. A májból a tüdőbe” (17.)) megbetegedéssel szemben folytatott „siker” küzdelem történetét meséli el. Az első bejegyzés 2005. január 29-én, két nappal a kemoterápiás kezelések megkezdése előtt keletkezett, az utolsó 2006. június 23-án, már „gyógyultan”, a korábbi szövegek valóságosságát bizonyítandó. Az időrendet megtartva, attól csupán az első bejegyzésben – amely 2005. február 17-ei keltezésű és az előzményeket, a daganat és a kezelésével előállt helyzet megvilágítására szolgál – eltérve bomlik ki előttünk a 21 éves Sophie másfél évnyi küzdelme. Naplója láttelel. Láttelel a hollandiai egészségügyről, a szerző belső változásairól, feltárt magánéletén keresztül a társadalom működéséről, az azonos betegségtudattal rendelkezők és az orvos-páciens közötti kapcsolatok jellegéről, mélységéről – mintegy összevetési alapot kínálva a hazai viszonyokkal. Speciális helyzetek egyedi létstratégiáit ismerhetjük meg. Tudósítást olvashatunk arról, egy egyetemista lány a kemoterápiás kezelése során megváltozott életminősége ellenére hogyan próbál teljes életet élni, parókái segítségével új és új személyiségek mögé rejtőzni. Bepillantunk a klinikai élet monoton lüktetésébe, ahol „a határtalan unalom [...] felkeresteti velem a csendet és megtanítja élvezni. Az unalom, ami álmodni enged” (85.). Halállal átszótt vágy, szerelem, barátság bontakozik ki a szemünk előtt. A pillanat értéke, megragadásának fontossága az elmúlás dimenziójában jelentőségteljessé válik. A test kiszolgáltatottsága a ráknak, függése a kezelés hatékonyságától átalakítja a mindennapok menetét, benne új kereteket, létstratégiákat teremt. A naplóírás ebben a szituációban nemet mondás a halálra, a biztos túlélés esélyével kecsegtet, mert a szövegesülés által időn kívülivé tesz. Ugyanakkor lehetőség az önreflexióra, felismerésekre: „Az írásban veszem észre, milyen sablonos lettem. A betegek sablonjába estem, úgy

teszek, mintha egészséges lennék, tudatosan akarnék élni. Illetve bioboltok, filozófia, jóga és meditáció sablonjába keveredtem” (113.). A megváltozott életet korábban lényegtelen és nem birtokolt tartalmak töltik fel, monotonizálják.

A tumor szenvedéstörténetéhez a humor fanyar mézként csorog. Borzongat a végzetnek szóló fügemutogatás: „– Nyugodj békében! – ma így köszön el, mikor délután vásárolni indul.

– Szép másvilágot! – kiáltom utána.

[...] ha a halálról képzelődöm, feketeséget látok” (179.) – vallja. És hihetünk neki, hihetünk abban, ahogyan visszaírja önmagát az ÉLETbe, segítséget nyújt, példát mutat másoknak. Naplója a szemünk előtt válik „sikertörténetté”, s teszi szerzőjét ismertté, elismertté.

2006. május 14-ei bejegyzésében barátnője küzdelmének „elbukását” és saját győzelmét állítja opozícióba eképp: „Az ágya végénél állok, és nézem, ahogy szenved, és nem találok szavakat. Látom, ahogy a rák eluralkodik felette. És magamat – ahogy eluralkodom a rák felett. Jó messze a haláltól. Egészen közel a halálhoz. Ez valami őserő, ami ilyen messzire vitt? Ami hagyta, hogy rátaláljak és kiéljem magam a kreativitásomban? Az én történetem szavakba öntve, épp csak most kezdődött vagy talán már véget is ért, ha hamarosan a kezemben tarthatom és összecsaphatom?” (206.) A könyv már majdnem kész. Még néhány bejegyzés a befejezésről, a betegségtől való megszabadulás történetének „átmeneti” lezárulásáról. Vissza kell térni a szüneteltetett életbe, az egészségesekébe.

Végül az eredményesség titkáról rántja le a leplet az *Epilógus*ban: „A fejlődésem során rákos betegtől, ex-rákosig, majd írónőig [...] a megbélyezés nélkülözhetetlen kelléke, hogy valaki legyél.” (221.) Ezt a valakivé válást, és a mellé társuló halál fölötti diadal útját követhetjük nyomon a salgótarjáni születésű Gótai Laura kitűnő fordításában.

(K. u. K. Kiadó, Budapest, 2008)

Szenvedésmantra

Az árva Mariska napjai

A XIX–XX. század fordulóján, a Nyugat-Európához képest megkésve, de felgyorsult ütemben (ha főváros–város, város–község viszonylatban nem is azonos mértékben) polgári-sodó Magyarországon a társadalom térbeli eloszlása az ötven évvel korábbihoz képest jelentős módosulásokat mutat, az összlakosságon belüli városban élők aránya 5%-ról 24%-ra emelkedik. Megindul egy felzárkózási folyamat. Leginkább Budapest lép be Európa nagyvárosainak szellemi véráramlatába, ám a „miniatűr felnőtt” középkorból megörökölt szemléletét felváltó gyermekközpontúság még nem része a hazai gyakorlatnak. Fontos ezt hangsúlyoznunk *Az árva Mariska napjai* című önéletrajz kapcsán, amelyben az elbeszélő leányra rakódó felnőtt terhek, az önmagáról gondoskodás, és a hozzá társuló kiszolgáltatottság, ha nem is természetes, de társadalmilag elfogadott – orvoslására senki sem törekszik. Az első megjelenése idején születő kritikák, amelyek olvashatók a mostani kiadásban, a tények elismerésén túl („*A meztelen véres élet tapintását érezték ujjaim.*” (259.)) nem merészkednek, a lehetséges társadalomkritikai aspektust kerülnek. Még a kor *Katholikus Szemléje* is nagyjából ennyit mond: ez van, de azért nem kellene irodalomként eladni.

A történet ideje fontos átalakulási szakasza a magyar társadalomnak. Ha különböző mértékben is, az erre az idő-

szakra jellemző hazai migráció két fontos iránya – tanya és főváros – tetten érhető *Az árva Mariska napjaiban*. A szenvedéstörténetét elbeszélő családja falun él, de tanyát birtokol. Itt nézi végig édesanyja – feltehetően az ekkoriban meglehetősen gyakori gyermekkláztól bekövetkező – halálát, tudja meg, hogy egy rá bízott papír őrzi nemzőatyja nevét, amelyet csak nagykorúvá válásakor illene felbontania. Az ekkor tíz esztendőes kislány három öccsével marad félárván, amelyből a baba hamarosan követi szülőjét, akinek a helyére rövid időn belül egy tulajdont herdáló mostoha áll, s ezzel megaláztatások, kínszások és idegenbe adások sorozata veszi kezdetét. Mintegy a plurális társadalomban eltöltött életút záró akkordja a szüzesség tizenkét évesen történő elvesztése egy jómódú család fia által, aki hősiünetet a migráció másik célállomására, Pestre, nagynénjéhez is követi, ottani sorsába próbál beavatkozni. Mivel azt közvetlenül nem tudja befolyásolni, hogy Mariskát rokona kihasználja, tartós együttlét ígéretével költözteti át egy örömlányokat futtató szállásadóhoz. A lány ezt követően udvarlóját is elveszíti: kapcsolatuk miatt a fiút családja intézetbe utaltatja. Ugyanakkor érzelmi-leg is eltávolodik tőle, amikor a rá bízott titoklevél felbontásával tudatosul benne, hogy szüzessége erőszakos elvevője apai ágon a bátyja. Ekkor a fővárosban rosszul tájékozódó, magányos, félénk és folyton

imádkozó kislány elszegődik cselédnek a szállásadójához, aki pénzből kiforgatja, testét válogatott rábeszélési módszerekkel igyekszik áruba bocsátani, hogy vendégei kislány iránti gerjedelmének eleget tegyen. Mariska bujkál, menekül a férfiak tolakodó magatartása elől, hiába minden szitok, fenyítés, kenetteljes szó. Végül a rendőröknek történő kiszolgáltatástól való félelmét fordítják ellene: ráijesztés hatására „prostituálódik”, odaadja magát egy módos és nyúlánk zsidó fiatalembernek, akihez az aktust követően érzelmileg is kötődni kezd. Azonban ez a lelki kapaszkodó is csak illúzió, a férfi külföldre távozik. A folytonos szexuális zaklatások elől menekülne, holmiját összepakolja, de az új helyzettől fél, önállóan lépni nem mer. Mintegy a megszabadulás lehetőségét kínálja fel számára korábbi ismerőse, egy abádi zsidó lány. Unszolására és segítségével – poggyászát hátrahagyva – egy kastély konyhalányává válik, ahol mind a tulaj, mind a fiatal férfi szolgáltatók érdeklődésének homlokterébe kerül. Ekkor már tizenöt éves, de alultápláltsága miatt korához képest fejletlen. Továbbra is mindenki ki akarja használni, magáévá kívánja tenni. A végtelenség tűnő szenvedés és szexuális zaklatás nyomán, mint valami kétségbeesett sóhaj szakad ki a szerzőből az utolsó mondat: „Ó, Istenem, hát mi vagyok én, hogy nekem csak szeretni és szeretni kell, ha egyiket nem, hát a másikat...?” (219.).

Az *árva Mariska napjaiban* formálatlan elbeszélésmóddal van dolgunk, amely szinte mantrázza a szenvedést. Hogy erénye és ereje éppen ebben rejlik, arra már a közel egy évszázaddal korábbi megjelenése idején is felfigyeltek kritikusai, valamint az akkori *Előszót* író Bródy Sándor, aki így fogalmaz: „Fájdalmas gyönyörűséggel olvastam végig a könyvet, amely a legritkább emberi dokumentumokkal van teli, a léleknek olyan szízi tájairól szól,

ahol soha még senki se járt” (12.), „amely több mint irodalom, mert nem kész, nyers és friss, új és becsületes” (13.). Szinte ezt jeleníti meg újra a napjaink perifériális helyzetben lévő embereire figyelő és róluk érzékenyen író Bódis Kriszta, amikor kimondja: „Írója a legtöbbet adja, amit tehet, beenged a lélek döbbenetes küzdelmébe, és egy védtelen testbe költözve bolyonghatunk a labirintusban valami szörny felé, könyörögve, nyüszítve, botladozva” (7.).

Mint Borgos Anna – a kötet végén található – *Ismeretlen szerző* című tanulmányából megtudjuk, az 1911-ben a Nyugat Kiadó sorozatában napvilágot látott *Az árva Mariska napjai* szerzője nem ismeretlen. Tulajdonképpen a fiatal, irodalmi pályával is kacérkodó, s „valamennyi »társadalmi osztállyal« házasságot” kötő Hatvany Lajos báróval évekig együtt élő és ez idő alatt két gyermeket szülő Kovács Júlia tollából származik a napló- és memoárszerűn megírt élettörténet. Az is bizonyos, egy „korai” változatát már 1904-ben Ignotus olvasta, amit a *Függelékben* található Hatvanyinak szóló levele is igazol. A kötet dokumentumértékét tovább fokozzák a báró „Mariskával” kapcsolatos levelezései, levélrészletei, a Petőfi Irodalmi Múzeum fotótárából származó, Kovács Juliát és emberi környezetét felelevenítő képek.

A XXI. század elején, amikor a narratíva irodalmi kanonizációja megtörtént, az élőbeszéd használata elfogadottá vált, még mindig fölkaparó olvasmány a „gyermeki boldogság”-tól megfosztott árva sorsába beavatódni, akinek minden örömforrása csak a szenvedés és az Istenhez intézett fohász lehet, aki nem tud másra gondolni, mint „hogy az egész világ nem más, mint egy borzasztó kínzó gép számomra, amelyből nem tudok szabadulni” (206.).

(Noran, Budapest, 2008)

ARDAMICA ZORÁN (1970, Losonc): Füleken élő költő, zenész, műfordító, egyetemi adjunktus, a Plectrum kiadó alapítója és vezetője. Legutóbbi kötetei: *Szellemi rezervitumok* (2008), *Perspektívaváltás a szlovákiai magyar irodalomban* (2008).

BALÁZS BEÁTA (1984, Salgótarján): Etesen élő költő, kritikus.

BEDECS LÁSZLÓ (1974, Budapest): Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Beszélni nehéz* (2006).

BEDEGI DEA (1988, Salgótarján): Jelenleg a Miskolci Egyetem jogász hallgatója.

CSEPREGI JÁNOS (1980, Pécs): Budapesten élő író, költő, kritikus. 2006-tól a Fiatal Írók Szövetségének sorozatszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Imé, a test...* (2008). Készülő *Ebek harmincadja* című kötetéhez 2008-ban Móricz Zsigmond irodalmi ösztöndíjat kapott.

DÓSA ANNAMÁRIA (1982, Losonc): A beszercebányai Bél Mátyás Tudományegyetem doktorandusza.

FÜZFA BALÁZS (1958): Irodalomtörténész. A Nyugat-magyarországi Egyetem docense, a Savaria University Press kiadó igazgatója, a BÁR című társadalomtudományi folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *irodalom_12* (2008).

HANDÓ PÉTER (1961, Salgótarján): Költő, író, antropológus. Sóshartyánban él. Legutóbbi kötete: *Alvó konfliktusok muzején* (2008).

KATONA ÁGOTA (1989, Balassagyarmat): Költő. Tagja a balassagyarmati Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaságnak.

KISCSERI MIHÁLY (1950, Cered): Salgótarjánban élő író, költő. Legutóbbi kötete: *Panelrés* (2007).

LAPIS JÓZSEF (1981, Sárospatak): Kritikus, versificator, a Zempléni Múza és a Debreceni Disputa folyóiratok szerkesztője, a LÉK irodalmi kör tagja, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója.

MADÁR JÁNOS (1948, Balkány): Bányaterenyén élő költő. A Rím Könyvkiadó vezetője, a *Kelet Felől* című irodalmi és művészeti folyóirat alapító főszerkesztője. A Bányaterenyei Írók Körének vezetője. Legutóbbi kötete: *Hullong az idő* (2008).

MIZSER ATTILA (1975, Losonc): Költő, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Köz* (2008).

NAGY CSILLA (1981, Balassagyarmat): Balassagyarmaton élő irodalomtörténész, kritikus. Kötete: *Magánterület* (2008).

ORBÁN GYÖRGY JÁNOS (1952, Gyoma): Salgótarjánban élő grafikus, tanár, a Balassi Bálint Asztaltársaság vezetője.

PETÓVÁRI ÁKOS (1952, Miskolc): Irodalomtörténész, tanár. Tanulmányai olvashatók többek között a *V piezore faktov a spomienok. A tények és emlékek tükrében* (Kassa, 2006) című kötetben.

RÓNA Z. PÉTER (1961): Nógrád megyében élő író, kritikus.

SUHAI PÁL (1945, Bezenye): Költő, tanár, tankönyvíró. Legutóbbi kötete: *Tudósítások a katedráról* (2007).

SZÁJBELY ZSOLT (1987, Balassagyarmat): Rétságon élő költő, a rétsági Spangár András Irodalmi Kör tagja.

SZÁSZI ZOLTÁN (1964): Rimaszombaton élő költő, újságíró, a www.rovart.com kulturális galéria szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A krónikás könyv* (2008).

SZÁVAI ATTILA (1978, Vác): Rétságon élő író. Legutóbbi kötete: *Fészercsend* (2008).

SZENTI ERNŐ (1939, Hódmezővásárhely): Kisújszálláson élő költő, képzőművész, tanár. Legutóbbi kötete: *A körkérdés vége* (2007).

SZEPES ERIKA (1946, Budapest): Irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Az ördöggyolyó fogságában* (2007).

SZIRÁCSIK ÉVA (1971, Salgótarján): Etesen élő történész, szociológus, a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója. Legutóbbi tanulmánykötete: *A Koháry család Nógrád és Heves vármegyei birtokainak urbáriumai (1716, 1718)* (2007).

VADAS VERA (1981, Salgótarján): Budapesten élő, nógrádi származású író.

VÁRSZEGI TIBOR (1959, Törökszentmiklós): Író, előadóművész, főiskolai tanár. Alapítója az *Ellenfény* (1996) című kortárs előadóművészeti folyóiratnak, egyik szerkesztője és felelős kiadója az *Eső* című irodalmi lapnak. Legutóbbi kötete: *Az ittlét öröme* (2005).

VIDA GERGELY (1973, Komárom): Nyáradon élő költő, irodalomtörténész. A szlovákiai SZMFT választmányi tagja. Legutóbbi kötete: *Rokoko karaoke* (2006).

KARÁCSONY ATTILA (1970, Salgótarján): Messengerista képfestő. 1992-től foglalkozik komolyabban a képzőművészettel. Rajzolni Földi Péter, festeni Bihari Levente festőművésznél tanult. 1994-ben lépett be a Messenger alkotóközösségbe, s ekkortól vesz részt a közös kiállításain. Szintén ebben az évben mutatkozik be önállóan Izraelben, valamint a salgótarjáni Pénzügyi és Számviteli Főiskolában. Művei megtalálhatók: Ausztriában, az Egyesült Államokban, Németországban, Szlovákiában és Izraelben is. 2003-tól Mátraterenyén berendezett műhelyében alkot.

SIMON RÉKA (1985, Salgótarján): Tanulmányait a salgótarjáni Madách Imre Gimnáziumban (1999–2003), a budapesti Dekorátor Iskolában (2003–2005) folytatta, 2005-től az egri Eszterházy Károly Főiskola idén végző hallgatója. Mesterei: Földi Péter festőművész és Molnár Péter szobrászművész. A 2006-os szécsényi Őszi tárlaton Salgótarján Város Önkormányzatának Díjában részesült. 2004-től vesz részt csoportos szerepléseken. Eddigi önálló kiállításai: Madách Imre Gimnázium (Salgótarján, 2008), Balassi Bálint Megyei Könyvtár (Salgótarján, 2009).

Madách-pályázat eredményei

1. díj

Cserjés Katalin *Madách Imre Tragédiájának legrövidebb színe*
(tanulmány)

2. díj

Varga Emőke *Az idő transzparenciája avagy a változóban felismert állandó: Bálint Endre Tragédia-illusztrációiról*
(tanulmány)

3. díj

Lövetei Lázár László *„Költő” volt-e Arany János?*
(esszé)

Salgótarján Különdíja

Vincze Dániel *Eltékozolt „Gyöngyök” vagy egy sosem volt lehetőség?*
(tanulmány)

Mikszáth-pályázat eredményei

1. díj

Halmi Tamás *Tizenkét séta*
(próza)

2. díj

Csehy Zoltán *Orpheusz*
(vers)

3. díj

Kupcsulik Ágnes *Verskompozíciók*

Balassagyarmat Különdíja

Szávai Attila *Halál, vattacukor, optikai tuning*
(próza)

*A következő lapszámtól kezdjük el a díjazottak közlését.

Ára: négyszáz forint

Előfizetők részére 300 Ft

„Az ablakból egy hegyre látok,
engem nem lát a hegy...”

Radnóti Miklós